

नेपाली र पूर्वेली थारू भाषाका व्याकरणिक कोटिको अध्ययन

त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र
सङ्कायअन्तर्गत नेपाली केन्द्रीय विभागको
स्नातकोत्तर तह द्वितीय वर्षको दसौं
पत्रको प्रयोजनका लागि
प्रस्तुत

शोधपत्र

शोधार्थी

जितेन्द्र प्रसाद चौधरी

नेपाली केन्द्रीय विभाग

त्रिभुवन विश्वविद्यालय

कीर्तिपुर, काठमाडौं

२०६७

शोधनिर्देशकको मन्तव्य

त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्काय अन्तर्गत नेपाली केन्द्रीय विभागको स्नातकोत्तर तह द्वितीय वर्षका शोधार्थी जितेन्द्र प्रसाद चौधरीले नेपाली र पूर्वेली थारू भाषाका व्याकरणिक कोटिको अध्ययन शीर्षकको शोधपत्र मेरो निर्देशनमा तयार पार्नु भएको हो । म प्रस्तुत शोधपत्र आवश्यक मूल्याङ्कनका लागि नेपाली केन्द्रीय विभाग समक्ष सिफारिस गर्दछु ।

मिति : २०६७/८/

.....

ब्रतराज आचार्य

(प्राध्यापक)

नेपाली केन्द्रीय विभाग

त्रि. वि. कीर्तिपुर,

काठमाडौं

त्रिभूवन विश्वविद्यालय

नेपाली केन्द्रीय विभाग

त्रि. वि. कीर्तिपुर,

काठमाडौं

मिति : २०६७/८/

स्वीकृति पत्र

त्रिभूवन विश्वविद्यालय, मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्काय, नेपाली केन्द्रीय विभागका विद्यार्थी जितेन्द्र प्रसाद चौधरीले स्नातकोत्तर तहको दसौं पत्रको प्रयोजनका लागि तयार पारेको नेपाली र पूर्वेली थारू भाषाका व्याकरणिक कोटिको अध्ययन शीर्षकको प्रस्तुत शोधपत्र सही प्रयोजनका लागि स्वीकृत गरिएको छ ।

.....
(प्रा. ब्रतराज आचार्य)

शोधनिर्देशक

.....
()

वाह्य परीक्षक

.....
(प्रा. राजेन्द्र सुवेदी)

विभागीय प्रमुख

विषयसूची

अध्याय-एक : शोधपत्रको परिचय	१-९
१.१ शोध शीर्षक	१
१.२ शोध परिचय	१
१.३ शोधपत्रको प्रयोजन	२
१.४ समस्या कथन	२
१.५ शोधकार्यको उद्देश्य	३
१.६ पूर्वकार्यको समीक्षा	३
१.७ शोधकार्यको औचित्य र महत्त्व	७
१.८ शोधकार्यको सैद्धान्तिक आधार	७
१.९ शोधकार्यको सीमाङ्कन	७
१.१० अध्ययन विधि र पद्धति	८
१.११ विश्लेषण विधि	८
१.१२ शोधपत्रको रूपरेखा	८
अध्याय-दुई : नेपाली र थारू भाषाको सामान्य परिचय	१०-३२
२.१. नेपाली भाषाको सामान्य परिचय	१०
२.१.१ उद्भव र विकास	१०
२.१.२ विस्तार क्षेत्र र भाषिका	१३
२.१.३ सामाजिक भूमिका	१५
२.१.४ साहित्यिक रूपरेखा	१६
२.१.५ सामान्य विशेषता	१८
२.२ थारू भाषाको सामान्य परिचय	२१
२.२.१ उद्भव र विकास	२१
२.२.२ विस्तार क्षेत्र र वक्ताहरूको सङ्ख्या	२२

२.२.३ भाषिका	२५
२.२.४ सामाजिक भूमिका	२७
२.२.५ साहित्यिक रूपरेखा	२८
२.२.६ सामान्य विशेषता	३०
२.३ निष्कर्ष	३१
अध्याय-तीन : नेपाली र थारू भाषामा शब्दवर्ग	३३-५१
३.१ नाम पद	३४
३.२ सर्वनाम पद	३७
३.३ विशेषण पद	४०
३.४ क्रियापद	४२
३.५ क्रियाविशेषण पद	४४
३.६ नामयोगी पद	४७
३.७ संयोजक पद	४९
३.८ निपात पद	५०
३.९ विस्मयादिबोधक पद	५०
३.१० निष्कर्ष	५१
अध्याय-चार : नामिक पदका व्याकरणिक कोटि	५२-७०
४.० परिचय	५२
४.१ लिङ्ग व्यवस्था	५२
४.१.१ नाममा लिङ्ग	५४
४.१.२ विशेषणमा लिङ्ग	५५
४.१.३ कोटिकारमा लिङ्ग	५५
४.१.४ क्रमबोधकमा लिङ्ग	५६
४.१.५ स्वामित्वबोधकमा लिङ्ग	५६
४.२ वचन व्यवस्था	५६

४.२.१ नाममा वचन	५८
४.२.२ सर्वनाममा वचन	५८
४.२.३ विशेषणमा वचन	५९
४.२.४ गुणबोधक विशेषणमा वचन	५९
४.२.५ कोटिकारमा वचन	६०
४.२.६ स्वामित्वबोधक विशेषणमा वचन	६१
४.३ पुरुष व्यवस्था	६१
४.३.१ प्रथम पुरुष	६२
४.३.२ द्वितीय पुरुष	६२
४.३.३ तृतीय पुरुष	६३
४.४ आदर व्यवस्था	६३
४.४.१ आदररहित (अनादर)	६४
४.४.२ सामान्य आदर	६४
४.४.३ उच्च आदर	६४
४.४.४ उच्चतम आदर	६५
४.५ कारक र विभक्ति व्यवस्था	६५
४.५.१ रूप रचनाका आधारमा कारक	६६
४.५.२ वाक्यात्मक सम्बन्धका आधारमा कारक	६७
४.६ निष्कर्ष	६९
अध्याय-पाँच : क्रियापदका व्याकरणिक कोटि	७१-८८
५.० परिचय	७१
५.१ काल व्यवस्था	७१
५.१.१ भूत काल	७३
५.१.२ वर्तमान काल	७४
५.१.३ भविष्यत् काल	७६
५.२ पक्ष व्यवस्था	७८

५.२.१ सामान्य पक्ष	८०
५.२.२ अपूर्ण पक्ष	८०
५.२.३ पूर्ण पक्ष	८१
५.२.४ अज्ञात पक्ष	८१
५.२.५ अभ्यस्त पक्ष	८२
५.३ भाव व्यवस्था	८२
५.३.१ सामान्यार्थ	८३
५.३.२ इच्छार्थ	८४
५.३.३ आज्ञार्थ	८४
५.३.४ सम्भावनार्थ	८५
५.३.५ सङ्केतार्थ	८५
५.४ ध्रुवीयता (करण/अकरण)	८६
५.५ निष्कर्ष	८८
अध्याय-छ : उपसंहार	८९-९२
६.१ भावी अध्ययनका थप पक्षहरु	९१

परिशिष्ट

सन्दर्भ सामग्रीसूची

कृतज्ञता ज्ञापन

त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्कायअन्तर्गत नेपाली केन्द्रीय विभागको स्नातकोत्तर तह द्वितीय वर्षको दसौं पत्रको प्रयोजनका लागि शोधपत्र लेख्ने क्रममा थुप्रै व्यक्तिहरूको सहयोग पाएको छु । सर्वप्रथम, समयको तीव्र गतिमा पनि, निजी व्यस्तताका बावजुद पनि शोधपत्र पूरा नभएसम्म आफ्नो अमूल्य समय दिई आवश्यक सरसल्लाह र उचित निर्देशन प्रदान गरी शोधकार्य पूरा गराई दिनु हुने श्रद्धेय गुरुवर प्रा.डा. ब्रतराज आचार्य ज्यूप्रति चिर ऋणी छु । थारू भाषाको अध्ययनको अवसर प्रदान गर्ने नेपाली केन्द्रीय विभाग कीर्तिपुरप्रति पनि आभार प्रकट गर्दछु । अध्ययन सामग्री उपलब्ध गराई दिनु हुने नेपाली केन्द्रीय विभागका पुस्तकालय व्यवस्थापक श्री राजाराम श्रेष्ठ ज्यूप्रति र थप सल्लाह प्रदान गर्ने श्री रामाकान्त चौधरी र दाइ चन्द्रनारायण चौधरी प्रति हार्दिक कृतज्ञता व्यक्त गर्दछु । अध्ययनका क्रममा आवश्यक सूचना दिने चन्द्रा चौधरी, समशेर थापा, दिलीप कुमार चौधरी, महेशराज चौधरी, रोशन प्रसाद चौधरी, प्रमेश्वर चौधरी, शैलेन्द्र चौधरी, धर्मेन्द्र चौधरी, भोगेन्द्र चौधरी लगायत अन्य मित्रहरूको सहानुभूति नगरी रहन सकिदैन । त्यस्तै यस शोधपत्रको लेखन कार्यमा सहयोग पुर्याई दिने भाइ उपेन्द्र चौधरीको धैर्यको पनि सहानुभूति गर्दछु । साथै टिप्पणीकार्यमा सहयोग पुर्याई दिने रामाकान्त चौधरी र अन्य कतिपय कुरामा सहयोग पुर्याउने ज्ञात-अज्ञात विद्वान्हरूको गुण पनि सम्झ्नेको छु ।

अन्त्यमा नेपाली र पूर्वेली थारू भाषाका व्याकरणिक कोटिको अध्ययन शीर्षकको प्रस्तुत शोधपत्र आवश्यक मूल्याङ्कनका लागि त्रिभुवन विश्वविद्यालय, नेपाली केन्द्रीय विभाग कीर्तिपुर समक्ष प्रस्तुत गर्दछु ।

त्रि. वि. दर्ता नं. : ६-१-२२५-७१-९९

परीक्षा रोल नं. : ३८९९

शैक्षिक सत्र : २०६३/०६४

मिति : २०६७/८/

.....
(जितेन्द्र प्रसाद चौधरी)

स्नातकोत्तर तह द्वितीय वर्ष

नेपाली केन्द्रीय विभाग

त्रि. वि. कीर्तिपुर,

काठमाडौं

शोध परिचय

१.१ शोध शीर्षक

प्रस्तुत शोधपत्रको शीर्षक नेपाली र थारू भाषाका व्याकरणिक कोटिको अध्ययन रहेको छ ।

१.२ शोध परिचय

नेपाल एउटा बहुभाषिक राष्ट्र हो । यो देश भौगोलिक दृष्टिकोणले सानो भए तापनि यहाँ ९२ भन्दा बढी भाषा र भाषिकाहरू छन् (जनगणना २०५८) । भारोपेली, चिनियाँ-भोट वर्मेली, आग्नेसियाली र द्रविडेलीका साथै एक अनिर्धारित भाषा परिवारका भाषाहरू नेपालमा प्रचलनमा रहेका छन् (गिरी, २०६३ : १६३) । जनसङ्ख्याका दृष्टिले अन्य भाषाहरू मध्ये नेपाली भाषा बहुसङ्ख्यक जनताले बोल्ने भाषा हो । संसारमा नेपाली भाषा चार करोड वक्ताले बोल्ने गरेको जानकारी भेटिन्छ (विकिपेडिया, १८ नोभेम्बर २००९) । नेपाली भाषा नेपालमा प्रमुख भाषाको रूपमा रहेको छ ।

नेपालमा बोलिने विभिन्न भाषाहरूमध्ये थारू भाषा पनि एउटा महत्त्वपूर्ण भाषा हो । यो भाषा भारोपेली भाषा परिवार वर्गमा पर्दछ । नेपालका तराई तथा भित्री मधेशमा फिँजिएर बसेका आदिवासी थारू जातिको मातृभाषाको रूपमा रहेको भाषा थारू भाषा हो । यो भाषा भापा, मोरङ्ग, सुनसरी, सप्तरी, सिराहा, सिन्धुली, उदयपुर, धनुषा, महोत्तरी, सर्लाही, रौतहट, बारा, पर्सा, चितवन, नवलपरासी, रुपन्देही, कपिलवस्तु, सुर्खेत, दाङ, बाँके, बर्दिया, कैलाली, कञ्चनपुर लगायत २२ वटा तराईका जिल्लाहरूमा बोलिन्छ ।

भाषा मानव सभ्यताकै महत्तम उपलब्धि हो । भाषा यादृच्छिक वाक् प्रतीकहरूको त्यो व्यवस्था हो जसका सहायताले समाजका व्यक्ति एक आपसमा संचार कायम गर्दछन् । यसबाट भाषा मानवीय वस्तु, भाव तथा विचार विनिमयको साधन हो भन्ने कुरा प्रष्ट हुन्छ । मानव समाजको आफ्नो व्यवस्था भए जस्तै प्रत्येक भाषाको पनि आ-आफ्नै भाषिक विशेषता विद्यमान हुन्छ, व्याकरणिक व्यवस्था हुन्छ । संसारका सबै भाषामा वर्ण, व्याकरण, शब्द, वाक्य

र अर्थका तहको भिन्ना-भिन्नै व्यवस्था हुन्छ । बेग्ला-बेग्लै व्यवस्था भए तापनि संसारका विभिन्न भाषाका व्याकरणमा केही समानता हुन्छन् भने धेरै मात्रामा असमानता पाइन्छन् । मूल रूपमा शुद्ध, स्तरीय र मानक रूप प्रदान गरी व्यवस्थित गराउने महत्त्वपूर्ण अङ्ग व्याकरण हो । भाषिक व्यवस्थाको अध्ययन गर्ने व्याकरणिक सूत्रहरूभित्र शब्दवर्ग र व्याकरणात्मक कोटि मुख्य रूपमा आउँछन् । शब्दवर्ग अन्तर्गत व्याकरणिक प्रकार्यका आधारमा शब्दहरूलाई विभिन्न वर्गमा विभाजन गरिन्छ । यसैगरी शब्दवर्ग र व्याकरणात्मक कोटिहरू भाषिक प्रयोगमा रूपतात्विक प्रक्रियाबाट निर्देशित हुन्छन् । यिनीहरूले भाषिक व्यवस्थाको अन्तरसम्बन्धलाई देखाउने गर्दछन् । व्याकरणात्मक कोटि अन्तर्गत लिङ्ग, वचन, पुरुष, आदर, कारक, काल, पक्ष, भाव, वाच्य, र ध्रुवीयता आदि रहेका छन् । यी कोटिहरू विभिन्न पदसँग सम्बन्धित रहन्छन् । यस शोध पत्रमा नेपाली र थारू भाषाका शब्दवर्ग तथा नामिक पद र क्रिया रूपावलीहरूमा रहेको भाषिक समानता र असमानताको तुलनात्मक अध्ययन गरिएको छ ।

१.३ शोधपत्रको प्रयोजन

यस शोधपत्रको प्रयोजन त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्काय अन्तर्गत नेपाली केन्द्रीय विभागको स्नातकोत्तर तह द्वितीय वर्षको दसौं पत्रको आवश्यकता पूरा गर्नु रहेको छ ।

१.४ समस्या कथन

नेपाली भाषा नेपालको प्रमुख सम्पर्क भाषा र प्रशासनिक भाषा हो भने थारू भाषा नेपालको अन्तरिम संविधान २०६३ मा आदिवासी जनजातिमा सूचीकृत भाषाहरू मध्येको एक प्रमुख भाषा हो । थारू भाषा थारू जातिको जन्मदेखि मृत्यु पर्यन्तसम्मका सम्पूर्ण संस्कार, घर, व्यवहार संचालन गर्न र उनीहरूबीच विचार विनिमय गर्ने माध्यमको रूपमा रहेको भाषा हो तर थारू भाषामा क्षेत्रीय आधारमा भाषिक विविधता रहेको पाइन्छ । यो भाषा हालसम्म पनि औपचारिक रूपमा सरकारी कामकाजको भाषा हुन सकेको छैन । अतः सामान्य अध्ययनमा मात्र सीमित भएकोले यसको व्यापक तुलनात्मक अध्ययन भने भएको पाइँदैन । यस शोधकार्यमा नेपाली भाषाको सापेक्षतामा रहेर थारू भाषाको शब्दवर्ग र व्याकरणात्मक कोटिको

पहिचान गर्नु मूल शोध समस्या रहेको छ र यसलाई निम्नलिखित उपसमस्याहरूमा विभाजन गरी शोधकार्य अधि बढाइएको छ :

- (क) नेपाली भाषा र थारू भाषाको स्रोत, बनोट र सामाजिक भूमिका कस्तो छ ?
- (ख) नेपाली भाषा र थारू भाषाका शब्दवर्ग बीच के कस्तो समानता र असमानता पाइन्छ ?
- (ग) नेपाली भाषा र थारू भाषामा नामिक पदका व्याकरणात्मक कोटिहरू बीच के कस्तो समानता र असमानता पाइन्छ ?
- (घ) नेपाली भाषा र थारू भाषामा क्रियापदका व्याकरणात्मक कोटिहरू बीच के कस्तो समानता र असमानता पाइन्छ ?

१.५ शोधकार्यको उद्देश्य

नेपाली र पूर्वेली थारू भाषाका शब्दवर्ग तथा नामिक पद र क्रिया पदको तुलनात्मक अध्ययन गर्नु, तिनका समानता र असमानताहरूको निक्कै गर्नुका साथै शोध समस्यामा आएका विविध प्रश्नहरूको उचित समाधान दिनु मूल उद्देश्य रहेको छ । यस शोधकार्यका सहायक उद्देश्यहरू निम्नलिखित रहेका छन् :

- (क) नेपाली भाषा र थारू भाषाको स्रोत, बनोट र सामाजिक भूमिका स्पष्ट गर्नु ,
- (ख) नेपाली भाषा र थारू भाषाका शब्दवर्ग बीच समानता र असमानता देखाउनु ,
- (ग) नेपाली भाषा र थारू भाषामा नामिक पदका व्याकरणात्मक कोटिहरू बीच समानता र असमानता देखाउनु ,
- (घ) नेपाली भाषा र थारू भाषामा क्रियापदका व्याकरणात्मक कोटिहरू बीच समानता र असमानता देखाउनु ।

१.६ पूर्वकार्यको समीक्षा

यो अध्ययन नेपाली र थारू भाषाको तुलनात्मक अध्ययन भए पनि यहाँ थारू भाषाको पूर्व अध्ययनको मात्र चर्चा गरिएको छ । नेपालको प्रारम्भिक जनगणनादेखि नै थारू भाषाभाषीहरूको सङ्ख्या उल्लेखनीय रहेको छ । नेपालमा बोलिने भारोपेली भाषा परिवारका थारू भाषाको अध्ययन तथा अनुसन्धान जुन रूपमा हुनु पर्ने त्यस रूपमा हुन सकेको छैन । तापनि केही विदेशी तथा स्वदेशी भाषाविद्हरूबाट थारू भाषा सम्बन्धी खोज अनुसन्धान भएको पाइन्छ । यसरी थारू भाषामा भएका केही प्रमुख अध्ययन अनुसन्धान कार्यहरूलाई निम्नलिखित रूपमा प्रस्तुत गर्न सकिन्छ ।

विदेशी भाषाविद् जर्ज अब्राहम ग्रियसन (सन् १९०३) ले थारू भाषा सम्बन्धी अध्ययन 'दि थारू ब्रोकन डायलेक्टस' लिङ्ग्विष्टिक सर्भे अफ इण्डिया' (भोलुम-५, पार्ट-२) मा सर्वप्रथम खोज तथा अनुसन्धान गरेको पाइन्छ । उनले थारू, भोजपुरी भाषाको विवरण तथा भारतको चम्पारन जिल्लामा बोलिने थारू शब्दावलीको सूची दिएका छन् । उनले सो पुस्तकमा दिएका शब्दावलीका सूचीका शब्दहरू केही मात्रामा पूर्वेली थारूमा प्रचलित रहेको पाइन्छ ।

ईश्वर बराल (२००९ : ३) ले 'थारू जाति र तिनको संस्कृति' शीर्षकको लेखमा थारू भाषाको चर्चा गर्ने क्रममा सबै थारू भाषा बारे समष्टि रूपले विचार गर्दा त्यसमा भोजपुरी, अवधी र मगहीको मिश्रित रूप देखिन्छ भन्ने चर्चा गरेका छन् ।

'पर्यायवाची शब्दकोश' (२०३०) राष्ट्रिय स्तरको प्राज्ञिक संस्था नेपाल राजकीय पञ्जा प्रतिष्ठानले नेपालका विभिन्न भाषाहरूको अध्ययन गरिएको पहिलो कृति हो । यसमा करिब २८०० जति थारू भाषाका शब्दहरू सङ्कलन भएको छ । यसमा नेपाली स्रोत भाषा र गुरुङ्ग, चेपाङ, थारू, मगर, मैथिली आदि लक्ष्य भाषाका रूपमा गरी जम्मा १४ भाषाका पर्यायवाची शब्दहरूको बारेमा अध्ययन गरिएको छ ।

गणेश प्रसाद खराल (२०३५) ले चितवनमा बोलिने थारू भाषाका नेपाली भाषासँग समानता र भिन्नता राख्ने करिब ४००० जति शब्दहरू सङ्कलन गरेका छन् ।

गणेश प्रसाद खराल (२०३९) ले पुनः थारू जाति, भाषा र संस्कृतिको परिचय, थारू भाषिकाको स्थिति, विशेषता र नेपाली तथा अन्य भाषासँग यसको सम्बन्ध, थारू भाषिकाको ध्वनि र व्याकरणात्मक स्वरूपको परिचय, थारू भाषिकामा नेपाली भाषाको

प्रभावको अध्ययन गरेका छन् । साथै थारू साहित्यमा नेपाली साहित्यको प्रभावको अध्ययन, प्रमुख साहित्यिक कृति विवरण, एक सय थारू शब्दावली, उखान र टुक्का, गाउँ खाने कथाको सूची, थारूको लोक साहित्य तथा अन्य कागज पत्रका नमूना पनि समावेश गरेका छन् ।

) हृदयनारायण चौधरी (२०५१) ले 'बृहत् थारू व्याकरण' प्रकाशन गरेका छन् । उनले यस पुस्तकमा थारू भाषाका पूर्ण विराम चिह्न, संज्ञा, लिङ्ग, वचन, कारक, सर्वनाम, विशेषण, क्रिया धातु, काल, पक्ष, वाच्य, अव्यय, र सन्धि आदि थारूका विभिन्न क्षेत्रीय भाषिका बीच तुलनात्मक अध्ययन गरेका छन् । यसका साथै नेपाली, भोजपुरी, मैथिली र अवधीसँग पनि थारू भाषाको व्याकरणिक पदको तुलना गरेका छन् ।

) तेजनारायण पञ्जियार (२०५३ : ४९-६७) ले 'थारू भाषा : एक परिचय' नामक सयपत्री पत्रिकामा प्रकाशित लेखमा थारू साहित्यलाई उजागर गर्ने श्रेय दाङका बढावा थारूलाई जाने कुरा उल्लेख गरेका छन् । उनले उक्त लेखमा थारू जाति, लिपि, भाषा, साहित्य, क्षेत्रीय एवं सामाजिक भाषिका, भाषाको मौलिक विशेषता, भाषिक समुदाय आदिका बारेमा समेत अलग-अलग चर्चा गरेका छन् ।

भाषाको अध्ययन गर्ने क्रममा बालकृष्ण पोखरेल (२०५५ : ८७) ले 'राष्ट्रभाषा' मा थारू भाषाको शाखा विभाजन गरेका छन् । उनले नेपालमा बोलिने समग्र भारोपेली भाषाका शाखालाई मागधेली शाखा अन्तर्गतका भारतवर्ग र नेपालवर्ग मध्ये नेपालवर्ग अन्तर्गत थरूवानी भनी थारू भाषालाई राखेका छन् । पोखरेलले पश्चिमका थारूहरू अर्धमागधी शाखा भित्र र पूर्वका थारूहरू मागधेली शाखा भित्र पर्दछन् भन्दै थारू भाषाका मागधी र अर्धमागधी भनी दुई शाखा विभाजन गरेका छन् । उनको सो विभाजन अनुसार सप्तरीया थारू पनि मागधेली शाखा भित्र पर्दछ ।

) देवी प्रसाद गौतम (२०५९ : १९८-१९९) ले 'नेपाली भाषाको परिचय' मा नेपाली, मैथिली, भोजपुरीसँग तुलनाका लागि केही थारू शब्दहरूको सङ्कलन गरेका छन् । उनले थारू भाषामा कतै मैथिली, कतै भोजपुरी र कतै अवधी भाषाको प्रभावले गर्दा नेपालका तराईका विभिन्न क्षेत्रमा यस भाषाका निकै फरक भाषिकाका रूपमा पाइन्छ भनेका छन् ।

) भुलाई चौधरी (२०६१) ले 'थारू संस्कृति' निबन्ध सङ्ग्रहको परिच्छेद-ख अन्तर्गत थारू और वकर भाषा, थारू भाषाके विशेषता, थारू मातृभाषाके महत्त्व, थारू भाषाके

उत्पत्ति इतिहास, थारू भाषामे विभक्तिके प्रयोग र थारू भाषा एक/अनेक शीर्षकमा अलग-अलग सूचना प्रस्तुत गरेका छन् ।

॥ योगेन्द्र प्रसाद यादव र अन्य (२०६१) ले 'नेपालमा आदिवासी जनजातीय भाषाहरूको अवस्था : एक विश्लेषण' मा नेपालमा बोलिने मातृभाषाहरूलाई तिनीहरूको वर्तमान स्थितिका विभिन्न वर्गमा विभाजन गरेका छन् । उनीहरूले गरेको वर्गीकरणमा थारू भाषालाई सुरक्षित भाषाको वर्गमा राखिएको छ । सो कृति नेपाली भाषाको वर्तमान स्थितिका बारेमा भन्दा पनि मातृभाषाका बारेमा केन्द्रित रहेको छ ।

॥ बैरागी काँइला (२०६२ : १०) ले 'आदिवासी जनजातिको परिप्रेक्ष्यमा पहिचानको राजनीति र भाषा' शीर्षकको लेख 'वहाः' जर्नलमा प्रकाशित गरेका छन् । जसमा नेपालमा बोलिने मातृभाषाको स्थितिलाई मरणोन्मुख, सड्कटग्रस्त, सुरक्षित र असुरक्षित गरी चार वर्गमा बाँडेका छन् । जसमा उनले थारू लगायतका १३ मातृभाषालाई असुरक्षित भनी उल्लेख गरेका छन् ।

अमृत योजन तामाङ (२०६३ : २९) ले 'नेपालका भाषाहरूको पहिचान वर्तमान स्थिति र भाषा विकास योजना' नामक पुस्तकमा नेपालमा बोलिने भाषाहरूको पारिवारिक स्रोतका बारेमा उल्लेख गर्दै भारोपेली भाषा परिवारका भाषाहरूलाई जनजाति भाषा र गैरजनजाति भाषा गरी दुई वर्गमा वर्गीकृत गरेका छन् । यस वर्गीकरणमा उनले थारू, राजवंशी आदि भाषालाई जनजाति भाषा अर्न्तगत र नेपाली, मैथिली आदि भाषालाई गैरजनजाति भाषा अर्न्तगत राखेका छन् । उनको यस अध्ययनले थारू भाषाको पारिवारिक हाँगो निर्धारण गरी त्यस भाषासँग सम्बन्ध राख्ने अन्य भाषाहरूको अध्ययनलाई पनि सहयोग पुर्याउने देखिन्छ ।

॥ डा. मेदिनी प्रसाद शर्मा (२०६४ : १४-१६) को 'थारू जाति : एक अध्ययन' मा वि.सं. २०१५ को जनगणना प्रतिवेदनमा थारूहरूको भाषालाई 'थारूभाषा' को संज्ञा दिइएको छ । तर थारूहरूको आफ्नो कुनै भाषा छैन र उनीहरूले क्षेत्र अनुसार छिमेकी भारतीयकै जस्तो मैथिली, भोजपुरी, र अवधी बोल्छन् र बोक्सा थारू मात्र कुमायुँनी बोल्दछन् भन्ने कुरा व्यक्त भए तापनि पछि उनले मैथिली भाषाकै अपभ्रंश रूप थारू भाषा हो भन्ने उल्लेख गरेका छन् ।

डोर बहादुर विष्ट (२०६४ सं.) ले 'सबै जातको फूलवारी' मा थारू जातिको भाषा, संस्कृति र साहित्यको सामान्य चिनारीको उल्लेख गरेका छन् ।

डा. मेदिनी प्रसाद शर्मा (२०६४) ले 'थारू जाति एक अध्ययन' मा थारू जातिको उत्पत्ति, थारू जातिको वर्गीकरण, थारू जातिको भाषा, थारू जातिको विवाह-प्रथा, पोसाक र गहना, रहनसहन, चाडपर्वहरू, भित्तेचित्र, थारू जातिमा नारीको अवस्था, धार्मिक जीवन, आर्थिक जीवन आदिका बारेमा सामान्य जानकारीको उल्लेख गरेका छन् ।

यसरी माथि उल्लेखित विभिन्न विद्वान्हरूका अध्ययन अनुसन्धानहरूलाई हेर्दा कतिपय अध्ययन थारू भाषाका शब्द सङ्कलनमा केन्द्रित रहेका छन् भने कतिपय उनीहरूको जातीय इतिहास, संस्कृति, आर्थिक अवस्था, सामाजिक अवस्था आदिसँग सम्बद्ध रहेका छन् । यसका साथै केही विद्वान्हरूले थारू भाषामा अन्य भाषाबाट परेका प्रभाव तथा यस भाषाका भाषिकाको निर्धारणमा पनि आफ्ना अध्ययन अगाडि बढाएका छन् । यसै क्रममा भाषाविद् बालकृष्ण पोखरेलबाट थारू भाषाको शाखा निर्धारण गर्ने कार्य पनि भएको छ । यसलाई थारू भाषाको क्षेत्रमा महत्त्वपूर्ण कार्य मान्न सकिन्छ । यो सङ्क्षिप्त पूर्वकार्यको समीक्षाको चर्चाबाट के कुरा स्पष्ट हुन्छ भने यस शीर्षकमा गरिएको शोधकार्यले आगामी अध्ययन अनुसन्धान कर्ताहरूलाई थोरै भए पनि सहयोग दिन सक्ने कुराको आशा गरिएको छ ।

१.७ शोधकार्यको औचित्य र महत्त्व

नेपाली भाषा र थारू भाषाका शब्दवर्ग र व्याकरणिक कोटिका सम्बन्धमा आजसम्म तुलनात्मक अध्ययन र अनुसन्धान कसैले नगरेकोले पनि प्रस्तुत शोधकार्य औचित्यपूर्ण रहेको छ । कुनै पनि भाषाको व्याकरणिक पक्षको अध्ययन गर्नु आफैँमा औचित्यपूर्ण कार्य ठहरिन्छ । भाषाका लागि व्याकरण महत्त्वपूर्ण हुन्छ भने व्याकरणमा पनि विभिन्न अङ्गहरू हुन्छन् । ती मध्ये शब्दवर्ग र व्याकरणात्मक कोटिहरू महत्त्वपूर्ण अङ्गका रूपमा रहेका छन् । यी दुई पक्षको अध्ययनबाट नेपाली र थारू भाषाका बीचमा रहेको अन्तः सम्बन्ध निर्धारण गर्न सहज हुने देखिन्छ । साथै यो अध्ययनले थारू भाषाको उत्थानमा सघाउ पुऱ्याउने अपेक्षा गर्न सकिन्छ । खासगरी मातृभाषा नेपाली र अन्य भाषा भएका सबै वक्ताहरूलाई थारू भाषा सिक्न वा त्यसको भाषिक प्रक्रियाबारे जानकारी राख्न यस अध्ययनले महत्त्वपूर्ण भूमिका खेल्ने छ र

यसका साथै थारू भाषामा थप खोज अनुसन्धान गर्नका लागि धेरै भन्दा धेरै हदसम्म सहयोग पुऱ्याउने अपेक्षा गरेको छ ।

१.८ शोधकार्यको सैद्धान्तिक आधार

प्रस्तुत शोधकार्यका लागि शब्दवर्ग र व्याकरणिक कोटि सम्बन्धी आधार नेपाली र थारू भाषाका व्याकरणहरूबाट लिइएको छ र त्यसलाई संरचनावादी भाषा सिद्धान्तका मान्यतालाई मिलान गरी सैद्धान्तिक आधार निर्धारण गरिएको छ । साथै भाषाका क्षेत्रमा भएका विभिन्न अनुसन्धानात्मक कार्यहरूका साथै अन्य भाषाविद्हरूको रायलाई समेत लिइएको छ । यस सम्बन्धमा आवश्यक ठाउँमा थारू वक्ताहरूबाट तथ्य सङ्कलन गरी विश्लेषण प्रक्रियाबाट सैद्धान्तिक आधारको निर्माण गरी विश्लेषण गरिएको छ ।

१.९ शोधकार्यको सीमाङ्कन

अध्ययन कहिले पनि अन्त्य नहुने प्रक्रिया भएकाले समय, स्रोत र सामर्थ्यलाई ध्यानमा राखी यस शोधकार्यको शीर्षकबाट सामान्य रूपमा सीमाङ्कन गर्ने प्रयास गरिएको छ । थारूहरू नेपालको तराई क्षेत्रको भू-भागमा छरिएर बसोवास गरेका छन् । खासगरी प्रस्तुत अध्ययन सिरहा, सप्तरी र उदयपुर जिल्लामा बसोवास गर्ने थारूहरूको भाषामा नै आधारित रहेको छ । यस अध्ययनमा मानक नेपाली भाषाका प्रमुख व्याकरणात्मक कोटि लिङ्ग, वचन, पुरुष, काल, आदर, भाव, कारक, पक्ष, वाच्य र ध्रुवीयताका आधारमा थारू भाषासँग तुलना गरी दुवै भाषाका कोटिहरू बीच समानता र असमानता देखाइएका छन् । यो अध्ययन व्याकरणात्मक कोटिहरूको अध्ययन भएको हुँदा यसमा रूपतत्त्वलाई प्रमुखता दिइएको छ तर व्याकरणिक कार्यहरूको स्पष्टताका लागि वाक्यलाई पनि थप आधार बनाइएको छ ।

१.१० अध्ययन विधि र पद्धति

प्रस्तुत शोधकार्यको समाविष्ट सामग्री सम्बन्धित भाषाका मातृभाषी नेपाली र थारू भाषाका वक्ता नै हुन् । यस अध्ययनमा क्षेत्रीय अध्ययन पद्धतिको प्रयोग गरिएको छ । यस कार्यको स्रोत नेपाली भाषाको स्तरीय कथ्य भाषा नेपाली भाषा हो भने थारू भाषाको पूर्वेली

भाषिका (सप्तरीमा बोलिने थारू भाषा) हो । यस अध्ययनमा सम्बन्धित क्षेत्रमा गई थारू भाषाको वक्ताहरूसँग लिखित वा मौखिक प्रश्नावलीहरू बनाई सामग्री सङ्कलन गरिएको छ । भाषासँग सम्बन्धित पुस्तक, पत्रपत्रिकाहरू आवश्यकता अनुसार अध्ययन गरी प्रयोग गरिएको छ ।

१.११ विश्लेषण विधि

यस शोधकार्यमा विभिन्न अध्ययन विधिहरूको प्रयोग गरी निष्कर्ष निकालिएको छ । यस क्रममा संरचनात्मक भाषाविज्ञान अध्येताहरूले विकसित गरेको रूपविश्लेषण पद्धतिलाई प्रमुख आधार मानिएको छ र उक्त पद्धतिसँग मेल खाने परम्परागत व्याकरणका पद्धतिहरू पनि प्रयोग गरिएको छ । थारू भाषा र नेपाली भाषाको सामान्य परिचय दिने क्रममा ऐतिहासिक विधि र तुलनात्मक विधिको पनि प्रयोग गरिएको छ ।

१.१२ शोधपत्रको रूपरेखा

कुनै पनि अध्ययनलाई सहज, व्यवस्थित र सङ्गठित ढङ्गले प्रस्तुत गर्ने सन्दर्भमा विभिन्न खण्डमा विभाजित गर्नु पर्ने हुन्छ । त्यसैले प्रस्तुत शोधपत्र निम्न लिखित बुँदाहरूमा समेटेर अध्ययन गर्न सकिन्छ :

अध्याय-एक : शोध परिचय

अध्याय-दुई : नेपाली र थारू भाषाको सामान्य परिचय

अध्याय-तीन : नेपाली र थारू भाषामा शब्दवर्ग

अध्याय-चार : नेपाली र थारू भाषाका नामिक पदका व्याकरणिक कोटि

अध्याय-पाँच : नेपाली र थारू भाषाका क्रियापदका व्याकरणिक कोटि

अध्याय-छ : उपसंहार

शोधपत्रको अन्त्यमा परिशिष्ट र सन्दर्भ सामग्रीसूची दिइएको छ ।

अध्याय-दुई

नेपाली र थारू भाषाको सामान्य परिचय

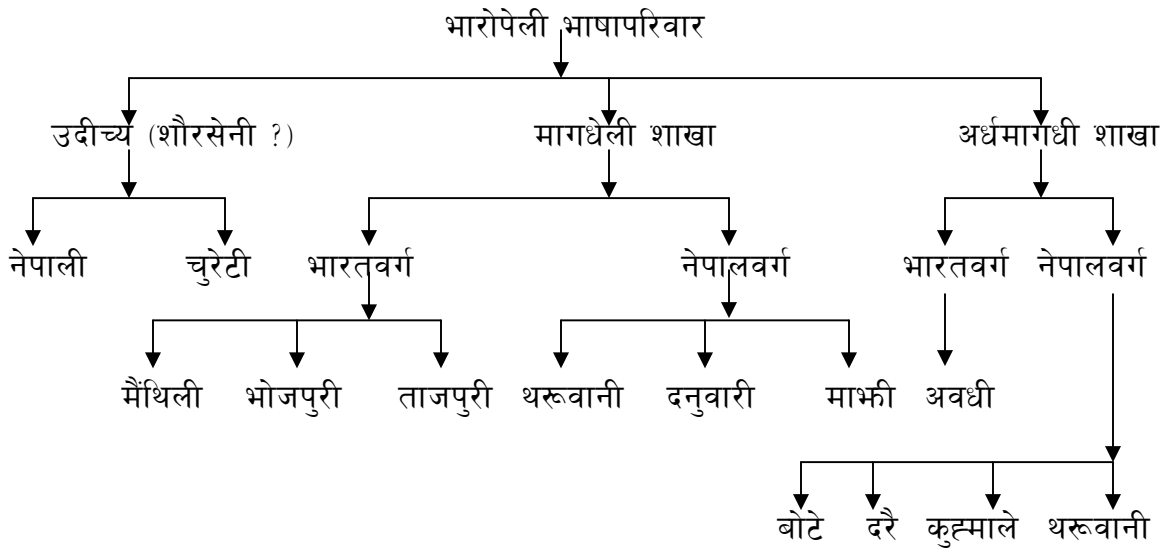
२.१ नेपाली भाषाको सामान्य परिचय

नेपाल भौगोलिक दृष्टिकोणले सानो देखिए तापनि बहुजातीय, बहुभाषिक, बहुधार्मिक, बहुसांस्कृतिक विविधताले भरिएको देश हो । त्यसैले यहाँ विविध भाषाभाषीहरूको बसोवास छ । तिनै विविध भाषाभाषीहरू मध्येबाट बोलिने भाषा नेपाली हो । नेपाल अधिराज्यको संविधान २०४७ को भाग १, धारा ६ को उपधारा २ मा नेपाली भाषालाई राष्ट्रभाषाको रूपमा उल्लेख गरिएको थियो भने नेपालको अन्तरिम संविधान २०६३ को भाग १, धारा ५ को उपधारा १ मा भने नेपालमा बोलिने सबै मातृभाषालाई राष्ट्रभाषा मानिएको छ तर नेपाली भाषालाई नेपालको प्रशासनिक भाषा मात्र मानेको छ । नेपाली भाषाले भारतको संविधानमा पनि आठौँ अनुसूचीमा ११ औँ भाषाका रूपमा समावेश भई भारतको राष्ट्रिय भाषाको सम्मान प्राप्त गरेको छ ।

२.१.१. उद्भव र विकास

नेपाली भाषा संसारकै सबभन्दा ठूलो भाषा परिवार भारोपेली भाषा परिवार अन्तर्गत पर्ने भाषा हो । विश्वमै सबैभन्दा बढी समृद्ध, समुन्नत र विस्तारित भाषा परिवार भारोपेली भाषा परिवार हो । यसमा अंग्रेजी, जर्मनी, स्पेनी, रुसी, ग्रीसेली, फ्रान्सेली, इटाली, संस्कृत जस्ता सर्वाधिक सम्पन्न र विकसित भाषाहरू पर्दछन् । यही भारोपेली भाषा परिवारका भाषाहरूलाई सन् १८७० मा भाषाशास्त्री अस्कोलीले गरेको ध्वनि परिवर्तन सम्बन्धी अध्ययन अनुसार वान ब्रैडले नामक विद्वानले सतम् र केन्तुम् दुई वर्गमा विभाजन गरेका छन् । रामबिक्रम सिजापति (२०५४ : ७५) अनुसार यस परिवारको सतम् वर्गमा आल्वानियाली, आर्मेनियाली, बाल्टोस्लाभेली, भारतइरानेली, दरद र भारतीय आर्यभाषा पर्दछन् भने केन्तुम् वर्गमा केलेली, जर्मनी, इटाली, तोखारेली, ग्रीसेली पर्दछन् । सतम् वर्ग अन्तर्गत कै आर्यभाषाको प्राचीन रूप संस्कृत हो र यस भाषाको उद्भव भारोपेली भाषा परिवारको सतम् वर्ग भित्रको भारतइरानेली शाखाको तीन उपशाखाहरू मध्येको भारतीय आर्यभाषाको प्राचीन स्वरूप संस्कृतबाट प्राकृत र अपभ्रंश भई विकसित भएको हो । नेपाली भाषा कुन प्राकृत र कुन अपभ्रंशबाट विकसित भएको छ भने विषयमा भाषाविद्हरू बीच मतैक्य रहेको पाइँदैन । नेपाली भाषाको उत्पत्तिका सम्बन्धमा चासो राख्ने प्रथम विद्वान् सूर्यविक्रम ज्ञवाली हुन् । उनले 'भानुभक्तीय रामायण' को

भूमिकामा नेपालीलाई संस्कृत भाषाबाट विकसित शौरसेनी प्राकृतको सन्तति भएको कुरा उल्लेख गरेका छन् । प्रा.बालकृष्ण पोखरेलले प्रारम्भ (२०२२) मा शारैसेनी अपभ्रंशबाट नेपाली भाषाको जन्म भएको मान्यता अघि सारे पनि पछि आएर आफ्ना धारणामा परिवर्तन गरेका छन् र उनी 'नेपाली भाषाको उत्पत्ति' (पोखरेल, २०४७ : १६) मा खपतलीय अपभ्रंशबाट विकसित भएको विचार अघि सारेका छन् । त्यस्तै भाषाशास्त्री डा.चूडामणि बन्धुले (२०५२ : ४२) नेपाली भाषालाई हिमाली भेग अन्तर्गत खस प्राकृत र खस अपभ्रंशबाट विकसित भएको विचार प्रस्तुत गरेका छन् । राष्ट्रभाषाको आठौँ संस्करण (पोखरेल, २०५५ : २२) का अनुसार पोखरेलले संस्कृतबाट विकसित भएका विभिन्न अपभ्रंशहरू मध्ये खस अपभ्रंशबाट नेपाली भाषाको जन्म भएको हो । यसैगरी ब्रतराज आचार्य (२०४० : ११७) ले कुनै पनि प्राकृतको उल्लेख नगरी यसको उद्भव खस अपभ्रंशबाट भएको उल्लेख गरेका छन् । देवी प्रसाद गौतमले (२०४९ : ३५-४२) खस प्राकृतबाट नेपाली भाषाको विकास भएको अभिमत प्रस्तुत गरेका छन् । तारानाथ शर्मा (२०६३ : ४) ले भारोपेली खलकको भाषा संस्कृतका विभिन्न प्राकृत मध्ये कुनैबाट नेपाली भाषाको उत्पत्ति भएको हो भन्ने आफ्ना मत प्रस्तुत गरेका छन् । यसरी नेपाली भाषाको उत्पत्तिका सम्बन्धमा विभिन्न विद्वान्हरूका विभिन्न मत पाइए तापनि समग्रतः पोखरेलका अनुसार नेपाली भाषा संस्कृत भाषाबाट उत्पन्न भई खस प्राकृत अन्तर्गत खस अपभ्रंशबाट विकसित आधुनिक आर्य भाषा हो भन्ने निष्कर्ष निस्कन्छ ।

नेपाली भाषा देवनागरी लिपिमा लिपिबद्ध भएको भाषा हो । नेपाली भाषा विभिन्न काल खण्ड र क्षेत्रमा विभिन्न नामले परिचित भएको छ । प्राचीन कालदेखि नै नेपाली नाम पुराना ग्रन्थहरूमा पाइएकोले नेपालमा मुख्य रूपले बोलिने नेपाली भाषाको पूर्व रूप पनि नेपाली नै थियो । नेपालको हिमाली क्षेत्रको पश्चिमी भागमा पुराना खस जातिहरूले यो भाषा बोल्ने हुनाले उहिले यसको नाम 'खस कुरा' रहेको थियो र यसैलाई खस भाषा पनि भनिन थाल्यो । संस्कृतबाट विग्रिएर बनेको प्राकृत पैशाची भाषामा पर्वतीय भाषा मिलेर खस भाषा बन्न गएको अनुमान छ । कर्णाली प्रदेशमा खसहरूको आधिपत्य बाक्लो भएकोले त्यो खसान क्षेत्रमा अपभ्रंश रूप खस कुरा हुन गयो र नेपाली भाषाको प्राचीन नाम खस कुरा नै रहन गयो भन्ने तथ्य भाषाशास्त्रीहरूले मानेका छन् । नेपालको ठूलो क्षेत्र पहाडै-पहाडले भरिएको हुनाले यहाँका बासिन्दाहरूलाई समतल भेगमा बस्नेहरूले "पहाडी या पहाडिया" भनेर यिनीहरूको भाषालाई 'पहाडिया भाषा' भनिएको हो । पर्वतीय प्रदेशहरूमा बोलिने हुनाले यो भाषालाई 'पर्वते भाषा' पनि भनिन्छ । त्यसैगरी पर्वत जिल्लाका आसपासका प्रदेशहरूमा यो भाषा बोलिएको हुनाले पर्वते भाषा हुन सक्छ भन्ने विचार भाषाशास्त्रीहरूको रहेको छ ।

नेपाली भाषालाई शक्तिबल्लभ अर्ज्यालले लोकभाषा, पण्डित दैवज्ञकेशरी अर्ज्यालले गोर्खाली भाषा, हीनव्याकरणी विद्यापतिले राजभाषा, मोतीराम भट्टले गोर्खा भाषा मानेका छन् (शर्मा, २०६३ : ७) । सुन्दरानन्द बाँडाले यसलाई 'पर्वती भाषा' भनेका थिए । कसै कसैले पर्वत्या भाषा पनि भनेका छन् । पृथ्वी नारायण शाहको नेपाल एकीकरणको प्रयत्न सफल भएपछि गोर्खालीहरूले बोलिने यो भाषाको नाम 'गोर्खाली भाषा' रहन गयो । यही नामबाट गोर्खा भाषा प्रकाशिनी समिति रहन गएको हो र यसै समयमा गोरक्षभाषा, गोर्खा भाषा, गोर्खे भाषा, गोर्खाली भाषा आदि विभिन्न नामले यो नेपाली भाषा संसार भरि प्रख्यात भएको छ । भाषाशास्त्री बालकृष्ण पोखरेलले नेपाली भाषाको ज्यादै पुरानो नाम सिञ्जाली भाषा हो भन्ने कुरा उल्लेख गरेका छन् र नेपाली भाषाको प्राचीनतम अवस्थालाई सिँजाली भाषा भनिन्छ (पोखरेल, २०५५ : २६) । जयपृथ्वी बहादुर सिंहले यसलाई प्राकृत भाषा भनेका छन् (बन्धु, २०५२ : १-२) । काठमाडौँका विभिन्न शिलालेखहरूमा गिरीराज भाषा, स्वदेश भाषा, देशभाषा आदि उल्लेख गरिएका छन् । नेपाली भाषा नेपालको एकीकरणबाट राजकीय मान्यता पाइसकेपछि राष्ट्रभाषाको रूपमा ख्याति प्राप्त गर्न सफल भएका छन् । त्यसैले नेपालमा अनेक

भाषा भएपनि देशका अधिकांश जनताले बोल्ने भाषा भएकोले यसलाई नेपाली भाषा भनिएको हो ।

२.१.२. विस्तार क्षेत्र र भाषिका

नेपाली भाषा नेपाल अधिराज्य भरि बोलिन्छ । नेपाली भाषा नेपालको सरकारी कामकाजको भाषाका रूपमा पनि बोलिन्छ । नेपालमा सबभन्दा बढी नेपाली भाषीहरू नै रहेका छन् । नेपालबाहिर भारतका पश्चिम बङ्गाल, आसाम, दार्जिलिङ्ग, सिक्किम, मेघालय तथा बर्मा, भूटान, हङकङ जस्ता विश्वका विभिन्न मुलुकमा रहेका समस्त नेपाली जातिले यस भाषालाई कुनै न कुनै रूपमा व्यवहार गर्दै आएका छन् । यसरी करौडोको सङ्ख्यामा बोलिने नेपाली भाषामा क्षेत्रगत आधारमा भिन्नता पाइन्छ । त्यसैले भाषाशास्त्रीहरूले नेपाली भाषाका भाषिकाहरूको निर्धारण गरेका छन् । नेपाली भाषाको यस किसिमको विविध भाषिका भेदका सम्बन्धमा निर्धारण गर्न अहिलेसम्म केही विदेशी तथा स्वदेशी भाषाविद्, अनुसन्धाता एवं शोधकर्ताहरूबाट कम बेसी अध्ययनका प्रयास भएका छन् । तिनमा ग्रियर्सन (सन् १९०९), श्रीवास्तव (सन् १९६३), ज्ञवाली (१९९०), साँकृत्यायन (२०१७), शर्मा र बराल (२०५०), निरौला (२०५०), तिमिल्सिना (२०५०), बन्धु (२०५२), पोखरेल (२०५५) जस्ता प्रमुख विद्वानहरूका कार्यहरू अग्रपंक्तिमा पर्दछन् । कुनै पनि भाषाका विविध भौगोलिक, सामाजिक तथा शैलीगत भेदलाई भाषिका भनिन्छ । नेपाली भाषा पनि यस्तै विविध भाषिकाहरूको सामूहिक रूप हो र जुनसुकै भाषाका क्षेत्र विशेषमा चलेका भिन्नै क्षेत्रीय भाषिक रूप नै त्यस भाषाका भाषिका हुन् । नेपाली भाषाका भाषिकाका सन्दर्भमा भाषाविद्हरू बीच एकमत पाइँदैन । त्यसैले नेपाली भाषाका भाषिका तीनवटा देखि चौधवटा सम्ममा निर्धारण भएका पाइन्छन् ।

बन्धु (२०५२ : ५६) ले नेपाली भाषाका तीन भाषिका देखाएका छन् । ती हुन् :- पूर्वी, पश्चिम र केन्द्रीय । यसैगरी आचार्य (२०४० : ५९-६४) ले पनि बन्धुको मत अनुसार नै नेपाली भाषाका भाषिकाको चर्चा गरेका छन् । पोखरेल (२०५५ : १३८) ले नेपाली भाषाका

पाँच भाषिकाका उल्लेख गरेका छन् । ती हुन्- पूर्वेली भाषिका, माभाली भाषिका, ओरपश्चिमा भाषिका, मभूपश्चिमा भाषिका, परपश्चिमा भाषिका ।

पोखरेल (२०५५ : ४३-७२) का अनुसार पाँच भाषिकाहरूको सङ्क्षिप्त चर्चा तल गरिएको छ ।

(क) **पूर्वेली** : यो नेपाली भाषाको सबैभन्दा ठूलो क्षेत्र ओगट्ने भाषिका हो । नेपालको सुर्खेत, दैलेख, सल्यान, जाजरकोटदेखि पूर्वतर्फ भारतको दार्जिलिङ्ग, सिक्किम र आसाम आदिको विभिन्न प्रान्त तथा अन्य विदेशका विभिन्न क्षेत्रहरूमा पनि नेपालीहरूले यसै भाषिकाको प्रयोग गर्दछन् । यो विशाल भू-भागमा फैलिएको हुनाले यसका विभिन्न क्षेत्रीय उपभेद वा उपभाषिका निर्धारण भएका छन् । ती हुन्- खसानी, पर्वती र गोर्खाली ।

(ख) **माभाली** : माभाली केन्द्रीय उपभाषिकाहरूको समूह हो । यस वर्गका भाषिकाहरू कर्णाली अञ्चलमा बोलिन्छन् । माभालीलाई जुम्ली पनि भनिन्छ । यी भाषिकाहरू डोल्पा जिल्लाको भेरी छेउ-छाउका इलाकाहरू, पश्चिममा कर्णाली नदी, उत्तरमा जुम्ला हुँदै महाकाली अञ्चलको सिरानसम्म बोल्ने गर्दछन् । खस साम्राज्यदेखि बोल्दै आएका कर्णाली अञ्चलमा माभाली वर्गका अनेकौं उपभाषिकाहरू पाइन्छन् । यसमा असिदराली, तिव्रीकोटी, हुम्ली, गुम्की, रास्कोटी र सिञ्जाली आदि भेद देखिएका छन् ।

(ग) **ओरपश्चिमा** : यो भाषिका बभाङ्ग, बाजुरा र अछाममा बोलिन्छ । डोटीको चौखुट्टाया पर्वतदेखि पूर्वको भागमा पनि यो भाषिका बोलिन्छ । मोटामोटी रूपमा यस भेदका निम्न तीनवटा उपभाषिका निर्धारण गरिएका छन् । ती हुन्- अछामी, बभाङ्गी र बाजुरेली । अछामी उपभाषिकामा पहलमान सिंह स्वारले केही ग्रन्थको रचना गरेका छन् भन्ने कुरा बाबुराम आचार्यले भनेका छन् तर आधिकारिक रूप फेला परेको छैन । बरू बभाङ्गीमा ज्योतिप्रकाश जोशीद्वारा लेखिएको भृगडिया गणेश कुमार मिलाप भन्ने अप्रकाशित ग्रन्थ फेला परेको छ ।

(घ) मझपश्चिमा : यो भाषिका डोटी र डडेलधुरातिर बोलिन्छ । मझपश्चिमामे धेरै परपश्चिमा र थोरै माझालीसँग सम्बन्ध राख्दछ । यसका उपभाषिकाहरू डोटेला, डुम्राकोटी, डडेलधुराली, निरोली हुन् ।

(ङ) परपश्चिमा : यो भाषिका महाकाली अञ्चलका मल्लो, सोराड, बैतडी, बुहुँ, मर्मा, लेकम, चुहाँगढ, पुचौडी, समिली, सल्लोबासा, खटोली, पाटन आदिमा बोलिन्छ । यो भेद भारतेली, कुमाउनी भाषाबाट केही मात्रामा प्रभावित छ । यस भेद भित्रका भाषिकाहरूमा अनेकौं स्थानीय उपभाषिकाहरू देखिन्छन् । यस्ता उपभाषिकामा सबभन्दा बढी बैतडेली हो । त्यहाँका भाषिकामा गाँवैपिच्छे, केही न केही भिन्नता पाइन्छन् । पूर्वेली भाषिका बोल्नेहरूले त यी शब्दहरूलाई बुझ्नै सक्दैनन् ।

यसरी दृष्टिगत गर्दा नेपाली भाषाका थुप्रै भेदहरू छन् र यस्ता भेदहरू पूर्वमा भन्दा पश्चिमतिर र पश्चिममा भन्दा पनि सूदुरपश्चिमतिर बढी मात्रामा पाइन्छन् । यसका सम्बन्धमा विभिन्न स्वदेशी तथा विदेशी विद्वान्हरूबाट केही अध्ययन भएको पाइए पनि यस सम्बन्धमा अझै अध्ययन हुनु पर्ने देखिन्छ ।

२.१.३. सामाजिक भूमिका

नेपाली भाषा वर्तमान स्थितिमा नेपालको राष्ट्रभाषा हो । नेपालको संविधान (२०४७ : ७) का अनुसार नेपाली भाषा राष्ट्रभाषा र अन्य भाषाहरूलाई राष्ट्रिय भाषा मानिएको थियो तर अन्तरिम संविधान (२०६३ : १३) ले नेपाल भित्र बोलिने सबै मातृभाषालाई राष्ट्रभाषा मानेको छ र अन्तरिम संविधान (२०६३ : १३) ले पनि सरकारी कामकाजको लागि नेपाली भाषा नै व्यवहार गर्नु पर्ने कुरा उल्लेख गरेको छ । यसरी नेपाली भाषा राष्ट्रको संवैधानिक मान्यता प्राप्त गरी राजकीय कामकाजको भाषाको रूपमा स्थापित भएको पाइन्छ । नेपालको अन्य भाषाको उन्नायक भाषा, राष्ट्रको समस्त जनसमुदायको सर्पक भाषा, बहुसङ्ख्यक जनताको मातृभाषा, लामो साहित्यिक परम्परा भएको भाषा, शिक्षा र सञ्चारको लोकप्रिय माध्यम भाषा भएकोले यस भाषाले राष्ट्रभाषाको स्थान अत्यधिक मात्रामा समेट्न सफल भएको सुस्पष्ट हुन्छ

। यसलाई कोश सम्पादन, व्याकरण निर्माण, साहित्य तथा पाठ्यपुस्तक लेखन, योजना निर्माण गर्न तथा सञ्चार, शिक्षा र कानूनसम्बन्धी प्रलेख निर्माण गर्न र व्यावहारिक जगतका बहुविधकार्य सम्पादन गर्न, गरिमामय एवं सुरुचिपूर्ण भाव सम्प्रेषित गर्न गर्वका साथ प्रयोग गर्दछन् । नेपाल लगायत विश्वका विभिन्न मुलुकमा बस्ने ४ करोड भन्दा बढी वक्ताहरूले यस भाषाको प्रयोग गरेका छन् ।

शर्मा (२०५२ : १८) अनुसार बेलायत, जर्मनी, फ्रान्स, संयुक्तराज्य अमेरिका, क्यानाडा, फिजी द्वीप समूहमा पनि नेपालीहरू स्थायी बसोवास गरी नेपाली भाषालाई मातृभाषाका रूप बोल्ने गर्दछन् । बेइजिङ, मास्को, लण्डन, दिल्ली, श्रीलङ्का, बंगलादेश आदि मुलुकमा रेडियो प्रसारण नेपाली भाषामा नै भएको पाइन्छ । त्यसैगरी नेपाली भाषाको पठन-पाठन बेइजिङ, टोक्यो, मास्को, लण्डन, पेरिस र जर्मनीका कतिपय ठाउँहरूमा भएको पाइन्छ र संयुक्त राज्य अमेरिकामा पनि ठूल-ठूला विश्वविद्यालयले नेपाली भाषालाई माया देखाउँदै आएका छन् ।

यसैगरी नेपाल भित्र विभिन्न पत्र-पत्रिका तथा समाचार पत्रहरू नेपाली भाषामा नै प्रकाशित हुन्छन् । रेडियो, एफ. एम. तथा टेलिभिजन आदि सञ्चार माध्यमहरूमा पनि नेपाली भाषामै समाचार र अन्य कार्यक्रमहरू प्रसारित भएको पाइन्छ । नेपाली भाषामा चलचित्रहरू पनि अत्यधिक मात्रामा निर्माण भैसकेका छन् । यसर्थ सञ्चार जगतले पनि नेपाली भाषालाई माध्यम भाषाकै रूपमा प्रयोग गरेको पाइन्छ । यस्तै, विश्वका विभिन्न स्वदेशी-विदेशी विश्वविद्यालयमा यस भाषाले अध्ययन अध्यापन क्षेत्रलाई विस्तार गर्दै विभिन्न तह र अनुसन्धान तहमा समेत धेरै समय अघिदेखि अध्ययन निरन्तर संचालित हुँदै आइरहेका छन् ।

२.१.४. साहित्यिक रूपरेखा

नेपाली भाषा प्राचीन आर्यभाषाको विकसित स्वरूप हो । नेपाली भाषाको प्रारम्भिक स्वरूप विक्रमाब्द तेह्रौँ/चौधौँ शताब्दीबाट देखा परेको हो । यस भाषाको रूपरेखा हेर्दा प्रारम्भ देखि आजसम्म निकै लामो इतिहासको कालखण्ड बोकेको छ, तर नेपाली साहित्यको इतिहास भने आधुनिक नेपालको निर्माण पछि मात्रै प्रष्टिएको पाइन्छ । यसैले नेपाली साहित्यको इतिहासको चर्चा गर्नु पर्दा प्रमुख चार चरणमा विभाजन गरेर अध्ययन गर्न सकिन्छ, ती चरण हुन् - पृष्ठभूमि काल, प्राथमिक काल, माध्यमिक काल, आधुनिक काल ।

(क) पृष्ठभूमि काल : नेपाली साहित्य लोक साहित्य र वाङ्मय रचनामा मात्र सीमित भएको समयावधिलाई नेपाली साहित्यको पृष्ठभूमि काल भनिन्छ । यस कालमा अभिलेख, शिलालेख, ताम्रपत्रलेख, स्वर्णपत्रलेख, ज्योतिषशास्त्र, धर्मकर्म सम्बन्धी अनुदित वाङ्मयहरू रचना भएका छन् । यो समयावधि निकै लामो समयसम्म चलि रह्यो । यस कालमा देखा परेका कृतिहरू खण्डखाद्य (१६४९), स्वस्थानी व्रतकथा (१६५८), वाजपरीक्षा (१७००) आदि महत्त्वपूर्ण छन् (शर्मा, २०६३ : ६) ।

(ख) प्राथमिक काल : नेपाली साहित्यको लेखन प्रारम्भ विन्दु प्राथमिक काल हो । यस कालमा वीरधारा र भक्तिधाराका कविताहरू रचना भएका पाइन्छन् । वि.स. १८०१ मा पृथ्वी नारायण शाहको वीरता वर्णन गर्ने कवि सुवानन्द दासले रचेको 'पृथ्वी नारायण शाहका नुवाकोट विजय' (१८०१) शीर्षकको कविता नै यस कालको पहिलो रचना मानिन्छ (शर्मा, २०६३ : २०) । यस काललाई स्तुतिकाल पनि भनिन्छ । यस काल खण्डमा पद्य र गद्य साहित्य दुबै लेखिएका छन् । पद्य साहित्यका मुख्य दुई धारा देखा परेका छन् : वीर धारा र भक्ति धारा । वीर धारामा नेपाल एकीकरणको वीरता पूर्ण भावमा रही सुवानन्द दास, शक्तिबल्लभ अर्ज्याल, उदयानन्द अर्ज्याल, सुन्दरानन्द बाँडा, गुमानी पन्त जस्ता थुप्रै कविहरू कविता लिएर देखा परेका छन् । भक्ति धारामा नेपाल एकीकरणको अभियान १८७२ मा भएको सुगौली सन्धिले नेपाली कविहरूको उत्साह सेलाएपछि वीरता भावको वर्णन छाडेर कृष्णभक्ति धारा र रामभक्ति धारामा कविताहरू रचना गर्नतिर लागेका पाइन्छन् । कृष्णलाई आदिदेव मानी कृष्णभक्ति धारातिर इन्दिरस, वीरशाली पन्त, दैवज्ञकेशरी अर्ज्याल, विद्यारण्यकेशरी अर्ज्याल, वसन्त पाध्यालुइटेल, यदुनाथ पोख्र्याल रहेका छन् भने रामलाई आदिदेव मानी रामभक्ति धारातिर रघुनाथ पोख्र्याल, हीनव्याकरणी विद्यापति, भानुभक्त आचार्य आदि देखा परेका छन् र निर्गुण भक्ति धारामा सन्त ज्ञानदिल दास, पतञ्जलि गजुच्याल, सन्त दिल दास, अगम दिल दास जस्ता कविहरूले कविता लेखेका पाइन्छन् । यसैगरी गद्य साहित्यमा आख्यानात्मक र आख्यानेतर प्रकृतिका साहित्यिक रचनाहरू रचिएको पाइन्छ । शाक्तिबल्लभ अर्ज्यालको 'महाभारत विराटपर्व' (१८२७) पहिलो प्रकाशित गद्य रचना हो (श्रेष्ठ र शर्मा, २०६४ : २८) । हितोपदेश, मित्रलाभ, मुन्सीका तीन आहान, पीनासको कथा, तोता मैनाको कथा आदि गद्यात्मक रचनाहरू पनि देखा पर्दछन् । यो

काल खण्ड बढी स्तुतिमा केन्द्रित भएर वीरताको स्तुति र भगवानको सगुण र निर्गुण उपासनामै समय व्यतित भएको छ ।

(ग) **माध्यमिक काल** : नेपाली साहित्यको माध्यमिक काल श्रृङ्गारिक धाराको जन्म दिने समयावधि हो । यस कालमा श्रृङ्गारिक भाव धारामा आधारित भएर जासुसी, तिलस्मी, ऐयारी र रोमाञ्चक साहित्यिक रचना भएका छन् । नेपाली साहित्यको क्षेत्रमा छापाखाना र मुद्रणको युग नामले पनि यसै समयावधिलाई चिनिन्छ । यस कालमा नेपाली साहित्यको विकास हुनका लागि गोर्खा भारत जीवन (१९४३), सुधासागर (१९५५), गोरखापत्र (१९५८), सुन्दरी (१९६२), माधवी (१९६५) आदि पत्रिकाहरूको महत्त्वपूर्ण योगदान रहेको छ । यस समयावधिमा पद्य साहित्यका मोतीराम भट्ट, राजीवलोचन जोशी, शम्भू प्रसाद ढुङ्गेल, चक्रपाणि चालिसे आदिका कविता, गजल, गीतहरू मुख्य मानिन्छन् । यसैगरी गद्य साहित्यका हरिहर शर्मा, सदाशिव शर्मा अधिकारी, गिरीशबल्लभ जोशी, चिरञ्जीवी शर्मा आदिका कथा, उपन्यास, निबन्धहरू महत्त्वपूर्ण मानिन्छन् ।

(घ) **आधुनिक काल** : नेपाली साहित्यको आधुनिक काल विकासको उत्कर्ष काल हो । नेपाली साहित्यको आधुनिक कालको शुरूवात साहित्यको विविध विधामा भिन्ना-भिन्नै भएको पाइन्छ र नेपाली साहित्यको यो समयावधि निकै नै विवादास्पद रहेको देखिन्छ । साहित्यका सबै विधाहरू १०-१५ वर्षको अन्तरालमा आधुनिकता प्राप्त गरेका छन् । यस समयमा लेखनाथ पौड्याल, लक्ष्मी प्रसाद देवकोटा, बालकृष्ण सम, मोहन कोइराला, गोपाल प्रसाद रिमाल, माधव प्रसाद धिमिरे आदि कविता विधामा, बालकृष्ण सम, विजय मल्ल, गोविन्द बहादुर मल्ल, गोपाल प्रसाद रिमाल, सरुभक्त आदि नाटक विधामा, विश्वेश्वर प्रसाद कोइराला, रूद्रराज पाण्डे, भवानी भिक्षु, ध्रुवचन्द्र गौतम, पारिजात आदि आख्यान विधामा र लक्ष्मी प्रसाद देवकोटा, शङ्कर लामिछाने, भैरव अर्याल, श्याम प्रसाद शर्मा आदि निबन्ध विधामा कलम चलाएका छन् । यस काल खण्डमा आधुनिक भारतीय भाषाहरूका समकक्षी नेपाली कविता लेखिनु, पाश्चात्य धाराहरूको अनुशरण हुनु, साहित्यकारहरूको सङ्ख्यामा बृद्धि हुनु, राष्ट्रिय चेतनाको स्वर उर्लिनु, नयाँ शिल्प शैलीको प्रयोग हुनु आदि प्रवृत्तिले नेपाली साहित्यको विकासमा टेवा पुऱ्याएका छन् । (त्रिपाठी, २०६० :१३)

यसरी नेपाली साहित्य वर्तमान समयावधिसम्म आइ पुग्दा एउटा लामो कालखण्ड पार गरेको छ । नेपाली साहित्यको प्रारम्भ विक्रमाब्द तेह्रौँ/चौधौँ शताब्दीबाटै भएपनि वास्तविक साहित्य लेखन र प्रकाशन चाँहि पछिबाट मात्र शुरू भएको पाइन्छ । नेपाली साहित्यको माध्यमिक कालसम्म साहित्यकार बीच मोटामोटी रूपमा मतभेद नभएपनि आधुनिक कालका सम्बन्धमा निकै मतभेद रहेको पाइन्छ । नेपाली साहित्यमा आधुनिक कालको श्री गणेश गर्ने कवि लेखनाथ पौड्याल हुन् ? की कवि बालकृष्ण सम हुन् ? की कवि लक्ष्मी प्रसाद देवकोटा हुन् ? यस्ता विवादास्पद प्रसङ्गले नेपाली साहित्यको आधुनिक कालको समय निर्धारण गर्न अन्यौल सिर्जना हुनु स्वभाविक हो तर अधिकांश विद्वान्हरूले लेखनाथ पौड्यालबाट नै नेपाली साहित्यको इतिहासमा आधुनिक कालको सुरुवात भएको हो भन्ने मत रहेको पाइन्छ (श्रेष्ठ, २०६१ : १००) ।

नेपाली साहित्यको रूपरेखामा प्राथमिक कालमा स्तुतिपरक भाव रहेको छ भने माध्यमिक कालमा श्रृङ्गारिक वर्णनमा टुङ्गिएको छ र आधुनिक कालको प्रवेशसँगै नेपाली साहित्यमा क्षेत्र विस्तार हुँदै साहित्य सिर्जना हुन थालेको पाइन्छ ।

२.१.५. सामान्य विशेषता

नेपाली भाषा ब्राह्मी लिपिबाट विकसित देवनागरीमा लेखिन्छ । यो लिपि बायाँतिरबाट दायाँतिर क्रमशः लेखिदै जाने लिपि हो । यस लिपिको प्रयोग थारू, हिन्दी, अवधी, भोजपुरी आदि भाषामा भएको पाइन्छ । नेपाली भाषाको परम्परागत वर्णमालामा स्वर वर्ण १३ वटा र व्यञ्जन वर्ण ३६ वटा रहेका छन् तर ती सबै वर्तमान अवस्थामा कथ्य भाषामा सुरक्षित रहेको पाइन्छ (आचार्य, २०५८ : २) । नेपालीका कथ्य स्वर र व्यञ्जन वर्णहरू यस प्रकार छन् :

(क) स्वर वर्ण :

	अग्र/अगोलित	केन्द्रीय	पश्च/गोलित
उच्च	इ		उ
उच्च-मध्य	ए		ओ

28

निम्न-मध्य

अ

आ

निम्न

श्रोत : (आचार्य, २०५८ : ३)

(ख) व्यञ्जन वर्ण :

प्रयत्न ↓	स्थान →	ओष्ठ		दन्त		वर्त्स		तालु	कोमलतालु		स्वरयन्त्रमुखी
		अघोष	सघोष	अघोष	सघोष	अघोष	सघोष	सघोष	अघोष	सघोष	सघोष
स्पर्श	अल्पप्राण	प्	ब्	त्	द्	ट्	ड्		क्	ग्	
	महाप्राण	फ्	भ्	थ्	ध्	ठ्	ड्		ख्	घ्	
स्पर्श (सङ्घर्षी)	अल्पप्राण					च्	ज्				
	महाप्राण					छ्	भ्				
नासिक्य	अल्पप्राण		म्				न्			ङ्	
सङ्घर्षी	महाप्राण			स्							ह्
प्रकम्पित	अल्पप्राण						र्				
पश्चिर्वक	अल्पप्राण						ल्				
अर्धस्वर	अल्पप्राण		व्					य्			

श्रोत : (आचार्य २०५८ : ७)

(ग) अक्षर संरचना : नेपाली भाषाको अक्षर संरचनालाई हेर्दा सामान्यतया स्वरवर्ण भन्दा पहिला एउटा व्यञ्जन वर्ण र स्वरवर्ण पछि एउटा व्यञ्जन वर्ण आउन सक्छ । अर्धस्वर भन्दा पहिला दुईटा व्यञ्जन वर्ण आउन सक्ने स्थिति देखिन्छ । नेपालीमा अक्षरहरूको ढाँचा निम्नलिखित पाइन्छ ।

ढाँचा

उदाहरण

स्वर

ए/आ/उ

व्यञ्जन+स्वर	म/यो/को
व्यञ्जन+व्यञ्जन+स्वर	त्यो/छ्या
स्वर+व्यञ्जन	इस्/उस्/आइ
व्यञ्जन+स्वर+व्यञ्जन	भात/जात/घर
व्यञ्जन+व्यञ्जन+स्वर+व्यञ्जन	ल्वाइ/प्याज्

श्रोत : (आचार्य २०५८ : १४)

(घ) रूप रचना : नेपाली भाषाको रूप रचनालाई हेर्दा सामान्यतया वाक्यमा प्रयुक्त हुँदा शब्दको मूल रूपमा आउने परिवर्तनलाई जनाउँछ । जसलाई पद रचना पनि भनिन्छ । पद रचनाका आधार प्रातिपदिक हुन्छन् र प्रातिपदिकहरू विभक्ति प्रत्ययको योगपछि पद बन्दछन् । जस्तै :

प्रातिपदिक		विभक्ति	पद
घोडो	+	आ	घोडा
कालो	+	ई	काली
सुत्	+	यो	सुत्यो
बस्	+	छ	बस्छ

श्रोत : (आचार्य २०५८ : ९२)

अर्को शब्दमा, रूप वा शब्दहरूको रचनालाई रूपायन भनिन्छ । यसलाई रूपको रचना गर्ने प्रक्रिया पनि भनिन्छ । रूपायनले लिङ्ग, वचन, पुरुष, काल, आदर, पक्ष, वाच्य, करण, अकरण आदि जस्ता व्याकरणात्मक कोटिको प्रयोगबाट शब्दको रूप रचना गर्ने गर्दछ ।

(ङ) वाक्य रचना : नेपाली भाषाको वाक्य पूरा हुनका लागि एउटा समापिका क्रियाको आवश्यकता हुन्छ । क्रियापदको प्रयोगले मात्र वाक्य पूर्ण हुन सक्छ । त्यसैले नेपाली भाषा क्रिया प्रधान रहेको हुन्छ । नेपाली भाषामा पद सङ्गतिको पनि प्रधानता हुन्छ । कर्ताको लिङ्ग, वचन, पुरुष र आदर अनुसार क्रियाको सङ्गति मिलाइएको हुन्छ । यसैगरी भाषामा पदक्रमको व्यवस्था पनि पाइन्छ । कर्ता, कर्म र क्रियाको क्रम रहेको यो भाषामा नामपदमा विभक्ति चिह्न, नामयोगी जोडिने र मुख्य क्रियामा सहायक क्रिया पनि जोडिन सक्ने व्यवस्था छ ।

२.२. थारू भाषाको सामान्य परिचय

नेपालभित्र बोलिने धेरै भाषाहरू मध्ये थारू भाषा पनि एक हो । यो भाषा नेपालको तराई क्षेत्रमा मेची देखि महाकालीसम्म फैलिएका तराईका विभिन्न जिल्लाहरूमा बसोवास गर्ने थारूहरूले व्यवहार गर्दछन् (बन्धु, २०६० : १५) । नेपालको जनगणना २०५८ अनुसार नेपालको कुल जनसंख्या २,२७,३६,९३४ मध्ये १३,३१,५४६ जना अर्थात् ५.८६ प्रतिशत मानिस थारू भाषाभाषी छन् । त्यसैले यो भाषा नेपालको चौथो स्थानमा रहेको छ (थारू संस्कृति, २०६५ जेष्ठ, अंक २२) ।

२.२.१ उद्भव र विकास

थारू भाषा भारोपेली भाषा परिवार अन्तर्गत पर्ने भाषा हो । यस भाषालाई थारूबोली, थारूकदक, थरुवानी, थरुहटी आदि अनेक नामले पुकारिए पनि थारू भाषा नै विशेष प्रचलित छ । थारू भाषाको अस्तित्वका बारेमा बेलामौकामा विभिन्न व्यक्तिहरूले के प्रश्न खडा गर्ने गर्दछन् भने थारू भाषा भनेको मैथिली भाषा हो, भोजपुरी भाषा हो या अवधी भाषा हो । कसै-कसैले यसलाई भाषिकाको कोटिका रूपमा राखेको पनि पाइन्छ । यसरी जसले जे जस्तो भने तापनि थारू भाषा छुट्टै भाषा हो । यस भाषाको अस्तित्व अरू कुनै भाषामा भर नपरी आफ्नै विशेषतामा आधारित छ । नेपालको राष्ट्रिय जनगणनाले यसलाई बेग्लै भाषा स्विकारेको छ भने यसका वक्ता र समग्र नेपाली समाज पनि यसको बेग्लै अस्तित्वप्रति सहमत छन् । थारू भाषा आफ्ना छिमेकी भाषाहरू मैथिली, भोजपुरी, अवधी, नेपाली, हिन्दी आदिसित केही भाषिक समानता राख्दछ तर थारू भाषा आफैमा स्वतन्त्र भाषा हो । थारू जातिको उत्पत्तिसँगै भाषाको पनि विकास भएको हो ।

यसैगरी भाषाविद् पोखरेल (२०५५ : ९८) का अनुसार थारू भाषा पश्चिममा अर्धमागधी शाखा भित्र पर्दछ भने पूर्वमा मागधी शाखा भित्र पर्दछ । भाषाशास्त्री बन्धु (२०६० : १५) का अनुसार पूर्वी तराईको थारू भाषा मागधी प्राकृतबाट, पश्चिम तराईको थारू भाषा अर्धमागधीबाट र सुदूर पश्चिमको शौरसेनीबाट विकसित भएको हो । थारू जातिबाट बोलिने

भाषा नै वर्तमानमा थारू भाषा हो । आफ्नै मौलिक अस्तित्व बोकेको यो भाषा पनि नेपालीको अन्य भाषा जस्तै संस्कृत भाषाबाट प्राकृत र अपभ्रंशका रूपमा रूपान्तरित भएर आजको यस स्थितिसम्म प्रयोगमा आइरहेको छ । थारूहरूको आफ्नै भाषा भए तापनि ठाउँ अनुसारको भाषाको प्रभावमा परेर भाषामा विभेद आएको पाइन्छ ।

२.२.२. विस्तार क्षेत्र र वक्ताहरूको सङ्ख्या

थारू जाति नेपाल अधिराज्यका विभिन्न ठाउँहरूमा बसोवास गर्ने भएकोले ती सबै ठाउँहरूमा थारू भाषा बोलिन्छ । थारू भाषाभाषी तराई तथा भित्री मधेशका गरी २२ वटा जिल्लामा बसोवास गर्दछन् । नेपालको वर्तमान प्रशासनिक विभाजन एवं संरचनाको आधारमा पूर्वबाट भूपा, मोरङ, सुनसरी, सप्तरी, सिरहा, उदयपुर, धनुषा, महोत्तरी, सर्लाही, रौतहट, बारा, पर्सा, चितवन, नवलपरासी, रुपन्देही, कपिलवस्तु, दाङ, बाँके, सुर्खेत, बर्दिया, कैलाली, कञ्चनपुर लगायत काठमाडौँ उपत्यकामा समेत स्थायी रूपमा थारू जाति बसोवास गरेका छन् (जनसंख्या तथा स्वास्थ्य मन्त्रालय, सन् २००७ : ४८, तथ्याङ्क) ।

वि.सं. २०५८ को जनगणना अनुसार यो भाषा नेपालको चौथो स्थानमा रहेको पाइन्छ । नेपालको कूल जनसङ्ख्या २,२७,३६,९३४ मध्ये १३,३९,५४६ जना अर्थात् ५.८६ प्रतिशत मानिसले थारू भाषा बोल्ने गर्दछन् । यस भाषाका वक्ताहरूको सङ्ख्या वि.सं. २००९ मा ३,५५,९५९ (४.३६ प्रतिशत), वि.सं. २०१८ मा ४,०६,९०७ (४.३२ प्रतिशत), वि.सं. २०२८ मा ४,९५,८८१ (४.२९ प्रतिशत), वि.सं. २०३८ मा ५,४५,६८५ (३.६३ प्रतिशत) र वि.सं. २०४८ मा ९,९३,३८८ (५.३७ प्रतिशत) रहेको थियो । (गिरी, २०६३ : १६९)

नेपालको सरकारी जनगणना प्रतिवेदन अनुसार थारू भाषाभाषीहरू रहेको २२ जिल्लाको २०२८, २०३८, २०४८, २०५८ सालमा लिएको तथ्याङ्क निम्नानुसार देखाइएको छ । जो यसप्रकार छ ।

क्र.सं.	जिल्ला	२०२८ मा	२०३८ मा	२०४८ मा	२०५८ मा
१.	भापा	२,५१८	१,४१६	४,८०१	९,६००
२.	मोरङ्ग	३५,६४०	३३,७७२	५२,६४०	६३,६७३
३.	सुनसरी	५६,७३१	४७,७०४	७३,२७४	८७,८२३
४.	सप्तरी	१३,९८०	३५,५५१	८०,५२६	७३,१६१
५.	सिरहा	१७	३,५४१	१,१५,२३५	२८,४९४
६.	उदयपुर	३,२६४	११,३४१	१९,५१२	२२,३२३
७.	धनुषा	९	३३	१४६	४,०२८
८.	महोत्तरी	१९०	१,१४४	४,५९८	८,८५५
९.	सर्लाही	४०६	७,९४१	११,३७१	२३,५२०
१०.	रौतहट	२५८	६,३३७	१४,७५९	२७,२५६
११.	बारा	७१८	१६,३५६	१९,७७९	६३,२५९
१२.	पर्सा	११०	२४६	१,२०३	४०,९७०
१३.	चितवन	२४,७१२	३१,१७९	४४,४६०	६०,१२१
१४.	नवलपरासी	३६,९२८	१५,७१०	३१,५९८	९२,७७९
१५.	रुपन्देही	७,५१०	४८२	२,००,०५६	७०,८८८
१६.	कपिलबस्तु	२१,९६४	१३,४३१	३७,५७१	६०,५७४
१७.	दाङ-देउखुरी	७२,४७५	८४,०६१	१,०५,०१८	१,४७,३२८
१८.	सुर्खेत	२,१७२	१,६१०	४,४९८	६,१२०
१९.	बाँके	२२,१२१	१७,५१९	४४,१९७	६३,३४४
२०.	बर्दिया	७७,४६९	७३,८७६	१,४९,८६५	२,०१,२७६

२१.	कैलाली	१,०३,९३९	१,२०,५३४	१,९८,४९७	२,६९,५२१
२२.	कंचनपुर	२८,४५१	२२,३६९	५९,७९५	८८,१५५
	कुलजनसंख्या	५,१३,०५५	५,४५,६८५	१२,०७,४६५	१३,३१,५४६

नेपालबाहिर पनि थारूहरूको बसोवास रहेको देखिन्छ । ग्रियर्सन (सन् १९०३ : ११-१२) ले थारू जाति र तिनको भाषा नेपालमा मात्रै बहुसङ्ख्यक नभई भारतको उत्तर प्रदेश र बिहारका नैनीताल, चम्पारन, खेरी, बहराइच, गोण्डा, गोरखपुर, बस्ती, दरभङ्गा, पूर्णिया र पिलिभिट र बिज्जोर जिल्लामा गरी जम्मा १,१५,८७७ थारू भाषीहरू रहेको उल्लेख गरेका छन् । यिनै तथ्यका आधारमा भारतका नैनीताल, चम्पारन, खेरी, बहराइच, गोण्डा, गोरखपुर, बस्ती, दरभङ्गा, पूर्णिया, पिलिभिट तथा बिज्जोर जिल्लाका क्षेत्रहरू नेपाल बाहिरका थारू भाषाका क्षेत्रहरू हुन् भन्न सकिन्छ । भारतको जनगणना सन् १९८१ अनुसार भारतमा ९५,५४२ थारू भाषी बसोवास गर्दछन् (पिपुल अफ इण्डिया : द सेनेडुल्ड ट्राइब्स, (आर. एस. सिंह, सन् २००३ : ६) ।

२.२.३ भाषिका

नेपालको पूर्व मेचीदेखि पश्चिम महाकालीसम्म बोलिने थारू भाषामा भौगोलिक क्षेत्रका कारणले आपसी भाषिक आदान प्रदानको अभावबाट विभिन्न क्षेत्रमा थारू भाषामा केही भाषिक अन्तर अवश्य पाइन्छ र क्रियाको रूप चलाउने सन्दर्भमा पनि फरक पाइन्छ । फलस्वरूप थारू भाषामा पनि विभिन्न भाषिकाहरू देखा परेका छन् । रूपन्देही, नवलपरासी, दाङदेउखुरी, बाँके, बर्दिया, कैलाली, कञ्चनपुर र सुर्खेतमा बोलिने थारू भाषा ज्यादै निकट रहेको पाइन्छ । यसै गरी बारा, पर्सा, चितवनमा बोलिने थारू भाषामा सामिप्य भए जस्तै सो भन्दा पूर्वका जिल्लाहरूमा बोलिने थारू भाषामा एकरूपता पाइन्छ । थारू भाषामा अन्य भाषाको प्रभाव नियाल्ने हो भने पूर्वी थारू भाषामा मैथिली भाषाको प्रभाव, बारा-पर्सातिर भोजपुरी र पश्चिमी थारू भाषामा अवधी भाषाको प्रभाव परेको देखिन्छ तर जे जस्तो भए पनि लाखौं-लाखको

सङ्ख्यामा रहेका थारूहरूले बोल्ने थारू भाषाको आफ्नै छुट्टै पहिचान र अस्तित्व रहेको छ । त्यसैले थारू भाषा अन्य कुनै भाषाको भाषिका भने कदापि होइन ।

थारू भाषिकद्वीप सामान्यतः नेपालका तराई तथा भित्री मधेशका मैथिली, भोजपुरी, अवधी, हिन्दी तथा नेपाली भाषाको बीचमा रहेको भाषा हो । कुनै एउटा भाषाले नजिकका अरू भाषाको प्रभाव ग्रहण गर्नु भाषिक विशेषता हो । भौगोलिक दूरीका कारण, लामो समयसम्म भाषिक सम्बन्ध र सम्पर्क हुन नसक्नाले आपसी भाषिक आदान-प्रदानको अभावबाट विभिन्न क्षेत्रमा बोलिने थारू भाषामा केही भाषिक भिन्नता पाइन्छ । यसरी समय, स्थान, अवस्था र विकासको गति आदिको प्रभावमा परी भाषामा केही अन्तर आउन सक्छ । फलस्वरूप नेपालका पूर्व मेचीदेखि पश्चिम महाकालीसम्म बसोवास गर्ने थारूहरूको भाषामा विभिन्न भाषिका तथा उपभाषिका देखा परेका छन् ।

खराल (२०३९ : ५८१) का अनुसार थारू भाषाका पूर्वी, मध्यपश्चिम र पश्चिमी भेदहरू रहेका छन् । बन्धु (२०५२ : १९५) का अनुसार थारू भाषामा हालका भौगोलिक भेदभन्दा पनि यिनका प्राकृत र अपभ्रंश कालदेखिकै भेद देखाउँछन् । पुरूषोत्तम चौधरीले 'थारू जाति एक परिचय' (२०५३ : ९) मा थारू भाषाका पाँच भाषिका सप्तरीया (सप्तरी), मोरङगीया (मोरङ), चित्तौनीया (चितवन), नवलपुरीया (नवलपरासी), डंगौरीया (दाङ, देउखुरी) र राना (कैलाली) गरी वर्गीकरण गरेका छन् । यसै गरी महेश चौधरीले ने.रा.प्र.प्र. को आयोजनामा आयोजित गोष्ठी (२०६२, जेठ २२-२३ : ८) मा पेस गरेको कार्यपत्र "थारू भाषा र यसका भाषिका" मा थारू भाषाका सात भाषिका दाङ, बाँके, राना, चितवन, बारा, सप्तरी र सुनसरी गरी वर्गीकरण गरेका छन् । त्यसै गरी गोपाल दहित (२०६२ : २६७) ले दडगाहा, देसौरी, राना, सप्तरीया, चित्तौनीया, देउखुरीया, भौरहीया, नवलपुरीया र सुनसरीया गरी नौ भाषिका देखाएका छन् । यी वर्गीकरणहरूमा वैज्ञानिकता भने कम देखिन्छ ।

थारू भाषिकाका विभिन्न मतभेद देखिए पनि खरालले गरेको विभाजन केही तार्किक देखिन्छ । यस सम्बन्धमा विस्तृत अध्ययन हुन बाँकी रहेकोले खरालको विभाजनलाई नै आधार बनाई थारू भाषाका भाषिकाको चर्चा गरिएको छ । उनका अनुसार विभाजन गरिएका भाषिका र उपभाषिकाको चर्चा निम्नानुसार गरिएको छ : पूर्वी थारू भाषिका, मध्यपश्चिमी थारू भाषिका र पश्चिमी थारू भाषिका ।

यस शोधपत्रको अध्ययन क्षेत्र पूर्वी थारू भाषा भएको कारण पूर्वी थारू भाषिकाको बारेमा अध्ययन गर्नु उपयुक्त हुन्छ । नेपालको पूर्वी तराईमा बसोवास गर्ने थारू जातिले बोल्ने थारू बोली पूर्वी थारू भाषिका हो । यसलाई मोरङ-सप्तरीया पनि भन्न सकिन्छ । यस भाषिकाका मोरङीया, सप्तरीया र राजवंशी गरी तीन प्रमुख उपभाषिका रहेका छन् ।

(क) **मोरङीया** : मोरङ र सुनसरी क्षेत्रमा प्रचलित उपभाषिका मोरङिया हो । यसमा सप्तरीयामा भैंँ स्वरागम प्रक्रिया बढी देखिन्छ । जस्तै : आइँख (आँखा), पाइन (पानी) । क्रियापदान्तमा छे, छी, छल, छैं, छियै, छियौ, हैन, चियौं, चिया, नेची, हेली, छेलै, चाही आदि प्रत्यय जोडिन्छन् ।

(ख) **सप्तरीया** : सप्तरी, महोत्तरी, धनुषा र सर्लाहीमा सप्तरीया उपभाषिका बोलिन्छ । यसका नामिक पद र क्रियावाची शब्दका ध्वनिमा स्वरागमको प्रक्रिया बढी पाइन्छ । जस्तै : आइँख (आँखा), चाइर (चार), जाइत (जात), पाइँख (प्वाँख) । यसका क्रियापदान्तमा छै, च्यै, चियै, कै, छेले, हेवे, रहे, लियै, हतै, हेतै, हेतही, लही आदि प्रत्यय जोडिन्छन् ।

(ग) **राजवंशीय** : यो भाषा जिल्लामा प्रचलित उपभाषिका हो । यसमा राजवंशी भाषाको पर्याप्त प्रभाव छ । साथै यसमा मोरङीया र सप्तरीयाका भाषिक विशेषता पनि पाइन्छन् ।

२.२.४. सामाजिक भूमिका

थारू भाषामा मौखिक अथवा कथ्य भाषा बढी पाइए तापनि लोक साहित्य प्रशस्त विद्यमान देखिन्छ । लिखित साहित्यका दृष्टिले यो अत्यन्तै अभाव ग्रस्त छ । “ए भोक्क्यावुलरी अफ थारू ल्याङ्गवेज” नामक शब्दकोष विदेशी भाषाविद् डोरोपी र स्वदेशी मातृभाषी गोपाल दहितले तयार पारेका छन् । त्यसैगरी थारू भाषाको व्याकरण ग्रन्थ महेश थारूले अभावपूर्ति गरेका छन् । नेपालको संवैधानिक प्रावधान अनुसार थारू भाषाका वक्ताहरूका लागि प्राथमिक तह देखि उच्च तहसम्मको शिक्षामा अध्ययन अध्यापन गर्न मातृभाषामा नै पाठ्यपुस्तक तयार गरी पढाउने गरेको पाइन्छ । यसैगरी थारू भाषा साप्ताहिक रूपमा राष्ट्रिय दैनिक पत्रिका गोरखापत्रमा आफ्नो स्थान ओगट्न सफल भएको छ । यस पत्रिकामा साताको एकदिन मध्य

पृष्ठमा थारू भाषामा समाचार प्रकाशित गरिएको पाइन्छ । गोचाली, चिरखा, चिनगारी, थारू आवाज, थारू संस्कृति जस्ता पत्र पत्रिकाहरूको प्रकाशन पनि हुँदै आइरहेको छ । अहिले थारू भाषामा पनि विभिन्न साहित्यिक विधाका लेख, रचना, कविता, कथा प्रशस्त मात्रामा प्रकाशन भएको पाइन्छ । यहाँ सम्मकी थारू भाषामा थारू कथानक चलचित्र र टेलिचलचित्र पनि थुप्रै निर्माण भैसकेको छ भने प्रतिस्पर्धी रूपमा निर्माण कार्य समापन भई प्रदर्शन समेत भैरहेको पाइन्छ । यसैगरी रेडियो नेपालको पूर्वाञ्चल क्षेत्रीय प्रसारण धनकुटा केन्द्रबाट र पश्चिमाञ्चल क्षेत्रीय प्रसारण सुर्खेत केन्द्रबाट विभिन्न कार्यक्रमका साथ थारू भाषाको प्रसारण भैरहेको छ । त्यस्तै विभिन्न स्थानीय सामुदायिक एफ. एम. रेडियोबाट पनि थारू भाषामा विभिन्न कार्यक्रम प्रसारण भैरहेको पाइन्छ । महेन्द्र संस्कृत विश्वविद्यालय दाङ्गबाट प्रमाण पत्र तहमा यस भाषाको अध्ययनको लागि पाठ्यक्रम पनि तयार भैसकेको छ ।

२.२.५. साहित्यिक रूपरेखा

थारू भाषामा साहित्यको लेखन कार्य विकासको क्रमसँगै भर्खरै- भर्खर अगाडि बढेको पाइन्छ । थारू साहित्यको सुदीर्घ इतिहास छैन । यो भाषा लिखित साहित्यका दृष्टिले अत्यन्तै अभाव ग्रस्त छ भने लोक साहित्य प्रशस्तै भएको पाइन्छ । त्यसो त आधुनिक थारू साहित्यको विकासको सूत्रपात २००७ सालकै जनक्रान्तिबाट भएको हो । २००७ सालको जनक्रान्तिपश्चात् नै श्री बढावा थारूबाट 'पढक्क जोर्नी' गीत थारू भाषाको साहित्यमा देखा परेको छ । तर जुन रूपमा थारू साहित्यको रूपरेखा फस्टाउनु पर्ने थियो त्यो रूपमा फस्टाउन सकेको छैन । न्यून मात्रामा साहित्यिक रचनाहरू केही पत्र-पत्रिकामा प्रकाशित भएका थिए । थारू नेपालको पूर्व मेचीदेखि पश्चिम महाकालीसम्म तराईमा बसोवास गर्ने जाति हो । स्थानीय भेदले गर्दा एउटा क्षेत्रमा रहने थारू जातिको भाषा एउटा छ भने अर्को क्षेत्रमा रहने थारू जातिको भाषा अर्को देखिन्छ । उनीहरूको भाषामा स्थानीय प्रभाव परेको देखिन्छ । त्यसैले थारू जातिको भाषामा एकरूपता पाइँदैन । थारू साहित्यलाई विधागत आधारमा चर्चा गर्नु पर्दा लोक साहित्यलाई नै अग्र स्थानमा राखेर चर्चा गर्नु पर्ने स्थिति देखिन्छ ।

(क) **लोक साहित्य** : थारू लोक साहित्य मुख्य गरी दुई विधामा छ - गद्य र पद्य । थारू लोक साहित्यमा गद्य विधाका रचनाहरू नगन्य रूपमा छन् । गद्य विधाका लोक साहित्यभन्दा पद्य विधाका लोक साहित्यको प्राचुर्यता पाइन्छ । गद्य लोक साहित्यमा लोककथा, उखान-टुक्का तथा गाउँखाने कथा जस्ता लोक साहित्य पाइन्छन् भने पद्य लोक साहित्यमा लोकगीत-लोकगाथा आदि पाइन्छन् । लोक साहित्यभन्दा समुच्चा या सम्पूर्ण पद्यात्मक लोक साहित्य बुझिने भए तापनि विशेष गरी लोकगीतमा बाह्रमासे, अधरतिया या दिन नचवाजस्ता फुटकर गीतहरू भएको पाइन्छ । त्यस्तै लोकगाथामा वीरगाथा, महाभारत (बड्कामार), कृष्णचरित्र (सखियागीत), रामायण (रामजलम) आदि वीरधारात्मक काव्यहरू पाइन्छन् भने पचरा (पाटेश्वरी देवी बारे), गुरुबाबक जनमौती (महादेव बारे) र हाल विशेष गरी देवी-देवताका वर्णनहरू अथवा भक्तिवादी र स्तुतिवादी साहित्यहरू पनि रचना भएको पाइन्छ । यी बाहेक थारू लोक साहित्यमा प्रेमप्रसङ्ग, अर्ती-उपदेश आदि पनि पाइन्छन् । त्यसै गरी गद्य विधामा लोककथा प्रमुख रूपमा अधि सर्दछ भने यसमा पनि शिक्षा प्रधान, नैतिक प्रधान, बौद्धिकता तथा वीर भक्ति धाराका कथाहरू पाइन्छन् । त्यसै गरी उखान-टुक्कामा पनि विभिन्न अर्ती-उपदेशहरू पाइन्छन् (चौधरी, २०५६ : ४०-४१) ।

(ख) **लिखित साहित्य** : थारू साहित्यको इतिहासको शुभारम्भ गीत र कविताबाट हुन पुगेको छ । थारू कल्याणकारिणी समिति, दाङले वि.सं. २०२४ सालमा 'सखिया गीत' को प्रकाशन गरेर सर्वप्रथम थारू लोक साहित्यको सङ्कलन र प्रकाशनको सूत्रपात गरी थारू लोक साहित्यलाई नै नयाँ दिशा प्रदान गर्‍यो । यसै क्रममा २०२५ सालमा 'थारू लोकगीतको सङ्ग्रह' प्रकाशित गरी प्रो. प्रफुल्लकुमार सिंह 'मौन' ले उल्लेखनीय कार्य गरेको देखिन्छ । २०२८ सालसम्म आई पुग्दा थारू भाषाले एउटा नयाँ फड्को माऱ्यो । यस वर्ष सगुनलाल चौधरी, भगवती चौधरी र महेश चौधरीको त्रिसदस्यीय 'थारू भाषा तथा साहित्य सुधार समिति' नेपालको गठन भयो । स्थापनाको लगत्तै उक्त संस्थाले 'हमार कहाई' भन्ने अपिल थारू भाषामा प्रकाशन गरी थारू भाषा तथा साहित्यको उत्थानका लागि आह्वान गरेको थियो । त्यसै वर्ष महेश चौधरीको सम्पादकत्वमा **गोचाली** (२०२८) नामक थारू साहित्यिक पत्रिकाको प्रकाशन सुरु भयो । यो पत्रिका नै थारू भाषाको सबैभन्दा जेठो साहित्यिक पत्रिका हो । यसै पत्रिकाबाट थारू भाषा

साहित्यमा साहित्यिक पत्रिका प्रकाशन गर्ने नयाँ युगको सूत्रपात हुन पुगेको छ (थारू, २०५० : १२५) ।

२०२८ यता थारू भाषामा विभिन्न पत्रपत्रिकाको प्रकाशन हुने क्रममा निरन्तरता आएको छ र थारू भाषामा अन्य साहित्यिक विधाहरूले फस्टाउने मौका पाउन थालेका छन् । २०२८ यता थारू भाषामा गीत, लोकगीत, गीतिचक्रा, मुक्तक, गजल, फुटकर कवितासङ्ग्रह, खण्डकाव्य र महाकाव्य जस्ता पद्य विधा र कथा, उपन्यास, निबन्ध, नाटक, गीतिनाटक जस्ता गद्य तथा लेखहरू प्रकाशन हुँदै आइरहेका छन् । थारू जातिको भाषा र साहित्यलाई विकास तथा संरक्षणका लागि 'थारू भाषा साहित्य परिषद्' जस्ता संस्थाहरू अहिले सक्रिय रहेको देखिन्छ । थारूहरू आफ्ना समाजका सामाजिक कुरीतिहरू हटाउनका लागि थारू पत्रपत्रिकाहरू र अरू विभिन्न साहित्यिक पत्रिकाहरूमा लेख, रचना, कविता, कथा, लोकगीतहरू नेपाली र थारू भाषामा प्रकाशित गरेका पाइन्छन् । यसरी साहित्यलाई विकास गर्नका लागि थारू संस्कृति, गोचाली, फुनङ्गी, हौली, थारू आवाज, चिनगारी, चिरखा, आँइख, पोह फाइट गेल, थारू भाषाको खोजखबर जस्ता थारू पत्रिकाहरू प्रकाशित भएका पाइन्छन् । थारू संस्कृतिमा कथा, कविता, लोकगीत र लेख जस्ता कृतिहरू प्रकाशित भैरहेका छन् । थारू संस्कृतिको तृतीय पुष्पमा खेतीपाती शीर्षक अर्न्तगत धानखेती र तरकारीखेतीबारे पनि लेख प्रकाशित छन् । थारू संस्कृतिको चतुर्थ पुष्पदेखि ऐतिहासिक पत्र-स्तम्भ थपिएको छ । थारू संस्कृतिको तृतीय पुष्पदेखि गीताको अनुवाद थारू भाषामा भएको पाइन्छ । साथै यस पत्रिकाका लेख, रचनाहरूमा थारू जातिका सामाजिक चाडपर्व, थारू जातिको सामाजिक बन्धन, विवाह आदि कुराबाट थारू जातिमा जागृत गराउने कोसिस भएको छ । प्रफुल्लकुमार सिंह 'मौन' ले थारू लोकगीत सुनसरी आञ्चलिक कथारिपोर्ताज पहिलो सङ्कलनमा थारू जातिका विभिन्न लोकगीत र कथाहरू प्रकाशित गरेका देखिन्छन् । यसैगरी २०६४ बाट थारू भाषाले एक मात्र राष्ट्रिय दैनिक पत्रिका गोरखापत्रमा साप्ताहिक रूपमा साताको एकदिन मध्य पृष्ठमा थारू साहित्यिक रचना प्रकाशित गरेको छ । जसले गर्दा थारू साहित्य आगामी दिनहरूमा अभै फस्टाउने वातावरणको निर्माण भएको छ । यसरी विभिन्न साहित्यिक विधाको सिर्जनाले थारू साहित्यलाई अगाडि बढाउन थालेको छ । हाल थारू भाषामा थुप्रै चलचित्रहरू समेत निर्माण गरिएका छन् र अभै थारू साहित्य धनी बन्दै गइरहेको छ ।

२.२.६. सामान्य विशेषता

थारू भाषा पनि नेपाली भाषा जस्तै देवनागरी लिपिमा लेखिन्छ । यस भाषाको छुट्टै आफ्नो लिपि छैन । यसको वर्णमाला नेपाली परम्परागत वर्णमाला भन्दा केही फरक पाइन्छ । यसका वर्णलाई दुई वर्गमा विभाजन गरेर अध्ययन गर्न सकिन्छ ।

(क) **स्वर वर्ण** : पूर्वेली थारू भाषिकामा निम्न लिखित स्वर वर्णहरू छन् अर्थात नेपाली भाषामा प्रयोग भए भैं षट्स्वरी व्यवस्था नै छ ।

अ, आ, इ, उ, ए, ओ ।

ह्रस्व र दीर्घ स्वरमा व्यतिरेक पाइँदैन । अन्यत्र भने ह्रस्व प्रयोग नै बढी हुन्छ ।

(ख) **व्यञ्जन वर्ण** : पूर्वेली थारू भाषिकामा निम्न लिखित व्यञ्जन वर्णहरू छन् । यस भाषामा केही संयुक्त व्यञ्जन वर्ण प्रयोग भएको जस्तो देखिन्छ तर संयुक्त व्यञ्जन वर्ण चाँहि वर्ण होइनन् । यो नै यस भाषाको मुख्य विशेषता हो ।

क्, ख, ग्, घ्, ङ्
च्, छ, ज्, भ्
ट्, ठ्, ड्, ढ्,
त्, थ्, द्, ध्, न्
प्, फ्, ब्, भ्, म्
य्, र्, ल्, व् ल्ल
स्, ह्, रह्, म्ह

(ग) **अक्षर संरचना** : पूर्वेली थारू भाषाको अक्षर संरचनालाई हेर्दा सामान्यतः नेपाली भाषा जस्तै रहेको देखिन्छ । स्वर भन्दा अगाडि एउटा व्यञ्जनवर्ण र पछाडि एउटा व्यञ्जन वर्णको प्रयोग हुने गर्दछ । थारू भाषाको पदक्रम व्यवस्था कर्ता, कर्म र क्रियाको हुन्छ । थारू भाषाको क्रियापदमा लिङ्गको कुनै प्रभाव परेको हुँदैन । थारूमा अक्षरहरूको ढाँचा निम्न लिखित पाइन्छन् ।

<u>ढाँचा</u>	<u>उदाहरण</u>
स्वर	ऐ/आ/उ
व्यञ्जन+स्वर	के/जे/से
व्यञ्जन+व्यञ्जन+स्वर	त्ते/रहते
स्वर+व्यञ्जन	घि/एक्/छि
व्यञ्जन+स्वर+व्यञ्जन	लोक/खुन/घर
व्यञ्जन+व्यञ्जन+स्वर+व्यञ्जन	प्यार्/प्यास्/क्याट्

२.३. निष्कर्ष

नेपाली र पूर्वेली थारू भाषाको यस अध्यायमा उद्भव र विकास, विस्तार क्षेत्र र भाषिका, सामाजिक भूमिका, साहित्यिक रूपरेखा र सामान्य विशेषताको तुलनात्मक अध्ययन गरिएको छ । नेपाली भाषालाई नेपालको प्रशासनिक कामकाजको भाषा मानिएको छ भने थारू भाषालाई मातृभाषाको रूपमा राष्ट्रभाषाको संज्ञा दिइएको छ । नेपाली भाषा संस्कृत भाषाबाट उत्पन्न भई खस प्राकृत अन्तर्गत खस अपभ्रंशबाट विकसित आधुनिक आर्यभाषा हो भने थारू भाषा पश्चिममा अर्धमागधी शाखा भित्र पर्ने र पूर्वमा मागधी शाखा भित्र पर्ने थारूहरूको मातृभाषा हो । नेपाली भाषाको विस्तार क्षेत्र र भाषिकाका सम्बन्धमा पोखरेलका अनुसार पूर्वेली भाषिका, माझेली भाषिका, ओरपश्चिमा भाषिका, मझपश्चिमा भाषिका, परपश्चिमा भाषिका गरी गरिएको वर्गीकरण उपयुक्त रहेको छ । त्यस्तै थारू भाषाको क्षेत्र विस्तार र भाषिकाका सम्बन्धमा खरालका अनुसार पूर्वी थारू भाषिका, मध्यपश्चिमी थारू भाषिका र पश्चिमी थारू भाषिका गरी गरिएको वर्गीकरण उपयुक्त रहेको छ । नेपाली भाषा नेपाल अधिराज्य लगायत बाहिर करिब ४ करोड भन्दा बढी वक्ताहरूले प्रयोग गरेका छन् भने थारू भाषा मूलतः तराई र भित्री मधेशका २२ जिल्ला र भारतका केही ठाउँहरूमा प्रयोग गरेका छन् । नेपाली भाषाको साहित्यिक रूपरेखाले आजसम्मका निकै लामो इतिहास कालखण्ड बोकेका छन् भने थारू भाषाको साहित्य लेखन कार्य विकासको क्रमसँगै भर्खरै भर्खर अगाडि बढेको पाइन्छ । नेपाली र थारू भाषामा एउटै देवनागरी लिपिको प्रयोग भएको छ तर नेपाली र थारू भाषाको वर्ण व्यवस्था बीच केही फरक पाइन्छ । नेपाली भाषामा प्रयोग भएको षट्स्वरी वर्ण व्यवस्था थारू

भाषामा पनि छ तर थारू भाषामा प्रयोग भएको ह्रस्व र दीर्घ स्वर वर्णमा नेपालीको जस्तो व्यतिरेक पाइँदैन , अन्यत्र भने ह्रस्व प्रयोग नै बढी हुन्छ । त्यस्तै नेपाली भाषामा संयुक्त व्यञ्जन वर्णको प्रयोग भएको देखिँदैन भने थारू भाषामा केही संयुक्त व्यञ्जन वर्णको प्रयोग भएको जस्तो देखिन्छ तर संयुक्त व्यञ्जन वर्ण चाँहि वर्ण होइनन् । यो नै यस भाषाको मुख्य विशेषता हो । नेपाली र थारू भाषाको अक्षर संरचना लगभग एउटै रहेको छ । यसरी नेपाली र पूर्वेली थारू भाषाको अक्षर संरचनामा भिन्नता भन्दा समानता बढी रहेको पाइन्छ ।

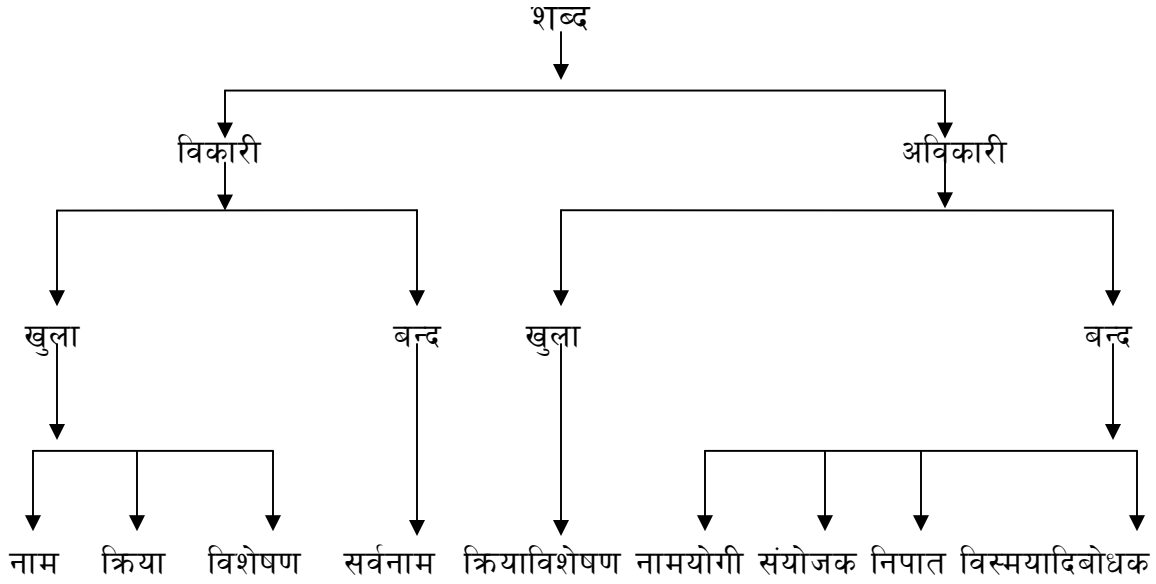
अध्याय-तीन

नेपाली र थारू भाषामा शब्दवर्ग

एक वा एक भन्दा बढी अक्षरले बनेको स्वतन्त्र अर्थपूर्ण लघुतम भाषिक एकाइ शब्द हो (सिग्दाल, २०५५ : १) । सोमनाथ सिग्दालले शब्द र पदलाई एकै मानेका छन् । आधुनिक वैयाकरणहरूले शब्दलाई सुरूमा शब्द नै मान्दछन् र जब त्यो वाक्यमा प्रयोग हुन्छ तब पद बन्दछ । त्यसैले पदको निर्धारण गर्दा वाक्य रचनामा पदहरूको आपसी सम्बन्धलाई प्रमुखता दिइन्छ । नेपाली व्याकरण परम्परामा पदहरूलाई विभाजन गर्न वैयाकरणकारहरू बीच मत भिन्नता रहेका छन् । तथापि नेपाली शब्दहरूलाई पाँचदेखि नौ वर्गसम्म विभाजन गरेको पाइन्छ,

शब्दवर्गको वर्गीकरण गर्ने क्रममा सिग्दाल (२०५५ : १) ले नाम, सर्वनाम, विशेषण, क्रियापद, क्रियायोगी, संयोजक र विस्मयादिबोधक गरी विभाजन गरेका छन् । शर्मा (२०५३ : १२) ले पनि कार्यका दृष्टिले गरिने शब्दको वर्गीकरण नै उपयुक्त हुन्छ र त्यही नै शब्द वर्ग हो भनी नाम, सर्वनाम, विशेषण, क्रिया र अव्यय गरी शब्दहरूको वर्ग छुट्याएको पाइन्छ । यसैगरी आचार्य (२०५८ : ४४-५७) ले शब्दहरूलाई नाम, सर्वनाम, विशेषण, क्रियापद, क्रियाविशेषण, नामयोगी, संयोजक, निपात र विस्मयादिबोधक गरी नौ वर्गमा विभाजन गरेका छन् ।

नेपाली व्याकरणमा प्रमुख वर्ग र उपवर्ग यस प्रकार छन् : शब्दमा उपर्युक्त नौ वर्ग मध्ये नाम, सर्वनाम, विशेषण र क्रियापद विकारी प्रकृतिका हुन्छन् भने अरू शब्द अविकारी प्रकृतिका हुन्छन् । यसैगरी शब्द सङ्ख्याका बोटका आधारमा नाम, विशेषण, क्रियापद र क्रियाविशेषण खुला वर्गमा पर्दछन् र अरू शब्द बन्द वर्गमा पर्दछन् । त्यसैले व्याकरणिक कोटिका आधारमा शब्दको वर्गीकरण यस प्रकार गर्न सकिन्छ :

३.१ नाम पद : अर्थका आधारमा कुनै पनि प्राणी, वस्तु वा स्थान र तिनका गुण-धर्म विशेष जनाउने पदलाई नाम पद भनिन्छ । नामले लिङ्ग, वचन र कारकको भिन्नता स्पष्ट गर्न सक्छ र वाक्यमा कर्ता, कर्म वा पूरक बनी आउन सक्छ (आचार्य, २०५८ : ४४) । वाक्यमा कार्यका आधारमा नामलाई अनिवार्य र ऐच्छिक गरी दुई वर्गमा विभाजन गर्न सकिन्छ ।

३.१.१. नामका वाक्यात्मक कार्य

वाक्यमा कर्ता, कर्म र पूरकका रूपमा आउने नाम पद अनिवार्य संरचक हुन्छ । यो तीन स्थानमा मात्र प्रयोग हुने गर्दछ । जस्तै-

नेपाली

कर्ता :- रामले भात खायो ।

कर्म :- मोहनले छोरालाई पढायो ।

पूरक :- हरि विद्यार्थी हो ।

थारू

राम भात खेलकै ।

मोहन केटाके परहाइलकै ।

हरि विद्यार्थी चियै ।

वाक्यमा अनिवार्य संरचक बनी आउने नामलाई को ? के ? भन्ने प्रश्नबाट पहिचान गर्न सकिन्छ । को ? भन्ने प्रश्नमा जुन उत्तर आउँछ त्यो मानवीय नाम हुन्छ, र के ? भन्ने प्रश्नमा जुन उत्तर आउँछ त्यो मानवेतर नाम हुन्छ । जस्तै-

को ? :- राम, मोहन, हरि, सीता, विद्यार्थी, गीता आदि ।

के ? :- गाई, भात, हिमाल, दया, माया आदि ।

नामलाई विभक्ति चिह्नका आधारमा पनि पहिचान गर्न सकिन्छ । नाम (सर्वनाममा पनि) मा मात्र विभक्ति चिह्न 'लाई' 'ले' लाग्दछन् । जस्तै-

नेपाली : रामलाई, मोहनलाई, सीतालाई, हरिलाई, विद्यार्थीलाई, गाईलाई, दयालाई आदि ।

थारू : रामके, मोहनके, सीताके, हरिके, विद्यार्थीके, गायके, दयाके

नेपाली : गाईले, भातले, हिमालले, दयाले, मायाले आदि ।

थारू : गाय०, भात०, हिमाल०, दया०, माया०

३.१.२. नामका प्रकार

नामलाई सामान्यतया व्यक्तिवाचक, जातिवाचक, द्रव्यवाचक, समूहवाचक र भाववाचक गरी पाँच वर्गमा विभाजन गरिन्छ । परन्तु उक्त वर्गीकरणबाट नामको व्याकरणिक कार्य त्यति स्पष्ट हुँदैन (आचार्य २०५८ : ४४) । त्यसैले नामलाई व्याकरणिक कार्य स्पष्ट हुने गरी वर्गीकरण गर्नु आवश्यक देखिन्छ ।

(क) व्यक्ति वा जाति नाम

कुनै व्यक्ति विशेषलाई जनाउने नामलाई व्यक्तिवाचक नाम भनिन्छ । यो एक वचनमा मात्र प्रयोग हुन्छ । जस्तै-

<u>भाषा</u>	<u>एकवचन</u>	<u>बहुवचन</u>
नेपाली	<u>मोहन</u> सिपाही भयो ।	X
थारू	<u>मोहन</u> सिपैहया भेलै ।	X

एक भन्दा बढी बस्तुलाई एकै सङ्ख्यामा जनाउने नामलाई जातिवाचक नाम भनिन्छ । यस्ता नामपदहरू एकवचन र बहुवचन दुवैमा प्रयोग हुन सक्दछन् । जस्तै-

<u>भाषा</u>	<u>एकवचन</u>	<u>बहुवचन</u>
नेपाली	<u>चरो</u> उड्यो ।	<u>चराहरू</u> उडे ।

थारू

चिरै उरलै ।

चिरैसब उरलै ।

(ख) गणनीय वा अगणनीय नाम

एकाइ एकाइमा छुटिने हुँदा गणना गर्न सकिने नामलाई गणनीय नाम भनिन्छ । राम, कृष्ण, घडी, चन्दा, बाघ, केटी आदि गणनीय नाम हुन् । यी नाम एकवचन र बहुवचन दुवैमा प्रयोग हुन्छन् । जस्तै-

भाषा

एकवचन

बहुवचन

नेपाली

बाघले बाखालाई खायो ।

बाघहरुले बाखालाई खाए ।

थारू

बाघ बकरी खेलकै ।

बाघसब बकरी खेलकै ।

गणना गर्न नसकिने नामलाई अगणनीय नाम भनिन्छ । नेपालीमा पानी, तेल, दुध, बालुवा आदि शब्दहरू अगणनीय नाम हुन् भने थारूमा पाइन, तेल, दुध, बौल आदि अगणनीय नाम हुन् । अगणनीय नाम सधैं एकवचनमा मात्र प्रयोग हुन्छ । जस्तै-

भाषा

एकवचन

बहुवचन

नेपाली

पानी तात्यो ।

X

थारू

पाइन तबलै ।

X

(ग) सजीव र निर्जीव नाम

जीवित तथा सचेतन प्राणी जनाउने शब्दलाई सजीव नाम भनिन्छ । सजीव नामलाई भाले र पोथीको आधारमा छुट्याउन सकिन्छ । जस्तै:- छोरा, गाई, दाजु, मामा, सीता आदि । जस्तै-

नेपाली (सजीव) : छोरा-छोरी, मामा-माइजू , दाजु-भाउजू, कुकुर-कुकुर्नी आदि ।

थारू (सजीव) : छौरा-छौरी, मामा-मामी, ददा-भौजी, कुता-कुती आदि ।

प्राणरहित तथा अचेतन वस्तु जनाउने शब्दलाई निर्जीव नाम भनिन्छ । निर्जीव नामलाई सानो र ठूलोको आधारमा विभाजन गर्न सकिन्छ । जस्तै-

भाषा

ठूलो

सानो

नेपाली

डालो, थाल

डाली, थाली

थारू

ढकिया, थारी

छितनी, X

(घ) मानवीय र मानवेतर नाम

मानव वर्गको प्राणीलाई मात्र जनाउने शब्दलाई मानवीय नाम भनिन्छ । मानवीय नाम पुलिङ्ग र स्त्रीलिङ्गको आधारमा पहिचान हुन्छ । जस्तै-

<u>भाषा</u>	<u>पुलिङ्ग</u>	<u>स्त्रीलिङ्ग</u>
नेपाली	<u>छोरो</u> आयो ।	<u>छोरी</u> आई ।
	<u>भाइ</u> खायो ।	<u>बहिनी</u> खाई ।

थारू भाषामा लिङ्गको आधारमा क्रियासङ्गति हुँदैन । जस्तै-

<u>भाषा</u>	<u>पुलिङ्ग</u>	<u>स्त्रीलिङ्ग</u>
थारू	<u>छौरा</u> एलै ।	<u>छोरी</u> एलै ।
	<u>भाइ</u> खेलकै ।	<u>बहैन</u> खेलकै ।

मानव बाहेक अर्थात मानव भन्दा इतर जन्तु वर्गका प्राणी जनाउने शब्दलाई मानवेतर नाम भनिन्छ । दुवै भाषामा मानवेतर नाममा लिङ्गको सङ्गति देखिँदैन । जस्तै-

<u>भाषा</u>	<u>पुलिङ्ग</u>	<u>स्त्रीलिङ्ग</u>
नेपाली	<u>गोरु</u> मच्यो	<u>गाई</u> मच्यो ।
थारू	<u>बैल</u> मरलै ।	<u>गाय</u> मरलै ।

३.२ सर्वनाम पद : नामको सट्टामा प्रयोग हुने शब्दलाई सर्वनाम भनिन्छ । यसलाई सट्टेनाम पनि भनिन्छ । यो उपवाक्यको सट्टामा पनि आउन सक्छ । जस्तै-

चन्दा शिक्षिका भइन् र उसले विद्यार्थीलाई पढाइन् ।
हरि मेहनती छ त्यसले सधैं राम्रो गर्छ ।

सर्वनामले नामको पुनरुक्तिलाई रोक्दछ र वाक्यमा स्वाभाविक सुगठितता ल्याउने गर्दछ । वाक्यलाई आकर्षक र स्वाभाविक बनाउनका लागि सर्वनामको प्रयोग गरिन्छ ।

३.२.१ सर्वनामका वाक्यात्मक कार्य

सर्वनाम नामकै स्थानमा प्रयोग गरिने भएकोले नामले गर्ने सबै कार्यहरू सर्वनामले पनि गर्दछ । त्यसैले सर्वनाम पनि वाक्यमा ऐच्छिक र अनिवार्य घटकका रूपमा आएको हुन्छ ।

(क) अनिवार्य संरचकका स्थानमा सर्वनाम
जस्तै-

<u>नेपाली</u>	<u>थारू</u>
कर्ता :- <u>उसले</u> (रामले) फुटबल खेल्यो ।	<u>उ</u> (राम) फुटबल खेल्लकै ।
कर्म :- दाजुले <u>उसलाई</u> (भाइलाई) पढायो ।	दादा <u>वकरा</u> (भाइके) परहाइलकै ।
पूरक :- मैले रामलाई <u>जोकर</u> बनाएँ ।	हमें रामके <u>जोकर</u> बनाइल्यै ।

(ख) ऐच्छिक संरचकका स्थानमा सर्वनाम

नेपाली	थारू
क्रियायोगी : रामले <u>त्यसले</u> (खुकुरीले) खसी काट्यो । (करण विभक्ति)	राम <u>तैसे</u> (दबियासे) खसी काटलकै ।
रामले <u>त्यसलाई</u> (भाइलाई) पैसा दियो । (सम्प्रदान विभक्ति)	राम <u>वकरा</u> (भाइके) पैसा देलकै ।
राम <u>त्यहाँ</u> (घर) गयो । (अधिकरण विभक्ति)	राम <u>वत</u> (घर) गेलै ।
विशेषण : <u>उसको</u> (रामको) घर अग्लो छ । (सम्बन्ध विभक्ति)	<u>वकर</u> (रामके) घर नमहर छै ।
<u>त्यो</u> (चाक्कु) धारिलो छ । (समानाधिकरण)	<u>उ</u> (चक्कु) धैरगर छै ।

सर्वनामले पनि नामले जस्तै वचन र कारक सम्बन्ध स्पष्ट गर्दछ र सन्दर्भअनुसार लिङ्गको अन्विति लिन सक्छ तर भिन्न भिन्न लिङ्गलाई जनाउने रूप भने यसमा पाइँदैन । जस्तै-

नेपाली

थारू

जीतु बजार गयो अनि उसले तरकारी किन्यो । जीतु बजार गेलै तब उ तरकारी किनलकै ।
चन्दा बजार गई अनि उसले तरकारी किनी । चन्दा बजार गेलै तब उ तरकारी किनलकै ।

यसरी सर्वनाम नामको सम्पूर्ण कार्य गर्न सक्षम देखिन्छ तर नामको जस्तो अर्थ बहन गर्न सक्दैन ।

३.२.२ सर्वनामका प्रकार

व्याकरणिक कार्यका भिन्नताका आधारमा सर्वनामलाई निम्न प्रकारले वर्गीकरण गर्न सकिन्छ :

(क) पुरुषवाचक सर्वनाम

वक्ता, श्रोता र सन्दर्भलाई बुझाउने सर्वनामलाई पुरुषवाचक सर्वनाम भनिन्छ । यी सर्वनाम तीन प्रकारका हुन्छन् । ती हुन् : प्रथम पुरुष, द्वितीय पुरुष र तृतीय पुरुष ।

(अ) प्रथम पुरुष : वक्तालाई जनाउने अर्थात् बोल्ने व्यक्तिलाई जनाउन प्रयोग गरिने सर्वनामलाई प्रथम पुरुष सर्वनाम भनिन्छ । जस्तै-

नेपाली	थारू
म, हामी, मेरो, हाम्रो	हमें, हम, हमर, हमरौके

(आ) द्वितीय पुरुष : श्रोतालाई जनाउने अर्थात् जोसँग बोलिदै छ त्यस व्यक्तिलाई जनाउन प्रयोग गरिने सर्वनामलाई द्वितीय पुरुष सर्वनाम भनिन्छ । जस्तै-

नेपाली	थारू
तँ, तिमी, तपाईं, हजूर, यहाँ, वहाँ	तुँहें, तुँ, अहाँ, अहाँ, अहाँ, अहाँ

(इ) तृतीय पुरुष : वक्ता र श्रोता भन्दा बाहेक अन्य कुनै व्यक्तिका बारेमा सूचना प्रदान गर्ने सर्वनामलाई तृतीय पुरुष सर्वनाम भनिन्छ । जस्तै-

नेपाली	थारू
ऊ, यो, त्यो, यिनी, तिनी, ती, यी आदि ।	उ, इ, उ, इ, उ, उ, इ आदि ।

(ख) दर्शकवाचक सर्वनाम

नजिक वा टाढाका व्यक्ति वा बस्तुलाई तोकेर देखाउने सर्वनामलाई दर्शकवाचक सर्वनाम भनिन्छ। यो निकटवर्ती र दूरवर्ती गरी २ प्रकारको हुन्छ।

(अ) निकटवर्ती :

नेपाली	थारू
यो, यी, यहाँ, यहाँहरू	इ, इ, अहाँ, अहाँसब

(आ) दूरवर्ती :

नेपाली	थारू
त्यो, ती, उनी, उनीहरू, तिनी, तिनीहरू	उ, उ, उ, उसब, उ, उसब

(ग) सम्बन्धवाचक सर्वनाम

दुई वाक्यहरूका बीच आपसी सम्बन्ध स्थापित गराउने सर्वनामलाई सम्बन्ध वाचक सर्वनाम भनिन्छ। यो सर्वनाम मानवीय र मानवेतर गरी दुई प्रकारको पाइन्छ। जस्तै- जो, जे, जुन।

नेपाली	थारू
मानवीय : <u>जो</u> मेहनत गर्छ, त्यो सफल हुन्छ।	<u>जे</u> मेहनत करतै उ सफल हेतै।
मानवेतर : <u>जे</u> खान्छौं, त्यही ल्याऊ।	<u>जे</u> खेबही सेट्या आन।

सम्बन्धवाचक सर्वनाममा 'जो' ले मानवीय सन्दर्भलाई जनाउँछ, 'जे' ले मानवेतर सन्दर्भलाई जनाउँछ र 'जुन' ले दुवै सन्दर्भलाई जनाउँछ। जस्तै-

नेपाली	थारू
<u>जो</u> सुकै आएपनि खाना खान दिन्नं।	<u>कोइयो</u> एतै त खाना खाइले नै देबै।
भन्न पाउँदैमा <u>जे</u> सुकै भन्नु हुन्न।	कहैले पाबते मातर <u>कथियो</u> नै कहु।
<u>जुनसुकै</u> समयमा भूकम्प हुन सक्छ।	<u>कोनो</u> समयमे भुबकौन आइब सकैछै।

(घ) प्रश्नवाचक सर्वनाम

कुनै नामको सट्टामा आई प्रश्न वा जिज्ञासा व्यक्त गर्न बुझाउने सर्वनामलाई प्रश्नवाचक सर्वनाम भनिन्छ। जस्तै- को, के, कुन। यी सर्वनामहरूले पनि सम्बन्ध वाचक सर्वनामले जस्तै मानवीय, मानवेतर र दुवै सन्दर्भलाई जनाउने गर्दछ। जस्तै-

नेपाली	थारू
--------	------

मानवीय : हिजो को (मान्छे) आएको थियो ? काइल के (लोक) एलछेलौ ?
मानवेतर : तिम्रो भोलामा के (किताब) छ ? तोहर भोरामे कथि (किताब) छौ ?
(दुवैमा) मानवीय : तिम्री कुन (मान्छे) लाई मन पराउँछौ ? तुँ केहेन (लोक) मन परैछौ ?
(दुवैमा) मानवेतर : तिम्री कुन (मासु) मन पराउँछौ ? तुँ केहेन (मौस) मन परैछौ ?

३.३ विशेषण पद : नाम र सर्वनामको विशेषता जनाउने पदवर्ग नै विशेषण हो । यसले नाम र सर्वनामको अर्थलाई स्पष्ट पार्ने, विस्तार गर्ने, सीमित पार्ने, विशिष्ट बनाउने गर्दछ । विशेषणले जुन नाम वा सर्वनामको विशेषता स्पष्ट गर्छ त्यसलाई विशेष्य भनिन्छ । जस्तै-

नेपाली		थारू	
विशेषण	विशेष्य	विशेषण	विशेष्य
रातो	साडी	लाल	सारी
पुङ्को	केटो	भुटुवा	छौरा
ठूलो	घर	बड्का	घर

३.३.१. विशेषणका वाक्यात्मक कार्य

विशेषण विकारी शब्दवर्ग भएकोले लिङ्ग, वचन र कारकका आधारमा रूपायन हुन्छ । वाक्य संरचनामा पूरकका स्थानमा आउँदा विशेषण अनिवार्य संरचक हुन्छ भने पदावलीमा अङ्ग बनी आउँदा ऐच्छिक संरचक हुन्छ । जस्तै-

नेपाली		थारू	
अनिवार्य संरचक :	राम <u>राम्रो</u> केटो हो ।	राम <u>निक</u> छौरा चियै ।	
	सीता <u>राम्री</u> केटी हो ।	सीता <u>निक</u> छौरी चियै ।	
ऐच्छिक संरचक :	<u>राम्रो</u> केटोलाई सबैले मन पराउँछन् ।	<u>निक</u> छौरा सबकोइके मन परैछै ।	
	<u>राम्री</u> केटीलाई सबैले मन पराउँछन् ।	<u>निक</u> छौरी सबकोइके मन परैछै ।	

३.३.२. विशेषणका प्रकार

विशेषणलाई गुण, परिणाम, सङ्ख्या आदिका आधारमा यस प्रकार विभाजन गर्न सकिन्छ ।

(अ) गुणवाचक

विशेष्यको गुण वा अवस्थालाई जनाउने विशेषणलाई गुणवाचक विशेषण भनिन्छ । यसलाई कुन ? कत्रो ? कस्तो ? भन्ने प्रश्नको उत्तरका रूपमा चिन्न सकिन्छ । जस्तै-

नेपाली	थारू
<u>सेतो</u> कुर्ता	<u>उजरा</u> कुर्ता
<u>नुनिलो</u> तरकारी	<u>नोनगर</u> तरकारी(सब्जी)
<u>राम्री</u> केटी	<u>निक</u> छौरी
<u>पढेका</u> विद्यार्थी	<u>परहल</u> विद्यार्थी

(आ) परिमाणवाचक

विशेष्यको अनिश्चित मात्रालाई जनाउने विशेषणलाई परिमाणवाचक विशेषण भनिन्छ । यसले परिमाण (नाप, तौल) को विशेषता जनाउँछ । यसलाई कति ? भन्ने प्रश्नको उत्तरका रूपमा पहिचान गर्न सकिन्छ । जस्तै-

नेपाली	थारू
--------	------

अलिकति, धेरै, थोरै, यति, उति आदि । कनहिक, बहुतेक, कनहिकरा, यतहेक, ततहेक आदि ।

(इ) सङ्ख्यावाचक

विशेष्यको निश्चित मात्रालाई जनाउने विशेषणलाई सङ्ख्यावाचक विशेषण भनिन्छ । यसलाई पनि कति ? भन्ने प्रश्नको उत्तरका रूपमा पहिचान गर्न सकिन्छ । जस्तै-

नेपाली	थारू
--------	------

एक, दुई, तीनटा, चारगुणा आदि । एकगो, दुइगो, तीनगो, चाइरगुणा आदि ।

(ई) सार्वनामिक

विशेष्यको अगाडि आएर त्यसको विशेषता बताई विशेषणको काम गर्ने सर्वनामलाई सार्वनामिक विशेषण भनिन्छ । जस्तै-

नेपाली	थारू
--------	------

यो केटो, यी केटाहरू, केही व्यक्तिहरू आदि । इ छौरा, इ छौरासब, कहिके लोकसब आदि ।

३.४ क्रियापद : क्रियापद भनेको विधेय स्थानमा रही वाक्यलाई पूर्णता दिने पद हो । यसले घटना, कार्य, व्यापार, स्थिति वा अवस्थालाई बुझाउँछ । क्रिया वाक्यको अनिवार्य घटक हो । यसको संयोजन विना वाक्य पूरा हुन सक्दैन । त्यसैले क्रियाले वाक्य समापन गर्दछ । वाक्यलाई समापन गर्न सक्ने हुँदा यसलाई समापिका क्रिया भनिन्छ । जस्तै-

नेपाली	थारू
हरि घर <u>गयो</u> ।	हरि घर <u>गेलै</u> ।
चन्द्राले एम. एड. पास <u>गरी</u> ।	चन्द्रा एम.एड. पास <u>करलकै</u> ।

माथिका वाक्यमा गयो, गरी, गेलै, करलकै आदिले वाक्यलाई समापन गरेका छन् । त्यसैले यी सबै क्रिया समापिका क्रिया हुन् ।

३.४.१. क्रियामूल (धातु)

कुनै कार्य, स्थिति, घटना र अवस्था जनाउने लघुतम भाषिक एकाइलाई धातु भनिन्छ । अर्थात् क्रियापद वा कृदन्त शब्दको मूल रूपलाई धातु भनिन्छ । धातु स्वतन्त्र रूपमा सिधै वाक्यमा प्रयोग गर्न सकिँदैन । यसले आफूबाट अन्य शब्दको रचना गर्दछ । कुनै पनि धातुमा प्रत्यय जोडिएर क्रियापद र कृदन्त शब्द बन्दछन् । जस्तै :

धातु	प्रत्यय	क्रियापद	धातु	प्रत्यय	कृदन्त शब्द
खा	+ छ	खान्छ	हेर्	+ आइ	हेराइ
लेख्	+ यो	लेख्यो	खा	+ एर	खाएर
धु	+ एँ	धुएँ	धु	+ दै	धुँदै
हेर्	+ यो	हेर्यो	सुत्	+ उन्जेल	सुतुन्जेल

यसबाट के देखिन्छ भने क्रियापदको मूल रूप धातु हो । धातुको अर्थ नै क्रियापदले लिन्छ र वाक्यको अवस्थाको बोध गराउँछ ।

३.४.२. क्रियापदका वाक्यात्मक कार्य

वाक्यमा यसले घटना, कार्य-व्यापार, स्थिति वा अवस्था बुझाउने गर्दछ । यसले विधेय र वाक्यलाई टुङ्ग्याउने कार्य समेत गर्दछ । जस्तै :

नेपाली	थारू
ऊ खाटमा <u>निदाएछ</u> । (निदाएछ - स्थिति)	उ खटियामे <u>निन्यालछै</u> ।
राम भीरवाट <u>लड्यो</u> । (लड्यो - घटना)	राम भीरसे <u>खसलै</u> ।
मैले तरकारी <u>किनें</u> । (किनें - कार्य व्यापार)	हमें सब्जी <u>किनलियै</u> ।
त्यो मान्छे ज्यादै <u>मोटायो</u> । (मोटायो - अवस्था)	उ लोक बहुत <u>मोटाइलै</u> ।

३.४.३. क्रियापदका प्रकार

नेपाली व्याकरणमा क्रियालाई वर्गीकरण गर्ने आधारहरू धेरै भए पनि यसलाई वर्गीकरण गर्ने प्रमुख आधार भने वाक्य रचनामा यसले लिने आधारभूत पदहरूको सङ्ख्या नै हो । यस आधारमा क्रियापदलाई चार वर्गमा विभाजन गरिन्छ ।

(क) अकर्मक क्रिया

वाक्य पूरा गर्नका लागि कर्मको अपेक्षा नगरी वाक्य पूरा गर्ने क्रियापदलाई अकर्मक क्रिया भनिन्छ । यस्ता क्रियापदका साथ कर्ता मात्र आउँछ, कर्म आउँदैन । जस्तै-

नेपाली	थारू
	चरा <u>उड्यो</u> ।
	चिरैया <u>उरलै</u> ।
	सीता <u>रोई</u> ।
	सीता <u>कानलकै</u> ।

नेपाली र थारूमा केही अकर्मक क्रियाहरू यस प्रकार छन् ।

नेपाली	थारू
जा, दौड, सुत्, रो, मर् आदि ।	जो, दौर, सुत, कान, मोर आदि ।

(ख) सकर्मक क्रिया

वाक्य पूरा गर्नका लागि कर्मको अपेक्षा गरी वाक्य पूरा गर्ने क्रियापदलाई सकर्मक क्रिया भनिन्छ । यस्ता क्रियापदलाई एककर्मक पनि भनिन्छ । जस्तै-

नेपाली	थारू
रश्मीले फूल <u>टिपी</u> ।	रश्मी फूल <u>तोरलकै</u> ।
राहुलले पुस्तक <u>पढ्यो</u> ।	राहुल किताब <u>परहलकै</u> ।

(ग) द्विकर्मक क्रिया

वाक्य पूरा गर्न कर्ताका अतिरिक्त दुईवटा कर्मपद आवश्यक पर्ने क्रियापदलाई द्विकर्मक क्रिया भनिन्छ । जस्तै-

नेपाली

रामले रावणलाई बाणले माऱ्यो ।
कविताले चन्द्रासित कलम मागी ।

थारू

राम रावणके तीरसे मारलकै ।
कविता चन्द्रासे कलम मागलकै ।

नेपालीमा द्विकर्मक क्रियाहरू दि, बेच्, भन्, सोध् आदि हुन् भने थारूमा मारलकै, देलकै, बेचलकै, कहलकै आदि हुन् ।

(घ) पूरकापेक्षी क्रिया

वाक्य पूरा गर्न कर्ता र कर्मका अतिरिक्त एउटा अर्को पदको पनि अपेक्षा गरी वाक्य पूरा गराउने क्रियापदलाई पूरकापेक्षी क्रिया भनिन्छ । यस्ता क्रियाहरू आफू मात्रै वाक्य पूरा गर्न सक्दैनन् र एउटा पूरकको आवश्यकता पर्दछ । पूरकापेक्षी क्रिया कर्तृपूरक र कर्मपूरक गरी दुई प्रकारका छन् । अकर्मक क्रिया कर्तृपूरक हुन्छन् र सकर्मक क्रिया कर्मपूरक हुन्छन् । जस्तै-

नेपाली

कर्तृपूरक श्याम ठूलो भयो ।
हरि सुन्दर छ ।
कर्मपूरक जनताले माधवलाई नेता चुने ।
उसले चन्द्रालाई छोरी मानी ।

थारू

श्याम वरका भेलै ।
हरि असल छै ।
जनता माधवके नेता चुनलकै ।
उ चन्द्राके बेटी मानलकै ।

नेपालीका केही पूरकापेक्षी क्रियाहरू छ, हु, चुन्, छान्, मान् आदि हुन् भने थारूका भेलै, छै, चुनलकै, मानलकै आदि केही पूरकापेक्षी क्रियाहरू हुन् ।

३.५ क्रियाविशेषण पद : क्रियाको विशेषता वा परिवेश बुझाउने पदलाई क्रियाविशेषण भनिन्छ । यसले क्रियाको संशोधन तथा विश्लेषण गर्ने गर्दछ । वाक्यमा किन, कसरी, कहाँ, कहिले आदि प्रश्नको उत्तरमा आई क्रियाका रीति, परिमाण आदि विशेषता र काल, स्थान आदि परिवेशलाई जनाउने गर्दछ । जस्तै-

नेपाली

राम आज जाँदैछ ।
म भोलि राजविराज जाने छ ।
मनोज बेसरी रोयो ।

थारू

राम आइ जाइछै ।
हमें काइल राजविराज जेबै ।
मनोज बहुतेक कानलकै ।

३.५.१. क्रियाविशेषणका वाक्यात्मक कार्य

क्रियाविशेषणले क्रियाको मात्र विशेषता नबताई विशेषण वा क्रियाविशेषण कै समेत विशेषता स्पष्ट पार्दछ । जस्तै-

नेपाली

क्रियाको विशेषता : राम जोड्ले लड्यो ।
विशेषणको विशेषता : सीता एकदमै राम्री छे ।
क्रि.वि.को विशेषता : लक्ष्मण धेरै चाँडो रिसाउँछ ।

थारू

राम जोरसे खसलै ।
सीता एकदमे निक छै ।
लक्ष्मण बहुते जल्दिए रिसियाइछै ।

३.५.२. क्रियाविशेषणका प्रकार

क्रियाविशेषणहरूले वाक्यमा हेतु, समय, स्थान, दिशा, परिमाण, रीति आदि जनाउने भएकोले यसलाई निम्न प्रकारले वर्गीकरण गरिन्छ ।

(क) कालवाचक क्रियाविशेषण

क्रियाको समयको सूचना दिने क्रियाविशेषणलाई कालवाचक क्रियाविशेषण भनिन्छ । वाक्यमा प्रयोग हुँदा कहिले ? भन्ने प्रश्नको उत्तरमा आउने पदका रूपमा पहिचान गर्न सकिन्छ । जस्तै-

नेपाली

म भोलि क्याम्पस जानेछु ।
म हिजो राजविराजबाट आएँ ।
राम पहिला पहिला धेरै सुत्थ्यो ।

थारू

हमें काइल क्याम्पस जेबै ।
हमें काइले राजविराजसे एलियै ।
राम पहिले पहिले बहुत सुतैछेलै ।

(ख) स्थानवाचक क्रियाविशेषण

स्थानको सूचना दिने क्रियाविशेषणलाई स्थानवाचक क्रियाविशेषण भनिन्छ । वाक्यमा प्रयोग हुँदा कहाँ ? भन्ने प्रश्नको उत्तरमा आउने पदलाई स्थानवाचक क्रियाविशेषणको रूपमा पहिचान गर्न सकिन्छ । जस्तै-

नेपाली

थारू

आँप खाट मुनि छ ।

आम चौकी तरमे छै ।

मेरो क्याम्पस बल्खु नजिक छ ।

हमर क्याम्पस बल्खु लगल छै ।

(ग) परिमाणवाचक क्रियाविशेषण

क्रियाको परिमाण जनाउने क्रियाविशेषणलाई परिमाणवाचक क्रियाविशेषण भनिन्छ । वाक्यमा प्रयोग हुँदा कति ? भन्ने प्रश्नको उत्तरमा आउने पदलाई परिमाणवाचक क्रियाविशेषणका रूपमा पहिचान गर्न सकिन्छ । जस्तै-

नेपाली

थारू

उसले धेरै खायो ।

उ बहुतेक खेलकै ।

अलि पर बस ।

कनहिक दूरे बैठ ।

हरिले भाइलाई बेसरी पिट्यो ।

हरि भाइके वड्डे पिट्लकै ।

(घ) रीतिवाचक क्रियाविशेषण

क्रियाको कार्यशैली बताउने क्रियाविशेषणलाई रीतिवाचक क्रियाविशेषण भनिन्छ । वाक्यमा प्रयोग हुँदा कसरी ? भन्ने प्रश्न गर्दा उत्तर आउने पद रीतिवाचक क्रियाविशेषणको रूपमा पहिचान गर्न सकिन्छ । जस्तै-

नेपाली

थारू

राम हाँस्दै बोल्छ ।

राम हाँइस्ते बोलेछै ।

ऊ खुशी साथ बस्छ ।

उ खुशीके साथ बैठेछै ।

(ङ) आवृत्तिवाचक क्रियाविशेषण

क्रियाको कार्यको पुनरावृत्ति (बारम्बार) जनाउने क्रियाविशेषणलाई आवृत्तिवाचक क्रियाविशेषण भनिन्छ । वाक्यमा प्रयोग हुँदा कतिपल्ट ? भन्ने प्रश्न गर्दा उत्तर आउने पद आवृत्तिवाचक क्रियाविशेषणको रूपमा पहिचान गर्न सकिन्छ । जस्तै-

नेपाली

मोहन दुईपल्ट एस.एल.सी. फेल भयो ।
ऊ जहिले पनि घुमिरहन्छ ।

थारू

मोहन दुबैर एस.एल.सी. फाइल भेलै ।
उ जखने भि घुइमते रहैछै ।

(च) दिशावाचक क्रियाविशेषण

दिशाको सूचना दिने क्रियाविशेषणलाई दिशावाचक क्रियाविशेषण भनिन्छ । वाक्यमा प्रयोग हुँदा कता ? भन्ने प्रश्न गर्दा उत्तर आउने पदलाई दिशावाचक क्रियाविशेषणको रूपमा पहिचान गर्न सकिन्छ । जस्तै-

नेपाली

सूर्य पूर्वमा उदाउँछ ।
काठमाडौँतिर सान्धै पानी पयो ।

थारू

सूरुज पूरुवमे उगैछै ।
काठमाडौँदिश बहुत पाइन परलै ।

३.६ नामयोगी पद : नाम, सर्वनाम, विशेषण र क्रियाविशेषणका पछि जोडिने पद वर्गलाई नामयोगी भनिन्छ । नामयोगीलाई शब्द भनिए पनि यसले अन्य वर्गको शब्दमा जस्तै स्वतन्त्र अर्थ भने दिँदैन । यिनीहरू जुन पदमा जोडिन्छन् , त्यसको अन्य पदका साथ व्याकरणिक सम्बन्ध स्थापित गर्दछन् । त्यसैले नामयोगीलाई व्याकरणिक शब्द भन्ने गरिन्छ ।

३.६.१. नामयोगीका वाक्यात्मक कार्य

वाक्यमा यसले नाम, क्रिया आदिको सम्बन्ध सुचित गर्ने कार्य गर्दछ । वाक्यमा कारक जनाउने, क्रियाविशेषण तुल्याउने र नामिक पदलाई तिर्यक् तुल्याउने कार्य गर्दछ । यो अविकारी शब्द भएकाले यसको रूपायन हुँदैन । जस्तै-

नेपाली

खाटमुनि सर्प छ । (खाटको सम्बन्ध अरू शब्दसँग)

थारू

चौकीतरमे साँप छै ।

ऊ चम्चा <u>बाट</u> खाना खान्छ । (चम्चा <u>बाट</u> - करण कारक)	उ चम्च <u>से</u> भात खाइछै ।
चन्दा कोठा <u>भित्र</u> सुत्छे । (कोठा <u>भित्र</u> - क्रियाविशेषण)	चन्दा घर <u>भितर</u> सुतैछै ।
बुढो+ <u>तिर</u> = बुढातिर । (तिर्यक् तुल्याउने)	बुढुवा <u>दिश</u> ।
छाप्रो + <u>मुनि</u> = छाप्रामुनि । (तिर्यक् तुल्याउने)	खोपरी <u>तिर</u> ।

३.६.२. नामयोगीका प्रकार

नामयोगीहरूले विभिन्न प्रकारका क्रियायोगीको पनि अर्थ बहन गर्दछन् । यसलाई निम्न आधारमा वर्गीकरण गर्न सकिन्छ ।

(क) समयवाचक

नेपाली	थारू
ऊ जाना <u>साथ</u> म भागें ।	उ जाइते <u>मातर</u> हमें भागलियै ।
श्याम मेरो <u>पछिपछि</u> आयो ।	श्याम हमर <u>पछा पछा</u> एलै ।

(ख) स्थानवाचक

नेपाली	थारू
यसले टेबुल <u>माथि</u> खाना खायो ।	उ टेगुल <u>उपर</u> खाना खेलकै ।
श्याम रत्नपार्क <u>नजिकै</u> बस्छ ।	श्याम रत्नपार्क <u>लगल</u> रहैछै ।

(ग) रीतिवाचक

नेपाली	थारू
चन्दा <u>जस्तै</u> रेखा राम्री छैन ।	चन्दा <u>जखा</u> रेखा निक नै छै ।
कानून <u>बमोजिम</u> सहूँला ।	कानून <u>बमोजिम</u> सहवै ।

(घ) हेतुवाचक

नेपाली	थारू
राम किताब किन्नका <u>निम्ति</u> बजार गयो ।	राम किताब किनैके <u>लेल</u> बजार गेलै ।

(ङ) अवधिवाचक

नेपाली

बाँचुल जेल पढनु पर्छ ।

थारू

जिन्दा रहैत तक परहैले परतै ।

(च) दिशावाचक

नेपाली

चन्दा अमेरिकातिर लागी ।

थारू

चन्दा अमेरिकादिश गेलै ।

(छ) सहार्थवाचक

नेपाली

जीतु चन्दासित जुस पिउँछ ।

थारू

जीतु चन्दासडे जुस पियैछै ।

(ज) विनिमयवाचक

नेपाली

सभासदहरूले जनतालाई संविधान दिनुको
बदला समय थपे ।

थारू

सभासदसब जनताके संविधान दैके बदला
समय थैपलेलकै ।

(झ) अभाववाचक

नेपाली

म तिमी विना मरिहाल्छु ।

थारू

हमें तोहर विना मोइरजेबौ ।

३.७ संयोजक पद : वाक्यमा शब्द, शब्दसमूह र उपवाक्य एकाइहरूलाई जोड्ने पदवर्गलाई संयोजक भनिन्छ । यो बद्ध वर्गको शब्द हो । त्यसैले यसको रूपायन हुँदैन र कोशीय अर्थ पनि हुँदैन ।

३.७.१. संयोजकका वाक्यात्मक कार्य

यसले दुई वा दुई भन्दा बढी पद, पदावली, उपवाक्य वा वाक्यहरूका बीच व्याकरणिक सम्बन्ध स्थापित गरी तिनलाई एउटै एकाइमा संयोजन गर्दछ । जस्तै- र, पनि, अनि, कि, न न, वा, अथवा तथा, तर, तापनि, परन्तु आदि ।

पदहरूमा संयोजन : जीतु र चन्दा, स्याउ र सुन्ताला ।

पदावलीहरूमा संयोजन : जीतुको भाइ र चन्दाकी बहिनी ।

उपवाक्यहरुमा संयोजन : राम पढ्छ तर लेख्न जान्दैन ।

३.७.२. संयोजकका प्रकार

संयोजकको भिन्नताका आधारमा संयोजकहरुलाई दुई वर्गमा विभाजन गर्न सकिन्छ ।

(क) निरपेक्ष संयोजक

समान स्तरका दुई व्याकरणिक एकाइ (पद, पदावली वा वाक्य) लाई जोड्ने संयोजकलाई निरपेक्ष संयोजक भनिन्छ । जस्तै-

नेपाली	थारू
राम <u>र</u> लक्ष्मण जङ्गलतिर गए ।	राम <u>या</u> लक्ष्मण वोनदिश गेलै ।
तिमी जान्छ्यौ <u>कि</u> जाँदैनौ ।	तुँ जेबही <u>कि</u> नैजेबही ।
भाइलाई माया गर <u>तर</u> नपिट ।	भाइके माया कर <u>मगर</u> नैपिट ।

(ख) सापेक्ष संयोजक

स्वतन्त्र उपवाक्य र आश्रित उपवाक्यहरुलाई जोड्ने संयोजकलाई सापेक्ष संयोजक भनिन्छ । जस्तै-

नेपाली	थारू
<u>जसले</u> मह काट्छ <u>उसले</u> हात चाट्छ ।	<u>जे</u> मौध काटतै <u>उ</u> हात चाटतै ।
म आज स्कूल जान्न <u>किनभने</u>	हमें आइ स्कूल नै जेबै <u>कियाकत</u> हमें
मैले गृहकार्य गरेको छुइँन ।	गृहकार्य नै करने चियै ।
उसले तपाईं आउनुहुन्छ <u>भनी</u> बताएको थियो ।	उ अहाँ एबै <u>से</u> बताइने छेलै ।

३.८ निपात पद : निपात भनेको वाक्यका कुनै खास शब्द वा सिङ्गो वाक्यमा आश्रित रही तिनमा निश्चय, आग्रह, स्वीकृति, बल आदि भाव थप गर्ने शब्द हो । यिनीहरुको आफ्नो स्वतन्त्र अर्थ हुँदैन ।

३.८.१. निपातका वाक्यात्मक कार्य

निपातहरूले बोलचालमा आफ्नो भनाइलाई चमत्कारपूर्ण र मिठासपूर्ण बनाउन नाम, सर्वनाम र विशेषणसित जोडिई वाक्यलाई सुमधुर बनाउने गर्दछन् । निपातहरू बद्ध वर्गका शब्द हुन् । यिनको पनि आफ्नो स्वतन्त्र कोशीय अर्थ हुँदैन । जस्तै-

नेपाली

थारू

मास्टर साहेब घरमा आउँछ अरे ।

मास्टर साब घरमे एतै कथि ।

यसपालि पनि हरि फेल भए छ नि ।

यहौ बैर हरि फाइल भेल छै ने ।

मान्छे आउदाँ कुकुर भुकेछ क्यारे ।

लोक आवैते कुत्ता भुकलकै रे ।

नेपालीमा लौ, न, अरे, नि, क्यारे, पो, खै, पनि आदि निपात शब्दहरू हुन् भने थारूमा कथि, कि, कि कथि, त, न, रे आदि निपात हुन् ।

३.९ विस्मयादिबोधक पद : विस्मयादिबोधक भनेको सिङ्गे वाक्य समानको एकाइ हो ।

३.९.१. विस्मयादिबोधकका वाक्यात्मक कार्य

यसले मनको आकस्मिक हर्ष, भाव, शोक, दशा, विस्मात, रिस आदि मनोवृत्तिलाई व्यक्त गर्दछ । हुन त निपातहरूले पनि मनोभाव व्यक्त गर्दछन् तर निपातको स्वतन्त्र प्रयोग सम्भव हुँदैन, विस्मयादिबोधक भने स्वतन्त्र रूपमा प्रयोग हुन्छ र वाक्य समान कार्य गर्दछ । नेपाली र थारू भाषामा आ-आफ्नै किसिमका विस्मयादिबोधकहरू रहेका छन् । जस्तै-

नेपाली

थारू

हर्षबोधक-स्यावास भाइ ! सधैं यसरी नै प्रथम हुनु चावस भाइ ! सब दिन यैहने पहिला हैए ।

तिरस्कारबोधक : छि : तिमी कति फोहरी छौ ।

छि : तुँ कतेक भुसराह चि ।

शोकवाचक : ऐया ! आगोले पोल्या ।

ऐया ! आइग पाकलियो ।

सम्बोधन : ए ! भाइ यता आऊ ।

अइ ! भाइ यत या ।

आश्चर्यवाचक : ओहो ! कताबाट पाल्नुभयो । एह ! कोने से एलियै ।

समर्थनबोधक : अँ, गृहकार्य गरेको ठीक छ ।

हअँ, ठीक छौ ।

नेपालीमा स्याबास, छि, ऐया, ए, ओहो, अँ, धत्, अरे आदि विस्मयादिबोधक शब्दहरू रहेका छन् भने थारूमा चाबस, छि, ऐया, अइ, एह, हअँ आदि विस्मयादिबोधक शब्दहरू रहेका छन् ।

३.१०. निष्कर्ष

नेपाली र पूर्वेली थारू भाषाको शब्दवर्गमा खासै भिन्नता रहेको पाइँदैन । नेपालीमा नाम, सर्वनाम, विशेषण, क्रियापद, क्रियाविशेषण, नामयोगी, संयोजक, निपात र विस्मयादिबोधक गरी नौ वगमा विभाजन भए जस्तै पूर्वेली थारू भाषामा पनि त्यही विभाजनलाई आधार मानेर शब्दवर्गको विभाजन गरिएको पाइन्छ । दुवै भाषामा नामको समानता र भिन्नता छ । नेपाली नाममा लिङ्गको भिन्नता छ तर थारूमा छैन । नेपाली ओकारन्त नाममा तिर्यक् रूप हुन्छ तर थारूमा हुँदैन । सर्वनामले पनि नामले जस्तै वचन र कारक सम्बन्ध स्पष्ट गर्दछ । यसले लिङ्गको अन्विति लिन सक्छ तर भिन्न भिन्न लिङ्गलाई जनाउने रूप भने यसमा पाइँदैन । क्रियापदको वर्गीकरण गर्ने आधार नेपाली भाषामा वाक्यरचना लिन आधारभूत पदहरूको सङ्ख्यामै हुन्छ । त्यस्तै थारू भाषामा पनि भएको पाइन्छ । नेपाली अकर्मक क्रियाहरू जा, दौड, सुत्, रो, मर् आदि हुन् भने थारू भाषाको अकर्मक क्रियाहरू जो, दौर, सुत, कान, मोर आदि हुन् । त्यस्तै नेपालीमा द्विकर्मक क्रियाहरू दि, बेच, भन्, सोध् आदि हुन् भने थारूमा भेल, छै, चुनल, मानल आदि रहेका छन् । क्रियाविशेषण वाक्यमा हेतु, समय, स्थान, दिशा, परिमाण, रीति आदि कै आधारमा दुवै भाषामा वर्गीकरण गर्न सकिन्छ । नामयोगीले क्रियायोगीको पनि अर्थ बहन गर्दछ । दुई वा दुई भन्दा बढी पद, पदावली, उपवाक्य वा वाक्यहरू जोड्ने संयोजक हो । नेपालीमा लौ, न, अरे, नि, क्यारे, पो, खै, पनि आदि निपात शब्दहरू हुन् भने थारूमा कथि, कि, कि कथि, त, न आदि निपात हुन् । नेपालीमा स्याबास, छि, ऐया, ए, ओहो, अँ, धत्, अरे आदि विस्मयादिबोधक शब्दहरू रहेका छन् भने थारूमा चाबस, छि, ऐया, अइ, एह, हअँ आदि विस्मयादिबोधक शब्दहरू रहेका छन् ।

अध्याय - चार

नामिक पदका व्याकरणिक कोटि

४. परिचय

विभिन्न भाषामा वस्तु, विचार तथा भाव जनाउने (कोशीय अर्थ दिने) शब्दका अतिरिक्त केही यस्ता रूप पनि हुन्छन्, यिनीहरूको कोशीय अर्थ हुँदैन तर व्याकरणिक अर्थ हुन्छ । यस्ता रूप अन्य शब्दसँग प्रत्यय, मध्यसर्ग र उपसर्गका रूपमा आवद्ध भई वाक्यतत्त्वसँग सम्बन्धित हुन्छन् । रूपहरू व्याकरणात्मक कार्य सम्पादन गर्न भाषामा प्रयुक्त हुन्छन् । रूप परिवर्तनबाट पद सङ्गतिको विचलन हुन सक्छ । व्याकरणिक कार्य अन्तर्गत रूपतात्विक सङ्केतद्वारा निर्दिष्ट गरिएका लिङ्ग, वचन, पुरुष, कारक, काल, पक्ष, भाव, वाच्य आदि आउँछन् । यिनैलाई व्याकरणिक कोटि वा धारा भनिन्छ । कोटिले शब्दहरू बीचको अन्तर सम्बन्ध र शब्दका वाक्यात्मक कार्यको बोध गराउँछ । नामिक पदका व्याकरणिक कोटि अन्तर्गत लिङ्ग, वचन, पुरुष, आदर र कारक पर्दछन् ।

४.१. लिङ्ग व्यवस्था

साधारणतया लिङ्ग भनेको भाले जाति र पोथी जाति छुट्याउने गरी कुनै पनि वाक्यमा देखिने संरचनागत भिन्नता हो । भाषाका व्याकरणिक कोटिहरू मध्ये लिङ्गलाई प्रमुख कोटि मानिन्छ । भाषामा लिङ्ग भनेको व्याकरणिक लिङ्ग हो । लिङ्गलाई विभिन्न विद्वान्हरूले आ-आफ्नै शब्दमा परिभाषा गरेका छन् ।

सिग्द्याल (२०४३ : १९) अनुसार पुरुष जाति वा स्त्री जाति वा निर्जीव वस्तु बुझाउने रूपलाई लिङ्ग भनिन्छ ।

पोखरेल (२०४९ : ६३) अनुसार जुनसुकै भाषाका वाक्यमा नामसँग अर्को कुनै शब्द (सर्वनाम, विशेषण, कोटिकार, सम्बन्धपद र क्रिया) को पदसङ्गतिको भेदले जति किसिमको अर्थ भेद देखिन्छ त्यसलाई लिङ्ग भनिन्छ ।

हकेट (सन् १९५३ : २३१) अनुसार शब्द साहचर्य वा पदसङ्गतिका आधारमा छुट्याउने नामको कोटिलाई लिङ्ग भनिन्छ ।

ग्लिसन (सन् १९७६ : २२८) अनुसार सामान्यतया पदसङ्गति नियन्त्रण गर्ने नामका वाक्यगत उपवर्गको कोटि नै लिङ्ग हो, यिनका रूपतात्विक सङ्केत पनि हुन सक्छन् ।

बन्धु (२०५३ : ८४) अनुसार लिङ्ग नामसँग सम्बद्ध व्याकरणिक कोटि हो यसले सामान्यतः भाले पोथीलाई छुट्याउँछ तथापि सर्वत्र सर्वदा त्यस्तो हुँदैन लिङ्ग नाम, विशेषण र क्रियासँग सम्बन्धित हुन्छ ।

यादव र रेग्मी (२०५७ : १९९) अनुसार, लिङ्ग नामपदको भाले वा पोथी बुझाउने व्याकरणिक अभिलक्षण हो ।

आचार्य (२०५८ : ११७) अनुसार नेपालीमा मानवीय नामले मात्र क्रियापदका साथ लिङ्गको अन्विति राख्दछन् । अन्य प्रकृतिका नाम सदैव पुलिङ्गको अन्वितिमा रहन्छन् ।

डा. हेमाङ्गराज अधिकारी (२०६३ : ७६) अनुसार नामको लिङ्गलाई शब्द स्तरमा हेर्दा मानव-अमानव, पुरुष-स्त्री, सजीव-निर्जीव, मूर्त-अमूर्त र कठोर-कोमल आदि विभिन्न आधारमा छुट्याउन सकिन्छ तर वाक्यात्मक सङ्गतिका दृष्टिले नेपालीमा मानवीय सन्दर्भको मात्र महत्त्व रहेको हुन्छ ।

यी परिभाषाहरूबाट लिङ्ग नामको व्याकरणिक कोटि हो भन्ने स्पष्ट हुन्छ । त्यसले लिङ्ग नामिक पदको वाक्यगत सङ्गतिको आधारमा भाले वा पोथी बुझाउने व्याकरणिक कोटिको रूपमा देखिन्छ । सबै भाषामा लिङ्गको सङ्ख्या बारेमा एकरूपता पाइँदैन । नेपाली भाषामा पुलिङ्ग, नपुंसकलिङ्ग र उभयलिङ्गमा रूपतात्विक र पदसङ्गतिका दृष्टिले भिन्नता पाइँदैन । त्यसैले बन्धु (२०५३ : ८४) ले निर्धारण गरेका दुई लिङ्ग (पुलिङ्ग र स्त्रीलिङ्ग) भाषा वैज्ञानिक पद्धति अनुसार निर्धारित भएकाले बढी उपयुक्त छन् । जस्तै-

	नेपाली	थारू
पुलिङ्ग-	भाइ आयो ।	भाइ एलै ।
स्त्रीलिङ्ग-	बहिनी आइन् ।	बहैन एलै ।
पुलिङ्ग-	गोरू खान्छ ।	वैल खाइछै ।
स्त्रीलिङ्ग-	गाई खान्छ ।	गाय खाइछै ।

माथिका उदाहरणबाट नेपाली भाषामा क्रियाको लिङ्गभेद देखिन्छ भने थारू भाषामा क्रियाको लिङ्गभेद देखिँदैन ।

४.१.१. नाममा लिङ्ग

वाक्यात्मक संरचना नामपद र क्रियापदमा समान लिङ्गको प्रयोग गरिएको हुन्छ । जुन लिङ्गको नामिक पद वाक्यमा प्रयुक्त हुन्छ त्यही अनुसारको क्रियापद पनि प्रयोग भएको देखिन्छ । यस्तो व्यवस्था नेपाली भाषामा पाइए पनि थारू भाषामा पाइँदैन । जस्तै -

नेपाली

जीतु घर जान्छ ।

चन्दा घर जान्छे ।

थारू

जीतु घर जाइछै ।

चन्दा घर जाइछै ।

नेपाली वाक्यहरूमा प्रयोग भएका क्रियाहरूलाई फेरबदल गरियो भने लिङ्गका दृष्टिले व्याकरणगत त्रुटि भएको मानिन्छ । नेपाली भाषामा प्रयोग भएको पहिलो वाक्यको क्रियालाई दोस्रो वाक्यमा र दोस्रो वाक्यको क्रियालाई पहिलो वाक्यमा प्रयोग गर्दा व्याकरणगत त्रुटि हुन्छ तर थारू भाषामा प्रयोग भएको क्रियालाई फेरबदल गरे तापनि व्याकरणगत त्रुटि हुँदैन किनभने थारू भाषाको क्रियापदमा लिङ्गको कुनै प्रभाव देखिँदैन ।

नामको लिङ्ग अभै स्पष्ट पार्न निम्न लिखित उदाहरणहरू रहेका छन् ।

नेपाली

पुलिङ्ग - राम किताब पढ्छ ।

स्त्रीलिङ्ग - चन्दा किताब पढ्छे ।

पुलिङ्ग - छोरा रुन्छ ।

स्त्रीलिङ्ग - छोरी रुन्छे ।

पुलिङ्ग - गोरू घाँस खान्छ ।

स्त्रीलिङ्ग - गाई घाँस खान्छ ।

थारू

राम किताब परहैछै ।

चन्दा किताब परहैछै ।

बेटा कानैछै ।

बेटी कानैछै ।

बरद घाँस खाइछै ।

गाय घाँस खाइछै ।

यसरी माथिका वाक्यहरूमा हेर्दा नेपालीमा मानवीय नाममा मात्र क्रियापदका साथ लिङ्गको अन्विति पाइन्छ, भने मानवेतर नाममा क्रियापदको अन्विति पाइँदैन तर थारू भाषाको मानवीय र मानवेतर दुवै नाममा क्रियापदको अन्विति पाइँदैन ।

४.१.२. विशेषणमा लिङ्ग

नामको अर्थलाई स्पष्ट पार्ने वा विशिष्ट बनाउने शब्दलाई विशेषण भनिन्छ । विशेष्यको प्रकृति अनुसार विशेषणको लिङ्ग कायम हुन्छ ।

नेपाली भाषामा ओकारान्त विशेषणमा रूपायनबाट लिङ्गभेद गरिन्छ । यो प्रकृया थारू भाषामा पनि रहेको छ । जस्तै-

लिङ्ग	नेपाली	थारू
पुलिङ्ग	<u>गोरो</u> केटो ।	<u>गोरका</u> बेटा ।
स्त्रीलिङ्ग	<u>गोरी</u> केटी ।	<u>गोरकी</u> बेटी ।

नेपाली र थारू दुवैमा पुलिङ्ग विशेषणमा 'इ' रूपको प्रयोग गरी स्त्रीलिङ्ग बनाइन्छ ।

४.१.३. कोटिकारमा लिङ्ग

सङ्ख्यावाचक शब्द र नामका बीचमा आउने सङ्ख्याको सङ्केत ज्ञापक शब्दलाई कोटिकार भनिन्छ । कोटिकार नेपाली र थारू भाषामा सङ्ख्येय-असङ्ख्येय तथा मानवीय-मानवेतर नामका अगाडि प्रयोग गरिन्छ । नेपालीमा मानवीय नामका कोटिकार 'जना' र 'वटा' प्रयोग गरिन्छ, भने थारूमा 'जन' र 'टा' प्रयोग गरिन्छ । नेपाली र थारू दुवै भाषामा मानवीय नामका अगाडि 'जना' र 'वटा' प्रयोग गरिन्छ, तर मानवेतर नामका अगाडि 'वटा' मात्र प्रयोग गरिन्छ । जस्तै-

नेपाली	थारू
मानवीय - पाँच <u>जना</u> देवर	पाँच <u>जन</u> दियोर
पाँच <u>जना</u> देवरानी	पाँच <u>जन</u> दियादनी
मानवीय - दुई <u>वटा</u> केटा	दुई <u>टा</u> छौरा

दुई वटी केटी
मानवेतर - दुई वटा गोरू
मानवेतर - दुई वटा गाई

दुइटा छौरी
दुइटा बैल (बरद)
दुइटा गाय (गाई)

नेपालीका केही कोटिकारमा लिङ्गको रूपायन देखिन्छ तर थारू भाषामा यस्तो रूपायन पाइँदैन ।

४.१.४. क्रमबोधकमा लिङ्ग

क्रम जनाउने शब्दलाई क्रमबोधक भनिन्छ । नेपाली र थारू भाषामा मानवीय प्रयोगमा आउने क्रमबोधकको लिङ्ग भेद गरिएको पाइन्छ । जस्तै-

लिङ्ग	नेपाली	थारू
पुलिङ्ग	जेठो छोरो ।	जेठका बेटा ।
स्त्रीलिङ्ग	जेठी छोरी ।	जेठकी बेटी ।
पुलिङ्ग	माहिलो छोरो ।	मैभला बेटा ।
स्त्रीलिङ्ग	माहिली छोरी ।	मैभली बेटी ।

४.१.५. स्वामित्वबोधकमा लिङ्ग

नेपाली र थारू दुवै भाषामा स्वामित्व जनाउने प्रक्रिया पाइन्छ । स्वामित्व जनाउन नाम र सर्वनाममा सम्बद्ध विभक्तिको प्रयोग गरिन्छ । नेपालीमा मानवीय स्वामित्व जनाउँदा लिङ्गभेद पाइन्छ, भने थारू भाषामा लिङ्गभेद पाइँदैन । जस्तै-

नेपाली	थारू
रामको बुवा ।	रामके बाबु ।
रामकी आमा ।	रामके मैया ।
चन्दुको दाइ ।	चन्दुके दादा ।
चन्दुकी भाउजू ।	चन्दुके भौजी ।
मेरो बाजे ।	हमर बावा ।

मेरी बज्यै ।

हमर दादीमा ।

यसरी माथिका सबै उदाहरणहरूलाई हेर्दा सामान्यतया नेपालीमा 'ई' रूपको प्रयोग गरी स्वामित्व जनाउने प्रक्रियाको स्त्रीलिङ्ग बनाइन्छ भने थारूमा त्यस्तो लिङ्गभेद गरिँदैन ।

४.२. वचन व्यवस्था

सङ्ख्या बुझाउने व्याकरणिक चिह्नलाई वचन भनिन्छ । वचन व्यवस्था मुख्यतया विकारी पदमा चिह्नित हुने व्याकरणिक कोटि हो । पदसङ्गतिका आधारमा हेर्दा वचन नाम पदको केन्द्रीयतामा रहेर पनि सबै विकारी पदहरूमा व्यक्त भएको पाइन्छ । वचनलाई विभिन्न विद्वान्हरूले परिभाषित गरेका छन् ।

पोखरेल (२०५० : ५४) अनुसार वाक्यमा नामको एक वा अनेक सङ्ख्या अनुसार सबै विकारी (नाम, विशेषण, सर्वनाम र क्रिया) पदमा देखिने प्रत्यय वा संरचनाको भेदलाई वचन भनिन्छ ।

बन्धु (२०५३ : ८४) अनुसार वचनको सम्बन्ध विशेषतः सङ्ख्यासँग रहन्छ, तापनि त्यसले सङ्ख्याको अतिरिक्त अरू किसिमको काम पनि गर्छ । नेपाली आदरार्थी प्रयोगमा पनि बहुवचन आउँछ ।

यादव र रेग्मी (२०५७ : १९९) अनुसार वचन नामपदको सङ्ख्या बुझाउने व्याकरणिक अभिलक्षण हो ।

आचार्य (२०५८ : ११७) अनुसार नेपालीमा गणनीय नामले क्रियापदका साथ एकवचन र बहुवचनको अन्विति लिन्छन् । अगणनीय नामले सदैब एकवचनको अन्विति मात्र लिन्छन् ।

अधिकारी (२०६२ : ८०) अनुसार नामको सङ्ख्यासँग सम्बन्धित व्याकरणिक कोटि वचन हो ।

मोहनराज शर्मा र खगेन्द्र लुइटेले (२०६३ : ८९३) अनुसार व्याकरणात्मक कोटिमा वचन भन्नाले सङ्ख्यालाई बुझाउँछ ।

माथिका परिभाषालाई हेर्दा वचन नामिक पदको व्याकरणिक कोटि हो र यसले नाम, सर्वनाम, विशेषण र क्रिया आदिको सङ्ख्याको जानकारी गराउँछ । नेपाली भाषामा कुनै एक सङ्ख्याको बोध गराउने कोटिलाई एकवचन र एक भन्दा बढी सङ्ख्याको बोध गराउने कोटिलाई बहुवचन भनिन्छ । यसै गरी थारू भाषामा पनि वचन दुई वटा छन् । ती हुन् : एकवचन र बहुवचन ।

४.२.१ नाममा वचन

नेपाली र थारू दुवै भाषामा वचन भेद पाइन्छ । नेपालीमा ओकारान्त नामलाई आकारान्त बनाई बहुवचन बनाइन्छ र यसै पदमा 'हरू' प्रत्यय लगाएर बहुवचन बनाइन्छ । थारू भाषामा 'सब' प्रत्यय लगाएर बहुवचन बनाइन्छ । जस्तै-

वचन	नेपाली	थारू
एकवचन	<u>छोरो</u> जान्छ ।	<u>बेटा</u> जाइछै ।
बहुवचन	<u>छोराहरू</u> जान्छन् ।	<u>बेटासब</u> जाइछै ।
एकवचन	<u>केटो</u> पढ्छ ।	<u>छौरा</u> परहैछै ।
बहुवचन	<u>केटाहरू</u> पढ्छन् ।	<u>छौरासब</u> परहैछै ।
एकवचन	<u>घोडो</u> दौड्छ ।	<u>घोडा</u> दौरैछै ।
बहुवचन	<u>घोडाहरू</u> दौड्छन् ।	<u>घोडासब</u> दौरैछै ।

माथिका उदाहरणबाट के स्पष्ट हुन्छ भने नेपाली भाषामा नामले एकवचन र बहुवचन क्रियासँग फरक-फरक सङ्गति राखेको छ भने थारू भाषामा नामले दुवै वचनमा फरक क्रियासङ्गति राखेको देखिँदैन ।

४.२.२. सर्वनाममा वचन

नेपाली र थारू दुवै भाषाका सर्वनाममा वचन भेद पाइन्छ । नेपाली भाषामा 'म', 'तँ' बाहेक प्रायः सर्वनामको बहुवचन बनाउँदा प्रत्यय 'हरू' लगाइन्छ भने थारूमा सर्वनाम अहाँ, अपन बाहेक प्रायः सर्वनामको बहुवचन बनाउँदा प्रत्यय 'सब' लगाई शब्दको प्रयोग गरिएको पाइन्छ । जस्तै-

वचन	नेपाली	थारू
एकवचन -	<u>म</u> घर जान्छु ।	<u>हमें</u> घर जाइचियै ।
बहुवचन -	<u>हामीहरू</u> घर जान्छौ ।	<u>हमसब</u> घर जाइचियै ।
एकवचन -	<u>तिमी</u> घर जान्छौ ।	<u>तुँ</u> घर जाइचिही ।
बहुवचन -	<u>तिमीहरू</u> घर जान्छौ ।	<u>तुँसब</u> घर जाइचिही ।
एकवचन -	<u>ऊ</u> स्कुल गयो ।	<u>उ</u> स्कुल जेतै ।
बहुवचन -	<u>उनीहरू</u> स्कुल गए ।	<u>उसब</u> स्कुल जेतै ।
एकवचन -	<u>तँ</u> घर जान्छस् ।	<u>तुहें</u> घर जाइचिही ।
बहुवचन -	<u>तिमीहरू</u> घर जान्छौ ।	<u>तुँसब</u> घर जाइचिही ।

माथिका उदाहरणहरूबाट नेपाली र थारू दुवै भाषामा पुरुषवाचक सर्वनाम एकवचन र बहुवचन जनाउने रूपहरू फरक रहेका छन् । नेपाली भाषामा सबै पुरुषका सर्वनामले एकवचन र बहुवचनमा क्रियाको फरक-फरक सङ्गति कायम गरेका छन् तर थारू भाषामा सबै पुरुषका सर्वनामले दुवै वचनमा सङ्गति फरक देखाएको छैन ।

४.२.३. विशेषणमा वचन

नामपदको गुण, दोष वा अवस्था बुझाउने पदलाई विशेषण भनिन्छ । विशेषणको प्रयोग नामपदको अवस्था अनुसार हुने गर्दछ । नामपद एकवचन भएमा विशेषण पनि एकवचन हुने र नामपद बहुवचन भएमा सोही अनुसारको विशेषण पनि हुने गर्दछ । जस्तै-

वचन	नेपाली	थारू
एकवचन -	<u>रातो</u> घर	<u>लाल</u> घर ।
बहुवचन -	<u>राता</u> घरहरु	<u>लाल-लाल</u> घरसब ।
एकवचन -	<u>राम्रो</u> केटो	<u>निक</u> छोरा ।
बहुवचन -	<u>राम्रा</u> केटाहरु	<u>निक-निक</u> छौरासब ।
एकवचन -	<u>पढेको</u> मान्छे	<u>परहल</u> लोक ।
बहुवचन -	<u>पढेका</u> मान्छेहरु	<u>परहल-परहल</u> लोकसब ।

यी उदाहरणहरूबाट नेपालीमा विशेषण वचन भेद देखिन्छ भने थारू भाषामा भएको विशेषण वचन भेदमा पुनरावृत्ति भएको पाइन्छ ।

४.२.४. गुणबोधक विशेषणमा वचन

नेपाली भाषामा केही गुणबोधक विशेषणलाई बहुवचनमा लैजाँदा एकवचनको ओकारान्त, उकारान्त तथा इकारान्तलाई आकारान्त (आ- प्रत्यय) मा परिवर्तन गरिन्छ तर थारू भाषामा विशेष अवस्थामा मात्र 'आ' रूप लगाएर बहुवचन बनाइन्छ । सामान्य अवस्थामा वचन भेद देखिएको पाइँदैन । जस्तै-

वचन	नेपाली	थारू
एकवचन -	<u>अन्धो</u> मान्छे गयो ।	<u>अन्हर</u> लोक गेलै ।
बहुवचन -	<u>अन्धा</u> मान्छेहरु गए ।	<u>अन्हरा</u> लोकसब गेलै ।
एकवचन -	<u>लाटो</u> मान्छे बोल्न सक्दैन ।	<u>बौक</u> लोक बोलैले नैसकैछै ।
बहुवचन -	<u>लाटा</u> मान्छेहरु बोल्न सक्दैनन् ।	<u>बौका</u> लोकसब बोलैले नैसकैछै ।

यी उदाहरणहरूबाट नेपाली विशेषणहरू नामसँगै परिवर्तन भएको देखिन्छ भने थारू विशेषण पनि नामसँगै परिवर्तन भएको पाइन्छ ।

४.२.५. कोटिकारमा वचन

नेपाली भाषामा मानवीय र मानवेतर कोटिकारहरूका ओकारान्त, इकारान्त तथा उकारान्तलाई आकारान्तमा परिवर्तन गरी बहुवचनको बोध गराइन्छ तर थारू भाषामा कोटिकारमा कुनै वचनभेद गरिएको पाइँदैन । जस्तै-

	वचन	नेपाली	थारू
मानवीय-	एकवचन	एउटी केटी	एकटा छौरी
	बहुवचन	दुइवटी केटीहरू	दुइटा छौरी
	एकवचन	एउटा नोकर	एकटा नोकर
	बहुवचन	तीनवटा नोकरहरू	तीनटा नोकर
मानवेतर-	एकवचन	एक ढिको नून	एक ढिका नोन
	बहुवचन	छ ढिका नून	छ ढिका नोन
	एकवचन	एक दानु स्याउ	एक दना स्याउ
	बहुवचन	दश दाना स्याउ	दश दना स्याउ

यसरी नेपालीमा एउटी, ढिको, दानु जस्ता कोटिकारको बहुवचनमा दुईवटा, ढिका, दाना प्रयोग गरिएको पाइन्छ छ भने थारूमा वचनभेद गरिएको पाइँदैन ।

४.२.६ स्वामित्व बोधक विशेषणमा वचन

वाक्यात्मक प्रयोगमा कुनै वस्तु कर्ताको हो वा कर्ता नियन्त्रित हो भनी जनाउने प्रक्रियालाई स्वामित्व बोधक वचन भनिन्छ । नेपाली भाषाको षष्ठी विभक्तिको को, का, की, रो,

रा, री, नो, ना, नी जस्ता भेदक चिह्नहरूद्वारा स्वामित्व जनाउने गरेको पाइन्छ । थारू भाषामा हमर, वकर, तेकर द्वारा मात्र स्वामित्व गरेको पाइन्छ । जस्तै-

वचन	नेपाली	थारू
एकवचन	<u>मेरो</u> भाइ	<u>हमर</u> भाइ
बहुवचन	<u>मेरा</u> भाइहरू	<u>हमर</u> भाइसब
एकवचन	<u>उसको</u> घर	<u>वकर</u> घर
बहुवचन	<u>उसका</u> घरहरू	<u>वकर</u> घरसब
एकवचन	<u>आफ्नो</u> मान्छे	<u>अपन</u> लोक
बहुवचन	<u>आफ्ना</u> मान्छहरू	<u>अपन</u> लोकसब

यी उदाहरणहरूबाट नेपाली भाषामा स्वामित्व जनाउने प्रक्रियामा ओकार बहुवचन आकारमा परिवर्तन भएको छ भने थारू भाषामा स्वामित्वको वचन भेद पाइँदैन ।

४.३ पुरुष व्यवस्था

सर्वनाम र क्रियासँग सम्बद्ध व्याकरणिक कोटिलाई पुरुष भनिन्छ । पुरुषको सन्दर्भमा विभिन्न विद्वान्हरूले आ-आफ्नै शब्दमा परिभाषित गरेका छन् ।

पोखरेल (२०५० : ३५) का अनुसार कुनै कुरो बोलेको बेलामा बोलचालका सहभागीहरूको परिस्थितिगत प्रकृति व्यक्त गर्ने व्याकरणिक कोटिलाई पुरुष भन्ने चलन छ ।

बन्धु (२०५३ : ८५) अनुसार पुरुष सर्वनाम र क्रिया पदसँग सम्बद्ध व्याकरणिक कोटि हो ।

यादव र रेग्मी (२०५७ : २०१) अनुसार भाषिक प्रयोगमा सहभागिताका विभिन्न स्थिति व्यक्त गर्ने व्याकरणिक अभिलक्षण पुरुष हो ।

आचार्य (२०५८ : ११८) अनुसार नेपालीमा सर्वनाम र क्रिया पदले पुरुषको अन्तरलाई स्पष्ट पार्दछन् । यसैले उद्देश्य भएका वाक्यमा उद्देश्य सर्वनाम भए सोही अनुसार विधेयको सङ्गति मिलाउनु पर्दछ ।

अधिकारी (२०६२ : ८८) अनुसार कथनका सन्दर्भमा संलग्न भएका सहभागीहरूको प्रकृतिलाई जनाउने व्याकरणात्मक कोटि पुरुष हो । यो विशेषतः सर्वनामसँग सम्बन्धित हुन्छ ।

यसरी विभिन्न विद्वान्हरूका परिभाषाहरूबाट के स्पष्ट हुन्छ भने पुरुष भन्नाले कथन प्रसङ्गमा उपस्थित सहभागीहरूको (वक्ता, श्रोता र अन्य) प्रकृतिलाई जनाउँछ । कथनका सन्दर्भमा प्रथम पुरुष, द्वितीय पुरुष र तृतीय पुरुष गरी नामाकरण गरिएको पाइन्छ । यी पुरुषहरू नेपाली र थारू भाषामा समान रूपमा पाइन्छन् ।

४.३.१ प्रथम पुरुष

वाक्यमा वक्ताको सन्दर्भमा आउने नामिक पदलाई प्रथम पुरुष भनिन्छ । नेपाली भाषामा 'म' र 'हामी' ले प्रथम पुरुषको बोध गराउँछ भने थारू भाषामा 'हमें' र 'हमसब' ले प्रथम पुरुषको बोध गराएको पाइन्छ । जस्तै-

वचन	नेपाली	थारू
एकवचन	म घर जान्छु ।	हमें घर जाइचियै ।
बहुवचन	हामी घर जान्छौं ।	हम घर जाइचियै ।
	हामीहरू घर जान्छौं ।	हमसब घर जाइचियै ।

४.३.२ द्वितीय पुरुष

वाक्यमा श्रोताको सन्दर्भमा आउने नामिक पदलाई द्वितीय पुरुष भनिन्छ । एकवचन र बहुवचनमा 'तँ' र 'तिमी' द्वारा सम्बोधित हुने द्वितीय पुरुषको वचन, पुरुष र आदरमा भिन्न रूपहरू रहेका छन् भने थारू भाषामा 'तुँहें' र 'तुँसब' ले द्वितीय पुरुषको बोध गराउँछ । जस्तै-

वचन	नेपाली	थारू
-----	--------	------

एकवचन	<u>तँ</u> खान्छस् ।	<u>तुँहें</u> खाइचिही ।
बहुवचन	<u>तिमीहरू</u> खान्छौ ।	<u>तुँसब</u> खाइचिही ।
एकवचन	<u>तिमी</u> खान्छौ ।	<u>तुँ</u> खाइचिही ।
बहुवचन	<u>तिमीहरू</u> खान्छौ ।	<u>तुँसब</u> खाइचिही ।

नेपाली र थारू दुबै भाषामा एकवचन र बहुवचनमा एकै किसिमका क्रियाहरू प्रयोग भएको देखिन्छ ।

४.३.३. तृतीय पुरुष

वाक्यमा वक्ता र श्रोता भन्दा बाहेक अन्य कुनै व्यक्तिको सन्दर्भमा आउने नामिक पदलाई तृतीय पुरुष भनिन्छ । जस्तै-

वचन	नेपाली	थारू
एकवचन -	<u>उ</u> रामायण पढ्छ ।	<u>उ</u> रमायन परहैछै ।
बहुवचन -	<u>उनीहरू</u> रामायण पढ्छन् ।	<u>उसब</u> रमायन परहैछै ।
एकवचन -	<u>यो</u> घर जान्छ ।	<u>इ</u> घर जाइछै ।
	<u>त्यो</u> घर जान्छ ।	<u>उ</u> घर जाइछै ।
बहुवचन -	<u>यिनीहरू</u> घर जान्छन् ।	<u>इसब</u> घर जाइछै ।
	<u>तिनीहरू</u> घर जान्छन् ।	<u>उसब</u> घर जाइछै ।

नेपाली भाषामा तीनवटै पुरुषको एकवचन र बहुवचनमा क्रियासँग फरक-फरक सङ्गति देखिन्छ, तर थारू भाषामा तीनवटै पुरुषको दुबै वचनमा फरक सङ्गति देखिंदैन ।

४.४. आदर व्यवस्था

आदर नाम, सर्वनाम र क्रियासँग देखा पर्ने व्याकरणात्मक कोटि हो । यसलाई चिनाउन विभिन्न विद्वान्हरूले आ-आफ्नै शब्दमा परिभाषित गरेका छन् ।

पोखरेल (२०४९ : ६१) अनुसार मानवीय कोटिका नेपाली नाममध्ये सम्बन्धित नामले बुझाउने व्यक्तिको सामाजिक प्रतिष्ठा नाम वा सर्वनामले सङ्केत गरिएका व्यक्तिहरू (वक्ता र अन्य) का बीचको सामाजिक अन्तरसम्बन्ध देखाउने पदसङ्गति, वाक्य गठन र रूपतत्वका भेदलाई आदरार्थी भनिन्छ ।

आचार्य (२०५८ : ११८) अनुसार नेपालीमा द्वितीय तथा तृतीय पुरुषका सर्वनाम र क्रियापदले आदरार्थी प्रयोगका चार तहलाई प्रकट गर्दछन् ।

अधिकारी (२०६२ : ९१) अनुसार आदरले पनि व्याकरणात्मक कोटि दर्शाउँछ । यो मानवीय प्रसङ्गमा बहुवचन वा संयुक्त क्रियाद्वारा व्यक्त हुन्छ ।

कृष्णहरि बराल र नेत्र एटम (२०६५ : ४८) अनुसार नाम, सर्वनाम र क्रियापदले सङ्केत गर्ने व्यक्तिको सामाजिक इज्जत र प्रतिष्ठा व्यक्त गर्ने शब्द तथा पदको सङ्गतिलाई आदरार्थी भनिन्छ ।

वाक्यमा सम्बोधित व्यक्तिको सामाजिक अवस्था र वक्ता-श्रोता बीचको सम्बन्ध बुझाउने रूप नै आदर वाचक रूप हो । नेपाली भाषामा आदरका चार तह (आदररहित, सामान्य आदर, उच्च आदर र उच्चतम आदर) देखा पर्दछन् भने थारू भाषामा आदरका दुई तह (अनादर र उच्चतम) मात्र पाइन्छन् । दुबै भाषाका उदाहरण यस प्रकार छन् ।

४.४.१ आदररहित (अनादर)

वचन	नेपाली	थारू
एकवचन	तुँ खान्छस् ।	तुहें खाइचिही ।
बहुवचन	तिमीहरू खान्छौ ।	तुँसब खाइचिही ।

४.४.२ सामान्य आदर

वचन	नेपाली	थारू
एकवचन	तिमी खान्छौ ।	तुँ खाइचिही ।

बहुवचन तिमीहरू खान्छौ । तुँसब खाइचिही ।

४.४.३ उच्च आदर

वचन	नेपाली	थारू
एकवचन	<u>तपाईं</u> खानुहुन्छ ।	<u>अहाँ</u> खाइचियै ।
बहुवचन	<u>तपाईंहरू</u> खानुहुन्छ ।	<u>अहाँसब</u> खाइचियै ।

४.४.४ उच्चतम आदर

वचन	नेपाली	थारू
एकवचन	<u>हजुर</u> खाइवक्सिन्छ ।	<u>अहाँ</u> खाइचियै ।
बहुवचन	<u>हजुरहरू</u> खाइवक्सिन्छ ।	<u>अहाँसब</u> खाइचियै ।

नेपाली र थारू दुवै भाषामा आदरबोधक सर्वनामका रूप फरक-फरक छन् । नेपालीमा आदर बोधक सर्वनामले अनादर र समान्य आदरमा क्रियासँग फरक सङ्गति राखेका छन् भने थारू भाषामा क्रियासँग फरक सङ्गति राखेका छैनन् ।

४.५ कारक र विभक्ति व्यवस्था

वाक्यमा नामको क्रिया अथवा नामानुगामिक पदसँगको सम्बन्धलाई कारक भनिन्छ । वाक्यको बाह्य संरचनामा विभिन्न कार्य सम्पादन गर्न आएका नामिक पद वा क्रियाको सम्बन्धलाई कारकका रूपमा चिन्न सकिन्छ । यस्तो सम्बन्धलाई प्रायः विभक्तिले स्थापना गर्दछ । कारकलाई विभिन्न विद्वान्हरूले परिभाषित गरेका छन् ।

पोखरेल (२०५० : ३५) अनुसार वाक्यमा प्रयोग भएको कुनै पनि नाम कारक विनाको हुन सक्दैन । वाक्यमा नामको क्रिया अथवा नामानुगामिक पदसँगको सम्बन्धलाई कारक भन्दछन् । यहाँ नाम भन्नाले सर्वनामलाई पनि बुझ्नु पर्दछ ।

बन्धु (२०५३ : ८५) अनुसार क्रियासँग सम्बन्ध राखी वाक्यमा रहेर भिन्न किसिमको काम गर्ने संज्ञा पदका रूपमा कारकलाई चिन्न सकिन्छ ।

शर्मा (२०५३ : १४१) अनुसार वाक्यमा क्रियाको व्यापार गर्ने नामिक शब्दहरूलाई कारक भनिन्छ ।

आचार्य (२०५८ : १२२) अनुसार वाक्यमा प्रयुक्त नामिक पद (नाम, सर्वनाम र विशेषण) को क्रियापदसँगको सम्बन्ध । जुन सम्बन्धलाई नामिक पदले दुई तहमा व्यक्त गर्न सक्तछ- रूपरचना र वाक्यरचना ।

यादव प्रकाश लामिछाने (२०६४ : ..) अनुसार क्रियापद र नामिक पदका बीचमा हुने अर्थगत वा कार्यगत सम्बन्धलाई नै कारक भनिन्छ ।

४.५.१ रूप रचनाका आधारमा कारक

कारकलाई रूपविन्यासका आधारमा सरल कारक र तिर्यक् कारक गरी दुई वर्गमा विभाजन गर्न सकिन्छ । नामिक पदको स्वरूपमा विकार वा परिवर्तन नभएका कारकलाई सरल कारक भनिन्छ । यादव र रेग्मी (२०५७ : २०२) का अनुसार विभक्ति विना आउने वा शून्य विभक्तिको साथ आउने कारक नै सरल कारक हुन् । नामिक पदको स्वरूपमा विकार वा परिवर्तन भएका कारकलाई तिर्यक् कारक भनिन्छ । यस अन्तर्गत कारक विभक्ति लगायत बहुवचनका रूपहरू सबै पर्दछन् । जस्तै-

तालिका नं.:- १

सरल कारक			तिर्यक् कारक	
	नेपाली	थारू	नेपाली	थारू
नाम	बुबा छोरो	बाबु बेटा	बुबाको छोराको	बाबुके बेटाके
सर्वनाम	म तँ	हमें तुँहें	मैले/मेरो तैले/तेरो	हमें/हमर तुहें/तोहर

ऊ	उ	उसको	ओकर
त्यो	उ	त्यसको	तेकर
यो	इ	यसको	यकर

माथिको तालिका नेपालीमा 'छोरो' पदमा कुनै विकार नआई वाक्यात्मक कार्य सम्पन्न गरेको हुनाले वाक्यमा सरल कारकको रूपमा रहेको हुन्छ भने छोरो पदमा विकार आई बहुवचन रूप 'छोरा' प्रयोग भएकाले यो तिर्यक् कारकको रूपमा प्रयोग हुन्छ । नेपाली भाषामा सरल कारकको नाम वा सर्वनाममा ओकार (ओ) विभक्ति लागेर तिर्यक्मा परिवर्तन भएको छ भने थारू भाषामा सरल कारकको नाममा 'के' विभक्ति लागेर तिर्यक्मा परिवर्तन भएको छ र सर्वनाममा 'अर' विभक्ति लागेर तिर्यक्मा परिवर्तन भएको छ । दुबै भाषामा विभक्ति चिह्नको प्रयोग भएको पाइन्छ ।

४.५.२ वाक्यात्मक सम्बन्धका आधारमा कारक

वाक्यमा प्रयोग भई नामपदबाट स्पष्ट हुने क्रियासँगको आर्थी सम्बन्ध वाक्यात्मक कारक (अर्थ कारक) हो । परम्परागत व्याकरणमा वाक्यात्मक कारकलाई कर्ता, कर्म, करण, सम्प्रदान, अपादान, अधिकरण गरी छ वर्गमा विभाजन गरिन्छ । यिनीहरूले लिने विभक्ति चिह्न पनि प्रायः फरक हुन्छन् । जस्तै-

तालिका नं. :-२

कारक	नेपाली (विभक्ति चिह्न)	थारू (विभक्ति चिह्न)
(क) कर्ता	ले, बाट, द्वारा	०, से
(ख) कर्म	लाई	के, ०
(ग) करण	ले, बाट, द्वारा	ले, से
(घ) सम्प्रदान	लाई, लागि, निम्ति	के, लेल
(ङ) अपादान	देखि, बाट	से
(च) अधिकरण	मा	मे

(क) कर्ता कारक : वाक्यमा कार्य सम्पादन गर्ने नामिक पदलाई कर्ता भनिन्छ । नेपालीमा ले, बाट, द्वारा विभक्तिले कर्ता बुझिन्छ भने थारूमा '०' विभक्ति र 'से' विभक्तिले कर्ता बुझिन्छ । जस्तै-

नेपाली	विभक्ति	थारू	विभक्ति
रामले भात खायो ।	ले	राम भात खेलकै ।	०
बुवाबाट मलाई आज्ञा आयो ।	बाट	बाबुसे हमरा अज्ञा एलै ।	से

(ख) कर्म कारक : क्रियाको कार्यव्यापारबाट उत्पन्न हुने फल वा असर बेहोर्ने पदलाई कर्म कारक भनिन्छ । नेपालीमा शून्य (०) र 'लाई' विभक्ति र थारूमा पनि शून्य (०) र 'के' विभक्ति प्रयोग भएको पाइन्छ । जस्तै-

नेपाली	विभक्ति	थारू	विभक्ति
म चिठी पढ्छु ।	०	हम चिठी परहैचियै ।	०
राम रावणलाई मान्यो ।	लाई	राम रावणके मारलकै ।	के
चन्दाले केटाकेटीलाई पढायो ।	लाई	चन्दा धियापुताके परहाइलकै ।	के

(ग) करण कारक : क्रियाको कार्य-व्यापार सम्पन्न गर्ने साधन जनाउने नामिक पदलाई करण कारक भनिन्छ । नेपालीमा करण कारकको अर्थ बहन गराउने विभक्ति ले, बाट, द्वारा हो भने थारूमा 'से' हो ।

जस्तै-

नेपाली	विभक्ति	थारू	विभक्ति
म बच्चरोले दाउरा काट्छु ।	ले	हम कुरहाइरसे जर्ना काटैचियै ।	से
ऊ बसबाट घर गयो ।	बाट	उ बससे घर गेलै ।	से
राम चम्चाद्वारा भात खान्छ ।	द्वारा	राम चम्चासे भात खाइछै ।	से

(घ) सम्प्रदान कारक : क्रियाको लक्ष्य वा प्रयोजन बुझाउने कार्य व्यापार प्राप्त गर्ने प्रापक पदको रूपमा आउने नामिक पदलाई सम्प्रदान कारक भनिन्छ । नेपालीमा सम्प्रदान कारक बुझाउन लाई, को लागि, को निमित्त विभक्तिहरू रहेका छन् भने थारूमा 'के' 'लेल' रहेका छन् । जस्तै-

नेपाली	विभक्ति	थारू	विभक्ति
गरीबलाई दया गर ।	लाई	गरीबके दया कर ।	के
हामी भोलिको लागि टिकट लियौं ।	लागि	हमरौके काइलके लेल टिकट लेलियै ।	लेल

(ङ) अपादान कारक : क्रियाको उद्गम वा बिच्छेद-बिन्दु बुझाउने नामिक पदलाई अपादान कारक भनिन्छ । नेपालीमा देखि, बाट, देखिन् विभक्ति रहेका छन् भने थारूमा 'से' विभक्ति रहेको छ । जस्तै-

नेपाली	विभक्ति	थारू	विभक्ति
रुखबाट पात भर्छ ।	बाट	गाछीसे पत्ता खसैछै ।	से
हिजो देखि पानी परिरहेको छ ।	देखि	काइलेसे पाइन परेछै ।	से

(च) अधिकारण कारक : क्रियाको आधार समय वा आश्रय (स्थान) जनाउने नामिक पदलाई अधिकारण कारक भनिन्छ । नेपालीमा यसको सङ्केत 'मा' ले बुझाउँछ भने थारूमा 'मे' विभक्तिले बुझाउँछ । जस्तै-

नेपाली	विभक्ति	थारू	विभक्ति
यसपालि बगैँचामा आँप फलेका छन् ।	मा	यैबैर फूलवाइरमे आम फरल छै ।	मे
हाम्रो जाँच असारमा हुन्छ ।	मा	हमर जाँच अखारमे हेतै ।	मे

यसरी नेपाली र थारू दुवै भाषामा विभक्ति चिह्नहरू फरक-फरक भए पनि कारक व्यवस्था समान देखिन्छन् ।

४.६ निष्कर्ष

नेपाली र पूर्वेली थारू दुवै भाषामा पुलिङ्ग र स्त्रीलिङ्ग गरी दुई प्रकारको लिङ्ग देखिन्छ । दुवैमा लिङ्ग नाम, विशेषण र क्रियासँग सम्बद्ध भएको देखिन्छ । नामको मानवीय नाममा लिङ्ग भेद पाइन्छ भने मानवेतर नाममा लिङ्ग भेद पाइँदैन । तर पूर्वेली थारू भाषामा नामको मानवीय र मानवेतर दुवैमा लिङ्ग भेद पाइँदैन । स्त्रीलिङ्ग सङ्केतका रूप 'ई' को प्रयोग गरिन्छ । निर्जीव नाम, सर्वनाम, विशेषण, क्रियाको लिङ्ग भेद नगरिने व्यवस्था दुवै भाषामा समान देखिन्छ ।

दुवैमा 'ई' (छोरा-छोरी, बेटा-बेटी) रूपवाट स्त्रीलिङ्गको बोध गराइने प्रक्रियामा समानता देखिन्छ । नेपालीमा गुणबोधक विशेषणको लिङ्ग भेद पाइन्छ । नेपालीमा स्थान नाताक्रमबोधक विशेषणको लिङ्ग भेद गरिन्छ तर पूर्वेली थारूमा नाताक्रमबोधक विशेषणको लिङ्ग मात्र भेद गरिएको पाइन्छ । स्वामित्वबोधकको नेपालीमा 'ई' रूपको प्रयोग गरी स्वामित्व जनाउने प्रक्रियाको स्त्रीलिङ्ग बनाइन्छ भने पूर्वेली थारूमा त्यस्तो लिङ्ग भेद पाइँदैन । नेपालीमा मानवीय कोटिकार तथा स्वामित्व जनाउने क्रियामा लिङ्ग भेद देखिन्छ तर पूर्वेली थारू भाषामा त्यस्तो लिङ्ग भेद पाइँदैन । दुवैमा 'ई' बाहेक भिन्ना-भिन्नै स्त्रीलिङ्ग सङ्केतक रूप पनि पाइन्छ ।

वचन व्यवस्था दुवै भाषामा समान छन् भने क्रियाको सङ्गतिमा फरक पाइन्छ । नेपाली भाषामा नामले एकवचन र बहुवचन क्रियासँग फरक-फरक सङ्गति राखेको छ भने थारू भाषामा नामले एकवचन र बहुवचन गरी दुवै वचनमा फरक क्रिया सङ्गति राखेको देखिँदैन । नेपाली भाषामा सर्वनामले एकवचन र बहुवचन क्रियाका फरक-फरक सङ्गति कायम गरेको छैन । त्यसै गरी नेपालीमा विशेषण वचन भेद देखिन्छ भने थारू भाषामा भएको विशेषणमा पुनरावृत्ति भएको पाइन्छ । कोटिकार वचनमा नेपालीमा एउटी, ढिको, दानु जस्ता कोटिकारको बहुवचनमा दुईवटा, ढिका, दानामा परिवर्तन भएको छ भने त्यस्तो व्यवस्था थारूमा देखिँदैन ।

पुरुष व्यवस्था दुवै भाषामा समान रूपमा रहेको पाइन्छ । नेपाली भाषामा प्रथम पुरुषमा म, हामी, हामीहरू हुन्छ भने थारू भाषामा हमें, हम, हमसब हुन्छ । त्यस्तै द्वितीय पुरुषमा तँ, तिमी, तिमीहरू, तपाईं, तपाईंहरू को तूँहें, तूँ, तूँसब, अहाँ, अहाँसब हुन्छ । तृतीय पुरुषमा ऊ, उनीहरू, यो, त्यो, यिनीहरू, तिनीहरू को उ, उसब, इ, उ, इसब, उसब हुन्छ । नेपाली भाषामा तीनवटै पुरुषको एकवचन र बहुवचनमा क्रियासँग फरक-फरक सङ्गति देखिन्छ तर थारू भाषामा तीनवटै पुरुषको दुवै वचनमा फरक सङ्गति देखिँदैन ।

आदर व्यवस्था नेपाली भाषामा चार तहका आदर छन् भने थारू भाषामा दुई तहका आदर मात्र पाइन्छन् । नेपाली र थारू दुवै भाषामा आदरबोधक सर्वनामका रूप फरक-फरक छन् । नेपालीमा आदर बोधक सर्वनामले अनादर र सामान्य आदरमा क्रियासँग फरक सङ्गति राखेका छन् भने थारू भाषामा क्रियासँग फरक सङ्गति राखेका छैनन् ।

कारक व्यवस्थामा नेपाली र थारू भाषामा कारकको प्रकार एकै किसिमको पाइन्छ । नेपाली भाषामा सरल कारकको नाम वा सर्वनाममा ओकार (ओ) विभक्ति लागेर तिर्यक्मा परिवर्तन भएको छ, भने थारू भाषामा सरल कारकको नाममा 'के' विभक्ति लागेर तिर्यक्मा परिवर्तन भएको छ, र सर्वनाममा 'अर' विभक्ति लागेर तिर्यक्मा परिवर्तन भएको छ । दुवै भाषामा विभक्ति चिह्नको प्रयोग भएको पाइन्छ, तर थारू भाषामा विभक्ति चिह्नमा भिन्नता पाइन्छ ।

अध्याय-पाँच

क्रियापदका व्याकरणिक कोटि

५. परिचय

क्रियापद भनेको वाक्यमा कार्यको अवस्था बुझाउने पद हो । यस अन्तर्गत काल, पक्ष, भाव, वाच्य, करण-अकरण (ध्रुवीयता) आदिका साथै लिङ्ग, वचन, पुरुष, आदर आदि पर्दछन् । यस अध्यायमा नेपाली र थारू भाषाका यिनै कोटिहरूका बीचमा तुलना गरिएको छ ।

५.१. काल व्यवस्था

क्रियाले कार्य सम्पन्न गरेको समय बताउने व्याकरणिक कोटि काल हो । यो समयसँग सम्बद्ध हुन्छ । क्रियामा (धातु) लगाउने उपसर्ग, मध्यसर्ग र प्रत्यय जस्ता रूपका आधारमा भाषामा देखा पर्ने समयको भेदलाई काल भनिन्छ । यो भेद क्रियाको संरचनामा देखा पर्दछ । काल सबै भाषामा पाइन्छ तर त्यसको काल व्यवस्थामा फरक पर्न सक्छ । कालका सन्दर्भमा विभिन्न विद्वान्हरूले दिएका परिभाषा यस प्रकार रहेका छन् ।

पोखरेल (२०४९ : ६९) अनुसार क्रियापदमा पाइने उपसर्ग प्रत्यय र मध्यसर्ग जस्ता रूपका आधारमा भाषामा टुक्राई देखापर्ने समयको भेद नै काल हो ।

बन्धु (२०५३ : ८६) अनुसार काल समयसँग सम्बद्ध व्याकरणिक कोटि हो ।

शर्मा (२०५३ : १५८) अनुसार कालको तात्पर्य समय हो । वाक्यमा क्रियाको काल हुन्छ । कालले क्रियाको कार्य वा व्यवस्थालाई जनाउँछ ।

आचार्य (२०५८ : ९६) अनुसार काल भनेको समय हो । प्राकृतिक रूपमा कालको कुनै खण्ड वा सीमा हुँदैन; परन्तु प्रत्येक भाषामा क्रियापदका अलग-अलग रूपले काललाई विभिन्न खण्डमा विभाजित गर्दछन् ।

यादव र रेग्मी (२०५९ : २०६) अनुसार काल भाषामा समय बुझाउने भाषिक रूप हो ।

अधिकारी (२०६२ : ११७) अनुसार काल क्रियापदको समय सङ्केतक कोटि हो ।

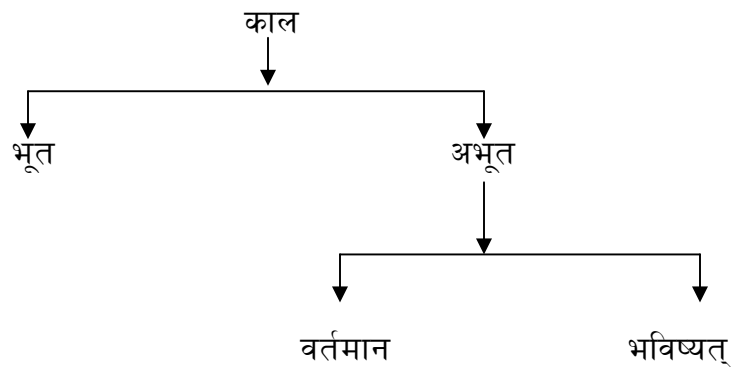
लामिछाने (२०६४ : १४९) अनुसार कुनै वाक्यको कथन समयको तुलनामा उक्त वाक्यको क्रियापदले बताउने समयको भेदलाई नै काल भनिन्छ, अथवा क्रियापदबाट व्यक्त हुने समय नै काल हो ।

बराल र एटम (२०६५ : ११४) अनुसार क्रियापदले वर्णन गरेको काम वा अवस्थाको समयलाई काल भनिन्छ, अभिव्यक्तिको समयलाई आधार बनाएर कालको निर्धारण हुन्छ ।

यी माथिका परिभाषाहरूबाट काल भनेको क्रियाले सम्पन्न गर्ने वा गरेको कार्य व्यापारको समय नै बुझिन्छ, भने प्रष्ट भएको छ ।

कालका प्रकारका सम्बन्धमा आचार्य (२०५८ : ९३) ले नेपालीमा 'थियो' र 'इ' धातुका आधारमा दुईवटा नै भूत र अभूत रहेको मानेका छन् । त्यस्तै पोखरेल (२०४९ : ३१) ले दुइवटा काल रहेको मानेका छन् । ती हुन् : भूत र अभूत । यसै गरी बन्धु (२०५३ : ८६) भूत, भविष्यत् र वर्तमान गरी तीन प्रकारका काल रहेको मान्दछन् ।

यसरी कालका प्रकारका सम्बन्धमा विद्वान्हरू बीच मत भेद भए पनि यस शोधपत्रमा काललाई दुई भेदमा वर्गीकरण गरेर अध्ययन गरिएको छ : भूत र अभूत । यी दुई कालमध्ये अभूत भित्र वर्तमान र भविष्यत् काललाई अन्तरभूत गरिएको पाइन्छ ।

५.१.१. भूत काल

भूत कालले बितेको समयमा कार्य व्यापार भैसकेको भन्ने सङ्केत गर्दछ । यसबारे विभिन्न भाषाविद्हरूले आ-आफ्ना मत व्यक्त गरेका छन् ।

शर्मा (२०५२ : १५७) अनुसार क्रियामा वर्णित कार्य अथवा अवस्थाको समय उहिले वा पहिले हुँदा भूतकाल हुन्छ ।

आचार्य (२०५८ : ९७) अनुसार भूतकाल भनेको बितिसकेको समय हो यसलाई जनाउन धातुमा 'यो'/'ई' आदि विभक्ति जोडी क्रियापदको रचना गरिन्छ ।

बराल र एटम (२०६५ : ११९) अनुसार पहिले वा बितेको समयमा काम हुने, हुँदै गरेको, भइसकेको, हुने बानी परेको र भइसकेको कुरा पछि थाहा भएको क्रियापदको समयलाई भूत काल भनिन्छ ।

भूतकाल जनाउनका लागि नेपाली र थारू दुवै भाषामा आ-आफ्नै किसिमका रूपहरू प्रयोग भएका देखिन्छन् । नेपालीमा ए, ओ, इस् आदि प्रत्यय जोडेर भूतकाल बनाइन्छ भने थारू भाषामा भूतकाल जनाउँदा मूल धातुमा इयै, इही, कै प्रत्यय जोड्नु पर्दछ । जस्तै-

नेपाली

मैले रामायण पढें । (प्र.पु/ए.व)
हामीले रामायण पढ्यौं । (प्र.पु/ब.व)
तैले रामायण पढिस् । (द्वि.पु/ए.व)
तिमीहरूले रामायण पढ्यौ । (द्वि.पु./ब.व)
उसले रामायण पढ्यो । (तृ.पु./ए.व)
उनीहरूले रामायण पढे । (तृ.पु/ब.व)

थारू

हमें रमाइन परहलियै ।
हमसब रमाइन परहलियै ।
तुँहें रमाइन परलिही ।
तुँसब रमाइन परलिही ।
उ रमाइन परहलकै ।
उसब रमाइन परहलकै ।

नेपाली र थारू भाषामा भूतकालका रूपायक प्रत्ययहरूलाई तालिकामा यसरी देखाउन सकिन्छ ।

तालिका नं. : ४ नेपाली र थारूमा भूत कालका रूपायक प्रत्यय

पुरुष	नेपाली		बहुवचन	थारू		बहुवचन
	एकवचन	एकवचन		एकवचन	एकवचन	
	पुलिङ्ग	स्त्रीलिङ्ग		पुलिङ्ग	स्त्रीलिङ्ग	
प्रथम	एँ, (खाएँ)	यौँ,(खायौँ)	यै,(खेलियै)	यै, (खेलियै)
द्वितीय	इस्, (खाइस्)	यौँ, (खायौँ)	ल्ली, (खेल्ली)	ल्ली, (खेल्ली)
सा. आ.	यौँ,(खायौँ)
वि. आ.	नुभयो, (खानुभयो)	यै, (खेलियै)
तृतीय	यो,(खायो)	ई,(खाई)	ए,(खाए)	कै,(खेल्कै)	कै, (खेल्कै)
सा. आ.	ए,(खाए)	इन,(खाइन)	ए,(खाए)

नेपालीमा लिङ्ग, वचन, पुरुष र आदरमा समेत रूपायक प्रत्यय फरक छन् भने थारू भाषामा पुरुषमा मात्र प्रत्यय फरक छन् ।

५.१.२. वर्तमान काल

वर्तमान कालका क्रियाले सम्पन्न गरेको कार्य व्यापारको समय वा अवस्था चलिरहेको अर्थात् अहिले भैरहेको सङ्केत गर्दछ । यसलाई चिनाउन विभिन्न विद्वान्हरूले आ-आफ्नै मत व्यक्त गरेका छन् ।

शर्मा (२०५३ : १५७) अनुसार क्रियामा वर्णित कार्य अथवा अवस्थाको समय अहिले हुँदा वर्तमान काल हुन्छ ।

आचार्य (२०५८ : ९७) अनुसार वर्तमान काल भनेको तत्कालको समय हो ।

लामिछाने (२०६४ : १५२) अनुसार वर्तमान कालले भइरहेको समयलाई बुझाउँछ ।

बराल र एटम (२०६५ : ११६) अनुसार अहिलेको समयमा काम हुने, हुँदै गरेको वा भई सकेर पनि प्रभाव बाँकी रहेको बुझाउने क्रियापदको समयलाई वर्तमान काल भनिन्छ ।

यी मतहरूबाट कुनै कथन तत्कालिन समयकै सेरोफेरोमा नै कुनै कार्य व्यापार भइरहेको जनाउने वर्तमान काल हो भन्ने बुझिन्छ ।

वर्तमान काल जनाउने नेपाली भाषामा 'छ्' प्रत्यय जोड्नु पर्दछ भने थारू भाषामा झ्यै, चि, छै प्रत्यय जोड्नु पर्दछ । जस्तै-

नेपाली

म भात खान्छु । (प्र.पु./ए.व.)
हामी भात खान्छौं । (प्र.पु./ब.व.)
तँ भात खान्छस् । (द्वि.पु./ए.व.)
तिमीहरू भात खान्छौ । (द्वि.पु./ ब.व.)
ऊ भात खान्छ । (तृ.पु./ए.व.)
उनीहरू भात खान्छन् । (तृ.पु./ब.व.)

थारू

हमें भात खाइचियै ।
हमसब भात खाइचियै ।
तुहें भात खाइचि ।
तुँसब भात खाइचि ।
उ भात खाइछै ।
उसब भात खाइछै ।

नेपाली र थारू भाषामा वर्तमान कालका रूपायक प्रत्ययहरूलाई यसरी देखाउन सकिन्छ :

तालिका नं. ५ : नेपाली र थारूमा वर्तमान कालका रूपायक प्रत्यय

पुरुष	नेपाली		बहुवचन	थारू		बहुवचन
	एकवचन			एकवचन		
	पुलिङ्ग	स्त्रीलिङ्ग		पुलिङ्ग	स्त्रीलिङ्ग	
प्रथम	छु, (खान्छु)	छौं, (खान्छौं)	चियै, (खाइचियै)	चियै, (खाइचियै)
द्वितीय	छस्, (खान्छस्)	छेस्, (खान्छेस्)	छौं, (खान्छौं)	चि, (खाइचि)	चि, (खाइचि)
सा. आ.	छौं, (खान्छौं),	छ्यौं, (खान्छ्यौं)	छौं, (खान्छौं)	चि, (खाइचि)	चि, (खाइचि)
वि. आ.	नुहुन्छ (खानुहुन्छ)	चियै, (खाइचियै)	चियै, (खाइचियै)

तृतीय	छ्,(खान्छ)	छन्, (खान्छे)	छन्, (खान्छन्)	छै,(खाइछै)	छै,(खाइछै)
सा. आ.	छन्, (खान्छन्)	छिन्, (खान्छिन्)	छन्, (खान्छन्)	छै,(खाइछै)	छै (खाइछै)

नेपालीमा लिङ्ग, वचन, पुरुष र आदरका रूपायक प्रत्यय समेत फरक छन् भने थारू भाषामा पुरुषका रूपायक प्रत्यय मात्र फरक छन् ।

५.२.३ भविष्यत् काल

क्रियाले गर्ने कार्य व्यापारको समय वा अवस्था कथन काल भन्दा पछिको समय जनाउने काललाई भविष्यत् काल भनिन्छ । यसलाई विभिन्न विद्वान्हरूले यस प्रकार मत व्यक्त गरेका छन् ।

आचार्य (२०५८ : ९७) अनुसार भविष्यत् काल भनेको पछि आउने समय हो । नेपालीमा सामान्यतः धातुमा नेछु प्रत्यय जोडिई बन्ने क्रियापदलाई भविष्यत् काल भनिन्छ ।

शर्मा (२०६१ : १८७) अनुसार क्रियामा वर्णित कार्य अथावा अवस्थाको समयपछि आउने हुँदा भविष्यत् काल हुन्छ ।

लामिछाने (२०६४ : १५४) अनुसार कथन समय भन्दा पछि कुनै काम हुने कुरो बुझाउने क्रियापदको काललाई भविष्यत् काल भनिन्छ ,काल पछि आउने समयलाई बुझाउँछ ।

बराल र एटम (२०६५ : १२२) अनुसार पछिको वा आउने समयमा काम हुने कुरा बुझाउने क्रियापदको समयलाई भविष्यत् काल भनिन्छ ।

यो मतबाट पछिको समयलाई वा क्रियाको कार्य-व्यापार आउने समयमा हुने कार्य अवस्थालाई भविष्यत् काल भन्ने बुझिन्छ ।

भविष्यत् काल जनाउन नेपाली भाषामा 'ने' प्रत्यय जोडिन्छ । कृदन्त पदमा वर्तमान कालका प्रत्ययहरू जोडिन्छ भने थारू भाषामा बै, बी, तै प्रत्यय जोड्नु पर्दछ । जस्तै-

नेपाली	थारू
म खेल खेल्नेछु । (प्र.पु./ए.व.)	हमें खेल खेलबै ।
हामीहरू खेल खेल्नेछौं । (प्र.पु./ब.व.)	हमसब खेल खेलबै ।
तँ खेल खेल्नेछस् । (द्वि.पु./ए.व.)	तुँहें खेल खेलबी ।
तिमीहरू खेल खेल्नेछौ । (द्वि.पु./ब.व.)	तुँसब खेल खेलबी ।
ऊ खेल खेल्नेछ । (तृ.पु./ए.व.)	उ खेल खेलतै ।
उनीहरू खेल खेल्नेछन् । (तृ.पु./ब.व.)	उसब खेल खेलतै ।

नेपाली र थारू भाषामा भविष्यत् कालका रूपायक प्रत्ययहरूलाई तालिकामा यसरी देखाउन सकिन्छ :

तालिका नं. ६: नेपाली र थारूमा भविष्यत् कालका रूपायक प्रत्यय

	नेपाली		बहुवचन	थारू		बहुवचन
	एकवचन	एकवचन		एकवचन	एकवचन	
पुरुष	पुलिङ्ग	स्त्रीलिङ्ग		पुलिङ्ग	स्त्रीलिङ्ग	
प्रथम	नेछु, (खानेछु)	नेछौं, (खानेछौं)	बै,(खेबै)	बै,(खेबै)
द्वितीय	नेछस्,	नेछेस्	नेछौ,	बी,(खेबी)	बी,(खेबी)

सा. आ.	(खानेछस्)	(खानेछेस्)	(खानेछौ)	बी,(खेबी)	बी,(खेबी)
वि. आ.	नेछौ, (खानेछौ)	नेछ्यौ, (खानेछ्यौ)	नेछौ, (खानेछौ)
तृतीय	नेछ, (खानेछ)	नेछे, (खानेछे)	नेछन्, (खानेछन्)	तै, (खेतै)	तै, (खेतै)
सा. आ.	नेछन्, (खानेछन्)	नेछिन्, (खानेछिन्)	नेछन्, (खानेछन्)	तै, (खेतै)	तै, (खेतै)

नेपाली भाषामा लिङ्ग, वचन, पुरुष र आदरका रूपायक प्रत्ययहरू फरक छन् भने थारू भाषामा पुरुषका रूपायक प्रत्यय मात्र फरक छन् ।

५.२ पक्ष व्यवस्था

पक्ष भनेको कालको परिवेश भित्र क्रियाको प्रकृति तथा विवरणलाई जनाउने व्याकरणात्मक कोटि हो । काल विशेषको कुनै पारिस्थितिक भित्रका विभिन्न अतिरिक्त सूचनालाई कालका पक्ष भनिन्छ । यस सम्बन्धी विद्वान्हरूका मत यस प्रकार छन् :

पोखरेल (२०४९ : ८६) अनुसार कुनै खास कालभित्र काम पूरा भइसकेको छ कि छैन पूरा भइसकेको भए भर्खरै पूरा भएको हो कि धेरै वर्ष अघि पूरा भएको हो, काम पूरा भएको वक्ताले नै चाल पाएको थियो कि भर्खरै चाल पायो जस्ता कुनै खास परिस्थिति भित्रका मसिना कुराहरूको अतिरिक्त जानकारी पनि क्रियामा प्रयोग भएका रूप तत्वबाट थाहा हुन्छ भने काल विशेषको कुनै खास परिस्थिति भित्रका ती अतिरिक्त सूचनालाई पक्ष भनिन्छ ।

बन्धु (२०५३ : ८६) अनुसार पक्ष क्रियासँग सम्बद्ध व्याकारणिक कोटि हो र यसले काम कुन समयावधिमा भयो भन्ने कुरा बताउँछ ।

यादव र रेग्मी (२०५७ : २०७) अनुसार क्रियामा व्यक्त समय (काल) संग क्रियामा व्यक्त घटनाको अवस्थालाई जोड्ने व्याकरणिक अभिलक्षण पक्ष हो ।

आचार्य (२०५८ : ९८) अनुसार पक्ष भनेको क्रिया व्यापारको स्थिति वा अवस्था हो ।

शर्मा (२०६१ : १८७) अनुसार पक्षले विशेषतः क्रियाको अवधि अथवा अवस्थालाई जनाउँछ ।

अधिकारी (२०६२ : १२१) अनुसार पक्षले खास कालको परिवेशभित्र क्रियाका कार्यको प्रकृति तथा वितरणलाई जनाउँछ ।

लामिछाने (२०६४ : १५७) अनुसार कुनै एउटा कालभित्र मसिना भेदहरू हुन्छन् र क्रियापदबाट व्यक्त हुने कालका अतिरिक्त यिनै मसिना भेदहरूलाई पक्ष भनिन्छ ।

बराल र एटम (२०६५ : ११५) अनुसार कुनै कालमा भएको कामको अवस्थालाई पक्ष भनिन्छ, पक्षले काम हुँदै गरेको, सकिएको वा कस्तो स्थितिमा रहेको छ भन्ने जानकारी दिन्छ ।

यहाँ नेपाली परम्परागत व्याकरण कै पाँच वटा पक्षको चर्चा गरिएको छ । ती मध्ये अज्ञात र अभ्यस्त भूतकालका मात्र पक्षहरू रहेका छन् भने सामान्य, अपूर्ण र पूर्ण तीन वटै कालका साभा पक्षहरूका रूपमा देखिन्छन् । थारू भाषामा पक्ष व्यवस्था केही भिन्न देखिन्छ, तर यहाँ त्यसलाई नेपाली भाषाका पक्षका साथमा राखेर हेरिएको छ ।

५.२.१ सामान्य पक्ष

सामान्य पक्ष भनेको काल विशेषमा क्रियाको सामान्य कार्य-व्यापारको सामान्य विधान हो । यसले क्रियाको कार्य-व्यापारको अवस्था पूरा भए नभएको जनाउँदैन । जस्तै-

पुरुष	भाषा	भूत	वर्तमान	भविष्यत्
प्रथम	नेपाली	खाएँ	खान्छु	खानेछु ।
	थारू	खेलियै	खाइचियै	खेवै ।

द्वितीय	नेपाली	खाइस्	खान्छस्	खानेछस् ।
	थारू	खेलही	खाइचि	खेवी ।
तृतीय	नेपाली	खायो	खान्छ	खानेछ ।
	थारू	खेलकै	खाइछै	खेतै ।

नेपाली र थारू दुबै भाषामा प्रथम, द्वितीय र तृतीय पुरुषको क्रिया सङ्गति फरक रहेको छ भने कालका रूप पनि फरक नै रहेका छन् ।

५.२.२ अपूर्ण पक्ष

कुनै क्रियाको कार्य व्यापार चालु रहेको तर पूर्ण भई नसकेको जनाउने पक्षको एक भेद अपूर्ण पक्ष हो । यसले कुनै पनि कार्यको निरन्तरतालाई जनाउँछ । यो पक्ष कालको तीन वटै कालमा रहेको देखिन्छ । नेपालीमा तै/दै रूपबाट अपूर्ण पक्षको बोध हुन्छ भने थारूमा इते, इतेछै, इतेरहल्लै, इतेरहल रूप लागि अपूर्ण पक्षको बोध हुन्छ । जस्तै-

पुरुष	भाषा	भूत	वर्तमान	भविष्यत्
प्रथम	नेपाली	खाँदै थिएँ	खाँदै छु	खाँदै हुनेछु ।
	थारू	खाइते छेलियै	खाइते चियै	खाइते रहबै ।
द्वितीय	नेपाली	खाँदै थिइस्	खाँदै छस्	खाँदै हुनेछस् ।
	थारू	खाइते रहली	खाइते चि	खाइते रहबी ।
तृतीय	नेपाली	खाँदै थियो	खाँदै छ	खाँदै हुनेछ ।
	थारू	खाइते रहलकै	खाइते रहलछै	खाइते रहतै ।

नेपाली र थारू दुबै भाषामा प्रथम, द्वितीय र तृतीय पुरुषको क्रिया सङ्गति फरक रहेको छ भने कालका रूप पनि फरक नै रहेका छन् ।

५.२.३ पूर्ण पक्ष

काल विशेषमा क्रियाको कार्य व्यापार पुरा भइसकेको बुझाउने पक्ष पूर्ण पक्ष हो । यसले कार्यको पूर्णतालाई जनाउँछ । यो पक्षबाट पनि तीन वटै कालको बोध हुन्छ । नेपालीमा लिङ्ग, वचन र पुरुष अनुसार एको, एका, एकी जस्ता रूपहरू पाइन्छन् भने थारूमा 'ने' रूपबाट पूर्ण पक्षको बोध भएको पाइन्छ । जस्तै-

पुरुष	भाषा	भूत	वर्तमान	भविष्यत्
प्रथम	नेपाली	खाएको थिएँ	खाएको छु	खाएको हुनेछु ।
	थारू	खेने छेलियै ।	खेने चियै ।	खेने रहबै ।
द्वितीय	नेपाली	खाएको थिइस् ।	खाएको छस् ।	खाएको हुनेछस् ।
	थारू	खेने छेलही ।	खेने चि ।	खेने रहबी ।
तृतीय	नेपाली	खाएको थियो ।	खाएको छ ।	खाएको हुनेछ ।
	थारू	खेने छेलै ।	खेने छै ।	खेने रहतै ।

दुबै भाषामा पुरुष अनुसार क्रियाको सङ्गति फरक-फरक भएको देखिन्छ ।

५.२.४ अज्ञात पक्ष

क्रियाको कार्य व्यापार भूत कालमा भएको तर वक्तालाई अहिले वा वर्तमानमा त्यसको जानकारी भएको भन्ने बुझाउने पक्ष अज्ञात हो । यो भूतकालसँग मात्र सम्बन्धित हुन्छ । यो पक्षलाई बोध गराउन लिङ्ग, वचन र पुरुष अनुसार नेपालीमा एछ, एछन्, एछु, एछौं, एछौ, एछे जस्ता रूपहरू प्रयोग भएको पाइन्छ तर थारूमा यस्तो प्रयोग भएको पाइँदैन । जस्तै-

पुरुष	भाषा	अज्ञात
प्रथम	नेपाली	खाएछु ।
	थारू	खेने चियै ।
द्वितीय	नेपाली	खाएछस् ।
	थारू	खेने चि ।
तृतीय	नेपाली	खाएछ ।

थारू खेने छै ।

थारू भाषामा पूर्ण वर्तमान कालका क्रिया र अज्ञात पक्षका क्रियामा समानता देखिन्छ ।

५.२.५ अभ्यस्त पक्ष

क्रियाको कार्य व्यापार भूत कालबाटै अभ्यासका रूपमा दोहोरिने अवस्थालाई अभ्यस्त पक्ष भनिन्छ । यो भूतकालसँग मात्र सम्बन्धित पक्ष हो । यस पक्षले कुनै कुरा पहिले हुने गरेको तर अहिले नहुने बोध गराउँछ । यसको बोध गराउन नेपालीमा लिङ्ग, वचन र पुरुष अनुसार थें, थ्यौं, थ्यो, थी, थिन्, थिस् जस्ता रूपहरू प्रयोग भएको पाइन्छ भने थारूमा अभ्यस्त पक्षको प्रयोग पाइँदैन । जस्तै-

नेपाली

ऊ सधैं पूजा गर्थ्यौं ।

म बिहानै उठ्थें ।

तिमी छिटै कुदथ्यौ ।

थारू

उ सैब दिन पैजा करैछेलै ।

हमें भोरे उठै छेलियै ।

तुँ चट्टे कुदैछेली ।

५.४ भाव व्यवस्था

क्रियासँग सम्बन्धित व्याकरणिक कोटि भाव हो । यसले अर्थ वा वृत्तिलाई बुझाउँछ । भावको सम्बन्धमा विभिन्न विद्वान्हरूले परिभाषित गरेका छन् । जुन यस प्रकार छन् :

पोखरेल (२०४९ : ५९) अनुसार वक्ताको मनोभाव वा मनसायको भिन्नतालाई व्यक्त गर्ने क्रियाको रूपतत्व वा संरचनाको भिन्नतालाई क्रियाको भाव भनिन्छ ।

बन्धु (२०५३ : ८७) अनुसार भाव क्रियासँग सम्बद्ध व्याकरणिक कोटि हो र यसको सम्बन्ध पूरै वाक्यसँग रहन्छ ।

आचार्य (२०५८ : १००) अनुसार अर्थ भनेको वक्ताको मनोभावको भिन्नता हो । यसलाई भाव वा वृत्ति पनि भन्दछन् ।

शर्मा (२०६१ : १९३) अनुसार वाक्यमा अरू होइन वक्ता वा लेखकको मनसायलाई अर्थद्वारा व्यक्त गरिन्छ ।

लामिछाने (२०६४ : १७१) अनुसार क्रियापदको संरचनाबाटै व्यक्त हुने आदेश, इच्छा, कामना वा सम्भावना आदि मनोवृत्तिहरू नै भाव वा अर्थ हुन् ।

बराल र एटम (२०६५ : १२९) अनुसार भाषा प्रयोग गर्ने व्यक्तिको मनोभाव वा मनसायलाई बुझाउँदा फेरिने क्रियाको रूपलाई अर्थ वा भाव भनिन्छ ।

यी परिभाषाहरूलाई हेर्दा भाव भन्नाले वक्ताको अभिप्रायः भन्ने बुझिन्छ ।

नेपालीमा भाव कति प्रकारका छन् भन्ने बारेमा विद्वान्हरूको मत स्पष्ट देखिँदैन । बन्धु (२०५३ : ८७) ले निश्चयार्थक, आज्ञार्थक, सङ्केतार्थक, प्रश्नार्थक गरी चार भेद देखाएका छन् । यादव र रेग्मी (२०५७ : २०८) ले सामान्यार्थक, प्रश्नार्थक, आज्ञार्थक, इच्छार्थक, सम्भावनार्थक, अनुमेयार्थक, दायित्वार्थक र सङ्केतार्थक गरी भावका मुख्य ८ वर्गमा विभाजन गरेका छन् । आचार्य (२०५८ : १००) ले भावलाई निश्चयार्थ, आज्ञार्थ, इच्छार्थ, सम्भावनार्थ, सङ्केतार्थ गरी पाँच वर्गमा विभाजन गरेका छन् । शर्मा (२०६१ : १९९) भने सामान्यार्थ, विध्यर्थ र अनिश्चयार्थ गरी भावका मूल तीन प्रकार देखाउँदै विध्यर्थका आज्ञा र इच्छा एवं अनिश्चयार्थका सम्भावना र सङ्केत जस्ता उपभेद देखाएका छन् । लामिछाने (२०६४ : १७८) ले भिन्न मत राख्दै सामान्यार्थ र असामान्यार्थ गरी मूल दुई भेद देखाउँदै सामान्यार्थ, विध्यर्थ, इच्छार्थ, सम्भावनार्थ, प्रश्नार्थ, सङ्केतार्थ र निश्चयार्थ गरी सात भेद देखाएका छन् । बराल र एटम (२०६५ : १२९) ले सामान्यार्थ, आज्ञार्थ, इच्छार्थ, सम्भावनार्थ र सङ्केतार्थ गरी ५ किसिमका भाव भएको बताएका छन् ।

यस शोध पत्रमा सामान्यार्थ, इच्छार्थ, आज्ञार्थ, सम्भावनार्थ र सङ्केतार्थ गरी पाँच वर्गमा भावलाई चर्चा गरिएको छ ।

५.३.१ सामान्यार्थ

सामान्यार्थ अर्थको बोध गराउने भावलाई सामान्यार्थ भनिन्छ । यसको क्रियाले निश्चितताको भाव व्यक्त गर्ने हुनाले निश्चयार्थ पनि भनिन्छ । क्रियाको कार्य व्यापारबाट निसन्देह समान भाव बुझाउँछ । जस्तै-

नेपाली	थारू
राम लुगा लगाउँछ ।	राम कपरा लगाइछै ।
रामले लुगा लगायो ।	राम कपरा लगाइलकै ।

५.३.२ इच्छार्थ

वक्ताले क्रियापदको माध्यमबाट इच्छाको भाव प्रकट गर्नु इच्छार्थ हो । यसले इच्छा, अनुरोध, विन्ती, आर्शिवाद आदि भावनालाई बुझाउँछ । यस किसिमको भाव व्यक्त गर्न नेपालीमा क्रियाको भिन्न रूपको प्रयोग भएको हुन्छ । त्यस्तै थारू भाषामा पनि क्रियाको भिन्न रूपको प्रयोग भएको हुन्छ । जस्तै-

नेपाली	थारू
म घर जाऊँ ।	हमें घर जाइ ।
हामीहरु सँगै काम गरौँ ।	हमसब सडे काम करू ।
तँ खेल खेलेस् ।	तुँहें खेल खेल ।
तिमीहरु खेल खेले ।	तुँसब खेल खेल ।
राम भात खाओस् ।	राम भात खाओ ।
उनीहरु भात खाऊन् ।	उसब भात खाओ ।

दुबै भाषाको इच्छार्थकमा लिङ्ग भेद पाइँदैन तर नेपालीमा आदर, वचन र पुरुष भेद पाइन्छ, भने थारूमा पाइँदैन ।

५.३.३ आज्ञार्थ

क्रियाको माध्यमबाट आज्ञा, आदेश, अनुरोध आदि भाव व्यक्त हुनुलाई आज्ञार्थ भनिन्छ । यो वक्ता र श्रोता बीच प्रत्यक्ष सम्पर्कमा हुने भाव हो । त्यसैले आज्ञार्थको प्रयोग द्वितीय पुरुषमा मात्र हुन्छ । जस्तै-

नेपाली	थारू
तँ घर <u>जा</u> ।	तुँहें घर <u>जो</u> ।
तिमी घर <u>जाऊ</u> ।	तुँ घर <u>जो</u> ।
तिमीहरू घर <u>जाऊ</u> ।	तुँसब घर <u>जो</u> ।
तपाईं घर <u>जानुहोस्</u> ।	अहाँ घर <u>जाऊ</u> ।
तपाईंहरू घर <u>जानुहोस्</u> ।	अहाँसब घर <u>जाऊ</u> ।

नेपाली र थारू दुबै भाषामा आज्ञार्थ भाव बोध गराउने क्रियाका रूपमा वचन भेद मात्र पाइन्छ ।

५.३.४ सम्भावनार्थ

क्रियाको कार्य व्यापारले सन्देहको भाव व्यक्त गर्न सम्भावना, अनुमान, सन्देह, अडकल आदिको बोध गराउने सम्भावनार्थ हो । नेपालीमा यसका लागि भिन्नै रूपको प्रयोग भएको देखिन्छ भने थारूमा यस्तो भिन्न रूपको प्रयोग भएको देखिँदैन । यसलाई सन्देहको रूपमा प्रयोग गरेको पाइन्छ । यसमा सामान्य भविष्यत् कालका क्रियाको प्रयोग हुन्छ । जस्तै-

नेपाली	थारू
म भात <u>खाउँला</u> ।	हमें भात <u>खेबै साइत</u> ।
तिमी भात <u>खाऔला</u> ।	तुँ भात <u>खेबही साइत</u> ।
बुबा भात <u>खानु हुन्छ होला</u> ।	बाबु भात <u>खेतै साइत</u> ।

नेपालीमा रूपहरू लिङ्ग, वचन, पुरुष र आदर अनुसार फरक फरक हुन्छन् भने थारूमा त्यस्तो हुँदैन ।

५.३.५ सङ्केतार्थ

क्रियाको कार्य व्यापारको सङ्केत गर्न कारण र कार्य जनाउने दुई क्रियाद्वारा व्यक्त हुने भावलाई सङ्केतार्थ भनिन्छ । यस्तो भाव जनाउने क्रियाहरू असामापिका र समापिका गरी आउने गर्दछ । सङ्केतार्थ वाक्यमा दुई वटा उपवाक्य हुन्छन् । यो सधैं भविष्यत् कालसँग सम्बन्धित हुन्छ । जस्तै-

नेपाली

उसले बोलाएको भए जान्थे ।

पानी परेन भने आएस् ।

उसले राम्रो लेख्यो भने पास हुन्छ ।

थारू

उ बोलाइने रहतियै त जेतियै ।

पाइन नै परतै तब याब ।

उ निक लिखतियै तब पास हेतै ।

नेपाली र थारू दुवै भाषामा सङ्केतका लागि दुई वटा क्रियाहरूको प्रयोग गरेको देखिन्छ । दुवै भाषामा समापिका र असमापिका क्रियाहरू हुने गरेको पाइन्छ । नेपाली भाषामा समापिका क्रियाको प्रयोग हुँदा पुरुष अनुसार वचन र लिङ्गमा भेद पाइन्छ भने थारू भाषामा त्यस्तो पाइँदैन ।

५.४ ध्रुवीयता (करण/अकरण)

वाक्यमा क्रियाले दिने अर्थ सकारात्मक वा नकारात्मक के छ भन्ने आधारमा निर्धारण गर्नु नै ध्रुवीयता हो । क्रियाले सकारात्मक भाव व्यक्त गरेमा करण र नकारात्मक भाव व्यक्त गरेमा अकरण हुन्छ । ध्रुवीयतालाई चिनाउन विभिन्न विद्वान्हरूले आ-आफ्ना मत व्यक्त गरेका छन् ।

पोखरेल (२०४९ : ६१) अनुसार 'न' सर्ग जोडिएर निषेध बुझाउने रूपावलीलाई अकरण (नेगेटिभ) भनिन्छ । जुन शब्द वा पदमा निषेध बुझाउने 'न' सर्ग जोडिएको छैन त्यस्ता रूपावलीलाई करण (एफरमेटिभ) भन्ने चलन छ ।

यादव र रेग्मी (२०५७ : २१०) अनुसार क्रियाले एक पटकमा कि सकारात्मक कि नकारात्मक अर्थ व्यक्त गर्दछ, यही सकारात्मकतालाई बुझाउने व्याकरणिक अभिलक्षणलाई ध्रुवीयता भनिन्छ ।

अचार्य (२०५८ : १४०) अनुसार अकरण भनेको वाक्यबाट प्रकट हुने निषेधात्मक कार्य व्यापार हो । करण वाक्यलाई अकरण बनाउनु पर्दा त्यसको क्रियालाई बदल्नु पर्दछ ।

अधिकारी (२०६१ :) अनुसार क्रियापदको निषेधात्मक कार्य जनाउने व्याकरण युक्तिलाई अकरण भनिन्छ । यसलाई करणको सापेक्षतामा हेरिन्छ ।

शर्मा (२०६२ : १२६) अनुसार सकारात्मक वाक्यलाई करण र नकारात्मक वाक्यलाई अकरण भनिन्छ ।

लामिछाने (२०६४ : १९५) अनुसार वाक्यमा हो भन्ने अर्थ बुझाउने 'करण' र होइन बुझाउनेलाई 'अकरण' भनिन्छ । करणको विपरीत अकरणले निषेधको अर्थ बहन गर्दछ ।

बराल र एटम (२०६५ : १५५) अनुसार सकारात्मक वा हो भन्ने अर्थ बुझाउने वाक्यलाई करण भनिन्छ भने नकारात्मक वा होइन भन्ने अर्थ बुझाउने वाक्यलाई अकरण भनिन्छ ।

यी मतहरूबाट सकारात्मक अर्थ बुझाउने क्रियापदहरू प्रयोग भएका वाक्यहरू करण र नकारात्मक वा निषेधात्मक अर्थ बुझाउने क्रिया प्रयोग भएका वाक्यहरू अकरण भन्ने बुझाउँछ ।

नेपाली र थारू दुवै भाषामा यस किसिमका वाक्यहरू प्रयोगमा देखिन्छन् । नेपाली र थारू दुवै भाषामा फरक फरक ढङ्गबाट अकरण बन्दछन् । नेपालीमा जनाउने 'न' रूप पदादि, पदमध्य वा पदान्तमा प्रयोग हुन्छ भने थारूमा जनाउने 'नै' रूपले पदादिमा मात्रै प्रयोग हुन्छ । जस्तै-

करण		अकरण	
नेपाली	थारू	नेपाली	थारू
ऊ स्कुल <u>जान्छ</u> ।	उ स्कुल <u>जाइछै</u> ।	ऊ स्कुल <u>जाँदैन</u> ।	उ स्कुल <u>नैजाइछै</u> ।
तिमी काम <u>गर</u> ।	तुँ काम <u>कर</u> ।	तिमी काम <u>नगर</u> ।	तुँ काम <u>नैकर</u> ।
हामीले भात <u>खायौं</u> ।	हमसब भात <u>खेलियै</u> ।	हामीले भात <u>खाएनौं</u> ।	हमसब भात <u>नैखेलियै</u> ।

नेपालीको क्रियापदमा 'न' सर्ग जोडेर करण वाक्यबाट अकरण वाक्य बनाइएको पाइन्छ भने थारूको समापिका क्रियापदमा 'नै' सर्ग जोड्दा करणबाट अकरण हुन्छ । नेपालीमा अकरण बुझाउने 'न' सर्ग क्रियाको आदि, मध्य र अन्त्य तीनै स्थानमा प्रयोग हुन्छ भने थारू भाषामा आदि स्थानमा मात्रै प्रयोग हुन्छ । नेपालीमा 'न' र थारूमा 'विना' रूप असमापिका क्रियाका आदि भागमा प्रयोग भई अकरण पनि बनेको पाइन्छ । जस्तै-

नेपाली	थारू
<u>न</u> मागेको / <u>न</u> मागेर लग्यो ।	<u>विना</u> मागले / <u>विना</u> माइगके ल्यागेलै ।
<u>न</u> भिजेको / <u>न</u> भिजेर गयो ।	<u>विना</u> भिजले / <u>विना</u> भिजले गेलै ।
<u>न</u> थाकेको / <u>न</u> थाकेर हिड्यो ।	<u>विना</u> थाकले / <u>विना</u> थाकले चललै
<u>न</u> पिएको / <u>न</u> पिएर मातियो ।	<u>विना</u> पियले / <u>विना</u> पियले मातलै ।

५.५ निष्कर्ष

नेपाली र पूर्वेली थारू दुवै भाषामा काल व्यवस्था समान रहेको पाइन्छ । दुवै भाषामा काल व्यवस्था भूत, वर्तमान र भविष्यत् गरी तीन वटा रहेका छन् तर नेपालीमा भूत र अभूत काल जस्तो थारूमा छुट्टयाएको पाइँदैन ।

नेपाली भाषामा पाँच पक्षहरूको (सामान्य, अपूर्ण, पूर्ण, अज्ञात र अभ्यस्त) स्पष्ट भेद देखिन्छ तर थारू भाषामा तीन पक्षको मात्र स्पष्ट भेद देखिन्छ । अर्थात् थारूमा अज्ञात र अभ्यस्त पक्ष पाइँदैन । नेपाली पक्ष व्यवस्थाका रूपहरूमा समान रूपले लिङ्ग व्यवस्था रहेको पाइन्छ भने थारू भाषामा पाइँदैन । पक्षमा दुवै भाषामा पुरुषको सङ्गति फरक रहेका छन् भने कालका रूपमा पनि फरक नै रहेका छन् ।

दुवैमा क्रियावाट सामान्यार्थ, इच्छार्थ, आज्ञार्थ, सम्भावनार्थ, सङ्केतार्थ, ध्रुवीयता (करण/अकरण) भावको बोध गराइएको पाइन्छ । दुवै भाषामा भावको समानता पाइए तापनि उपयुक्त रूपहरू बाहेक भावको बोध गराउने रूप भिन्ना-भिन्नै पाइन्छन् ।

दुवै भाषामा लिङ्ग भेद, वचन भेद, पुरुष भेद र आदर भेद देखिए पनि इच्छार्थ र आज्ञार्थ वाक्यमा लिङ्ग भेद देखिँदैन भने नेपालीमा वचन भेद पाइन्छ । दुवै भाषामा आज्ञार्थ भाव बोध गराउने वाक्यमा क्रियाका रूपमा वचन भेद मात्र पाइन्छ । नेपालीमा सम्भावनार्थ रूपहरू लिङ्ग, वचन, पुरुष र आदर अनुसार फरक फरक हुन्छन् भने थारूमा त्यस्तो हुँदैन । नेपाली र थारू दुवै भाषामा सङ्केतका लागि दुई वटा क्रियाहरूको प्रयोग गरेको देखिन्छ । दुवै भाषामा समापिका र असमापिका क्रियाहरू हुने गरेको पाइन्छ । नेपाली भाषामा समापिका क्रियाको प्रयोग हुँदा पुरुष अनुसार वचन र लिङ्गमा भेद पाइन्छ भने थारू भाषामा त्यस्तो पाइँदैन । यसरी भावका नेपाली वाक्यहरूमा क्रियासङ्गति देखिन्छ भने थारू वाक्यहरूमा क्रियासङ्गति देखिँदैन ।

ध्रुवीयताको व्यवस्थामा दुवै भाषामा समानता पाइन्छ । तर पनि अकरण जनाउने 'न' रूप नेपाली वाक्यमा पदादि, पदमध्य र पदान्तमा प्रयोग भएको छ भने थारू भाषामा पदादिमा मात्र 'नै' रूपको प्रयोग भएको देखिन्छ । नेपालीमा 'न' र थारूमा 'विना' रूप असमापिका क्रियाको आदि भागमा प्रयोग भई अकरण पनि बनेको पाइन्छ ।

अध्याय-छ

उपसंहार

यस शोधपत्रको पहिलो अध्यायमा शोध-परिचय एवम् अध्ययन विधि प्रस्तुत गरिएको छ । दोस्रो अध्यायमा नेपाली र थारू भाषाको सामान्य परिचय बारे चर्चा गरिएको छ । चर्चा गर्ने क्रममा दुबै भाषाको उद्भव र विकास, भौगोलिक क्षेत्र र भाषिका, सामाजिक भूमिका, साहित्यिक रूपरेखा, पारस्परिक सम्बन्ध र सामान्य विशेषतालाई प्रस्तुत गरिएको छ । तेस्रो अध्यायमा नेपाली र थारू भाषाका व्याकरणिक शब्दवर्गको परिचय दिई तुलना गरिएको छ । तुलना गर्ने क्रममा नाम, सर्वनाम, क्रियापद, विशेषण, क्रियाविशेषण, नामयोगी, संयोजक, निपात र विस्मयादिवोधकका विभिन्न उदाहरणहरू प्रस्तुत गरी तिनीहरूको विस्तृत तुलना गरिएको छ । चौथो अध्यायमा नेपाली र थारू भाषाका नामिक पदका व्याकरणिक कोटिहरूको परिचय दिई तुलना गरिएको छ । तुलनाका क्रममा नामिक पदका व्याकरणिक कोटिहरू लिङ्ग, वचन, पुरुष, आदर र कारकका दुबै भाषामा उदाहरणहरू राखी भाषा वैज्ञानिक पद्धति अनुसार व्याकरणका कोटिसँग सम्बद्ध पक्षहरू (नाम, सर्वनाम, विशेषण तथा क्रिया) को निरूपण गरी रूपतात्विक विश्लेषण गरिएको छ । पाँचौ अध्यायमा नेपाली र थारू भाषाका क्रियापदका व्याकरणिक कोटिहरू (काल, पक्ष, भाव र करण-अकरण) को परिचय दिई तुलना गरिएको छ । तुलनाका क्रममा क्रियापदका व्याकरणिक कोटिहरू काल, पक्ष, भाव र ध्रुवीयताका दुबै भाषामा उदाहरणहरू प्रस्तुत गरी तिनीहरूको तुलना गरिएको छ ।

नेपाली भाषा नेपालको सरकारी कामकाज, सञ्चार माध्यम, अभिलेख आदिमा प्रयोग भएको छ । विद्यालयदेखि उच्च तहसम्मको पठन-पाठनमा यस भाषाको प्रयोग भएको छ । यस भाषाका विभिन्न भाषिकाहरू देखिन्छन् । यस भाषामा शब्दकोश लेखन, व्याकरण लेखन, साहित्य लेखन, पत्र-पत्रिका प्रकाशन आदि कार्यहरू पनि प्रशस्त भएका पाइन्छन् । यस भाषाका वक्ताहरू नेपाल भित्र मात्र नभई नेपाल बाहिर समेत फैलिएका छन् । यस भाषाले नेपाल भित्रै बसोवास गर्ने विविध भाषाका वक्ताहरू बीच यो भाषा सम्पर्क भाषाको रूपमा प्रयोग भएको देखिन्छ । नेपाली भाषा नेपालमा प्रमुख भाषाको रूपमा रहेको छ ।

नेपालमा बोलिने विभिन्न भाषाहरू मध्ये थारू भाषा पनि एक हो । थारू भाषा एउटा निश्चित भूगोल भित्र बसोवास गर्ने थारू जातिले बोल्ने भाषा हो । यो भाषा औपचारिक रूपमा सरकारी कामकाजको बाहेक अन्य सञ्चार माध्यम, अभिलेख आदिमा प्रयोग भएको पाइन्छ । प्राथमिक तहदेखि उच्च तहसम्मको पठन-पाठनमा ऐच्छिक विषयका रूपमा पठन भैरहेको पाइन्छ । थारू भाषामा पनि शब्दकोश लेखन, व्याकरण लेखन, साहित्य लेखन आदि कार्यहरू भैसकेको पाइन्छ । यस भाषाका सम्बन्धमा विभिन्न पक्षमा अध्ययन अनुसन्धान भैरहेको पाइन्छ । यो भाषा तराईका जिल्लाहरूमा बोलिन्छ साथै नेपाल बाहिर भारतमा पनि यो भाषा बोलिन्छ ।

नेपाली भाषा र थारू भाषा एउटै भाषा परिवारका भाषाहरू भए तापनि यी दुवै भाषामा धेरै भिन्नता पाइन्छ । नेपाली र थारू दुवै भाषामा पुलिङ्ग र स्त्रीलिङ्ग गरी दुई वटा लिङ्गका व्यवस्था छन् । दुवैमा नाम, विशेषण र क्रियाको लिङ्ग भेद उस्तै-उस्तै देखिन्छ तर सर्वनामको लिङ्ग भेद प्रक्रियामा केही भिन्नता पाइएको छ । दुवैमा स्त्रीलिङ्ग बोधक 'ई' (भान्जा-भान्जी, भैगना-भैगनी) रूपको समानता पाइएको छ भने अन्य स्त्रीलिङ्गबोधक रूपहरू भिन्ना-भिन्नै देखिएका छन् । नेपालीमा मानवीय नाममा लिङ्गभेद गर्ने र मानवेतर नाममा लिङ्ग भेद नगर्ने व्यवस्था रहेको पाइन्छ भने थारूमा मानवीय र मानवेतर दुवैमा लिङ्ग भेद पाइँदैन ।

नेपाली र थारू दुवै भाषामा एकवचन र बहुवचनको प्रयोग भएको पाइन्छ । दुवैमा नाम, सर्वनाम, विशेषण र क्रियाको वचन भेद गरिने एउटै प्रक्रिया पाइएको छ तर बहुवचन बनाइने प्रक्रिया भने केही भिन्न देखिएका छन् । दुवैमा बहुवचनका भिन्ना-भिन्नै रूपहरू देखिएका छन् । दुवै भाषामा वचन नाम, सर्वनाम, क्रिया, विशेषणसँग सम्बद्ध भएको समान व्यवस्था पाइन्छ तर नेपाली भाषाका नाम, सर्वनाम र विशेषणमा 'ओ' लाई 'आ' मा बदली 'हरु' प्रत्यय लगाएर बहुवचन बोध भएको पाइन्छ भने थारू भाषामा 'सब' प्रत्यय लगाएर वचन भेद गरेको पाइन्छ । नेपालीमा क्रियामा 'न' रूप थपेर क्रियाको बहुवचन बनाइएको पाइन्छ भने थारू भाषामा त्यस्तो व्यवस्था पाइँदैन ।

नेपाली भाषामा चार तहमा देखिएको आदर थारू भाषामा दुई तहमा मात्र देखिन्छ । नेपालीका चार आदर तहहरू (आदररहित, सामान्य, उच्च र उच्चतम) र थारूमा दुई आदर तहहरू (आदररहित, उच्चतम) देखिएका छन् । नेपालीमा आदर जनाउँदा वाक्यमा क्रियापदको प्रयोग बहुवचनमा हुन्छ भने थारू भाषामा यस्तो हुँदैन । नेपालीमा अलग-अलग पुरुष

सर्वनामका एउटै रूप हुन्छ र सबै पुरुषका एउटै क्रिया रूप हुन्छ तर थारूमा यस्तो व्यवस्था पाइँदैन ।

नेपाली भाषामा वाक्यात्मक प्रयोगमा कर्ता र क्रिया बीचको सम्बन्ध स्थापित गराउने व्याकरणात्मक कोटिका रूपमा रहेका कारकको प्रयोग थारू भाषामा पनि देखिन्छ । दुबै भाषामा सरल र तिर्यक् रूपको प्रयोग प्रचलनमा रहेको देखिन्छ । तिर्यक् कारक दुबै भाषामा अलग-अलग कारकलाई बुझाउन अलग-अलग विभक्तिको प्रयोग भएको देखिन्छ ।

नेपाली र थारू दुबै भाषामा काल व्यवस्था भूत, वर्तमान र भविष्यत् गरी तीन वटा रहेका छन् तर नेपालीमा भूत र अभूत काल जस्तो थारूमा छुट्याइएको पाइँदैन । नेपाली भाषामा भूत काल जनाउन क्रियामा 'यो' रूप प्रयोग हुन्छ भने वर्तमान र भविष्यत् काल जनाउन क्रियामा क्रमशः 'छ' र 'नेछ' रूप प्रयोग हुन्छ तर थारू भाषामा भूत काल जनाउन क्रियामा लियै, लिही, कै प्रत्यय जोड्नु पर्छ भने वर्तमान काल जनाउन क्रियामा चियै, चि, छै प्रत्यय जोड्नु पर्छ र भविष्यत् काल जनाउन क्रियामा बै, बी, तै प्रत्यय जोड्नु पर्छ ।

नेपाली भाषामा पाँच पक्षहरू (सामान्य, अपूर्ण, पूर्ण, अज्ञात र अभ्यस्त) को स्पष्ट भेद देखिन्छ तर थारू भाषामा तीन पक्षको मात्र स्पष्ट भेद देखिन्छ । अर्थात थारूमा अज्ञात र अभ्यस्त पक्ष पाइँदैन । नेपाली पक्षको व्यवस्थाका रूपहरूमा समान लिङ्ग व्यवस्था रहेको पाइन्छ, भने थारू भाषामा पाइँदैन । नेपाली र थारू दुबै भाषामा पाँच-पाँच वटा भावहरू (सामान्यार्थ, इच्छार्थ, आज्ञार्थ, सम्भावनार्थ, सङ्केतार्थ) को प्रयोग देखिन्छ । दुबै भाषामा लिङ्ग भेद, वचन भेद, पुरुष भेद र आदर भेद देखिए पनि इच्छार्थ र आज्ञार्थ वाक्यमा लिङ्ग भेद देखिँदैन । भावका नेपाली वाक्यहरूमा क्रियासङ्गति देखिन्छ भने थारू वाक्यहरूमा क्रियासङ्गति देखिँदैन ।

नेपालीमा अकरण बनाउँदा क्रियापदमा 'न' सर्गका रूपमा जोडिएको पाइन्छ । यस क्रममा 'न' को प्रयोग क्रियापदको आदि, मध्य र अन्त्यमा भएको देखिन्छ भने थारू भाषामा 'नै' र 'विना' क्रियापदको आदिमा मात्र प्रयोग गरिन्छ ।

समग्रमा थारू भाषा भारेपेली भाषा परिवार अन्तर्गतको भाषा हो । यस अध्ययनको विश्लेषणहरूमा व्याकरणिक प्रभावहरू आफ्नो निकटतम भाषाबाट ग्रहण गर्न थालेको देखा परेको छ । शब्द भण्डार र साहित्यिक रचनाहरूले यो भाषाको विकास गर्दै आइरहेको छ ।

र समष्टिमा भन्नु पर्दा दुवै भाषाका अध्ययनमा असमानता भन्दा समानता नै बढी भएको पाइन्छ ।

६.१ भावी अध्ययनका थप पक्षहरू

यस शोध पत्रमा नेपाली र थारू भाषाका व्याकरणिक कोटिहरूको रूपतात्विक तुलनात्मक अध्ययन गरिएको छ तर थारू भाषा सम्बन्धी विभिन्न पक्षहरूको अध्ययन अभै हुनु जरूरी देखिन्छ र थुपै अनुसन्धानात्मक कार्यहरू गर्न अभै बाँकी नै रहेको देखिन्छ । तसर्थ भावी अध्ययनका लागि निम्न लिखित पक्षहरू प्रस्ताव गरिएका छन् ।

- (अ) नेपाली र थारू भाषाको ध्वनितात्विक अध्ययन
- (आ) नेपाली र थारू भाषाको शब्दभण्डारको अध्ययन
- (इ) नेपाली र थारू भाषाको वाक्यतात्विक अध्ययन
- (ई) नेपाली र थारू भाषाको अर्थतात्विक अध्ययन

परिशिष्ट

अध्ययनको क्रममा सम्पर्क गरिएका व्यक्तिहरूको सूची यस प्रकार रहेको छ :

क्र.स.	नाम	लिङ्ग	उमेर	ठेगाना	सम्पर्क मिति	पेसा
१	पवन लाल चौधरी	पुरुष	५५	सिस्वा-बेल्ही-२, सप्तरी	२०६७/२/१८	शिक्षक
२	नन्दी लाल चौधरी	पुरुष	५०	सिस्वा-बेल्ही-२, सप्तरी	२०६७/२/१८	शिक्षक
३	शान्ती चौधरी	महिला	४०	सिस्वा-बेल्ही-२, सप्तरी	२०६७/२/२०	गृहणी
४	सारदा देवी चौधरी	महिला	४७	सिस्वा-बेल्ही-२, सप्तरी	२०६७/२/२०	गृहणी
५	पुनम चौधरी	महिला	२५	सिस्वा-बेल्ही-२, सप्तरी	२०६७/२/२३	शिक्षिका
६	शैलेन्द्र चौधरी	पुरुष	२३	सिस्वा-बेल्ही-२, सप्तरी	२०६७/२/२३	विद्यार्थी
७	चन्दा चौधरी	महिला	२६	सिस्वा-बेल्ही-२, सप्तरी	२०६७/२/२३	शिक्षिका

८	सोने लाल चौधरी	पुरुष	६०	सिस्वा-बेल्ही-२, सप्तरी	२०६७/२/२९	राजनीतिज्ञ
९	मेघ लाल चौधरी	पुरुष	५७	धनगढी-३, सप्तरी	२०६७/२/२९	शिक्षक
१०	समत लाल चौधरी	पुरुष	७५	सिस्वा-बेल्ही-२, सप्तरी	२०६७/२/२९	शिक्षाप्रेमी
११	धर्मेन्द्र चौधरी	पुरुष	२७	सिस्वा-बेल्ही-२, सप्तरी	२०६७/२/३०	विद्यार्थी
१२	मोती लाल चौधरी	पुरुष	८०	धनगढी-३, सप्तरी	२०६७/२/३०	शिक्षाप्रेमी
१३	रामाकान्त चौधरी	पुरुष	४६	सिस्वा-बेल्ही-२, सप्तरी	२०६७/३/५	जागिरे
१४	बुद्धी लाल चौधरी	पुरुष	३५	दुहवी-७, सप्तरी	२०६७/३/५	जागिरे
१५	हिरा लाल चौधरी	पुरुष	५५	सारस्वर-५, सप्तरी	२०६७/३/५	किसान

जटा-जाटिन गीतिनाट्य

-तिलकचन्द्र चौधरी

जटा-जाटिन आमोद-प्रमोद, विरह-वेदनाले भरिएको एउटा गीतिनाट्य हो । यसमा आमोद-प्रमोदको साथै विरह-वेदना, रतिया लाई उलाहना दिने आदि कुरा अत्यन्तै मिठो रूपमा प्रस्तुत भएको छ । यो गीतिनाट्य युवतीहरूद्वारा अभिनीत हुने गर्दछ । दिन भरिको आफ्नो काम धन्दा सकिएपछि युवतीहरू बेलुका एक ठाउँमा जम्मा भई यो गीतिनाट्यमा रमाउँछन् । यस गीतिनाट्यमा दुई मुख्य पात्र जटवा र जटिनियाँ रहेका हुन्छन् । त्यससँगै झन्डै २५-३० जना युवतीहरूले भाग लिई दुई भागमा विभाजित भई एक भाग जटवा र अर्को भाग जटिनियाँका पक्षमा लाग्छन् । जटवालालाई वरको रूपमा र जटिनियाँलाई बधुको रूपमा सिंगारिएको हुन्छ । दुवै पक्ष परस्परमा हातेमालो गरी छुटा-छुट्टै गोलो लाम बनाउँछन् । जटवा र जटिनियाँ आआफ्नै समूहका बीचमा रहेका हुन्छन् । दुवै समूह एक अर्काको आमुने सामुने उभिएपछि गीतिनाट्य सुरू हुन्छ । गीतको सुरू जटिनियाँ समूहबाटै हुन्छ । जटिनियाँ पक्षका

युवतीहरूले गीतको स्वरमा जटवा समूहबाट विभिन्न श्रृङ्गारका प्रसाधनहरूको माग गर्दछन् । उनीहरूले व्यङ्ग्यको रूपमा मीठा-मीठा गाली गर्दछन् । जटवा पक्षबाट पनि रसिलो गीतको स्वरमा मागपूर्ति सम्बन्धी विवरण दिन्छन् । गीत गाउनुको साथै भावानुसार नाच्ने काम पनि हुने गर्दछ । स्वर, लय सकि सकेपछि आ आफ्नै स्थानमा गई बसिन्छन् । प्रत्युत्तरमा अर्को समूहले पनि त्यस्तै गर्छ ।

यस गीतिनाट्यमा गाइने गीतहरू जटवा र जटिनियाँ दुई नवविवाहित युवक-युवतीहरूको प्रेमालापमा आधारित छन् । यी गीत अति नै रसिला र मीठा हुन्छन् । गीत गाउँदा पारिवारिक समस्या पनि उल्लेख हुन्छन् । जस्तै :- जटाले घरको दुई छाक खर्च जोड्न नसक्दा विदेश जान तम्सन्छ । उसले जटिनियाँलाई स्वीकृति दिन फकाउँदै भन्छ-

गीतको अंश

“हमहुँ त जेबौं गे जटिनियाँ देश गे विदेश ।
तोरा आइन देबौं हौंसली सन्देश ।”

त्यसपछि आफ्नी जटिनियाँलाई अर्ती दिँदै भन्छ-

गीतको अंश

“लिइबके चलिहे गे जटिनियाँ लिइबके चलिहे गे ।
जैसन लिबे बाँसके छिपिया, तैसन लिबिहे गे ।”

जटिनियाँ पनि ठस्कँदै उत्तर दिन्छे-

गीतको अंश

“नै के लिबबौं रे जटवा नै के लिबबौं रे ।
हम त बापके दुलरिया रे जटवा नै के लिबबौं रे ।”

कामधन्दा गर्दा दिक्क मानेर घाँस काट्ने बेलामा हँसिया एकातिर फ्याँकी जटवालाई भन्दछे-

गीतको अंश

“खरबी कटैली उस बागमें रे जटवा कि हँसिया हरैली ओही ठिमा रे जटा ।

विदेश हम जेबौ रे जटवा, जोगिन हम हेबौ रे जटवा ।”

जटवाको कुरूपतालाई जिस्काउँदै जटिनियाँ म अग्लो, गोरो, लामो नाक भएको बाहुन केटासँग जान्छु, तिमीलाई छाडिदिन्छु भन्छे । तर जटवाले पनि जटिनियाँलाई धम्की दिँदै भन्दछ-

गीतको अंश

“कि करतौ तोरा बाप हवलदरूवा गे ।

कि करतौ तोरा भैया जिमिदरूवा गे ।”

अन्ततः जटवा विदेश जान्छ । जटवा विदेश छँदा घरमा जटिनियाँकाले विलाप यस प्रकार प्रस्तुत गर्छिन्-

गीतको अंश

“भोरी याद रात आँचर फहरि गेलै हरि विनु ।

सासु जनि करू बात, आँचर फहरि गेले हरि विनु ।”

यसप्रकार जटा-जाटिन गीतिनाट्य श्रावणको पहिलो सातादेखि सुरू भई भाद्र पूर्णिमामा समापन गरिन्छ । गीतिनाट्य सुरूको दिन यो गीत गाइन्छ-

गीतको अंश

“ठाठी त उजरिया पिया हे निर्मल हे रतिया, कि आजुके रतिया ।

पिया हे खेलबै भुमरिया आजुके रतिया ।”

यो गीतिनाट्य सकिने दिन जटवा र जटिनियाँसित अरू युवती पनि रेखाङ्कित कल्पित समुद्र तर्दछन् । समुद्र तर्ने दृश्य पनि त्यत्तिकै रमाइलो हुन्छ । सबै युवतीहरू पालैपिलो माभीसँग भन्दछन्-

गीतको अंश

“पार क्या दे, पार क्या दे जटिनियाँ नामके नथिया ले ।

हाथके ठोकुवा ले, गलाके हौंसुली ले ।”

माभी पनि कहाँ पछि पर्न खोज्छ र ? उसले आफ्नो मजबुरीको सौदाबाजी गर्दै भन्दछ-

गीतको अंश

“नथिया, सथिया कि करम हम,
हम त लेबौ जटिनियाँके ।”

यो गीतिनाट्य वर्षाऋतुमा गरिने हुनाले यस नाट्यबारे थारू समुदायमा एउटा जनविश्वास पनि पाइन्छ की यदि खडेरी पच्यो भने यस गीतिनाट्यले भरी ल्याउन मद्दत गर्दछ र थारूहरू कृषि-प्रेमी भएकाले यो जनविश्वास महत्त्वपूर्ण पनि रहेको छ ।

जितिया कथा

-चन्द्रनारायण चौधरी

शून्य संसारमे सुरूमें पानीके अस्तित्व स्वीकार कैरके काल्पनिक अन्धा जोड़ी परिकल्पना करल गेल्लै । तकरबाद चिरैके आवाजसे अन्धा जोड़ी चाइरदिशा पत्ता पाबैत आकाश पातालके सोहो तथ्य गुनैछै । पाछे यकर, कडी चिरैसे जोरल जाइछै । जकर बच्चा पटक पटक मोइर जाइत रहैछै । चिल्हौर या सियारके सम्बन्ध सखिके रहैछै । दुनुके आपसी मेलमिलापके चल्ले लदी किनारके एकटा गाछी तरमे सियार बसा बसावैछै । या तहै गाछीमे चिल्हौर सोहो रहैछै । दुनु गर्भिणी भेले गुने एकदिन गामके महिलासब लदी किनारमे आपन समानसब बोक्ने लहाबैत चिल्हौर या सियार दुनु देख्लकै त वकरौके यी कथि भ्यारहल छै से बात बुझकैके जिज्ञासा जन्मलै । आपन बच्चाके खातिर यी पावैन लदी आ पोखैरमे लह्याके सुरू करल जाइछै । से बात बुझलकै त वकरौके सोहो पावैन करैके निश्चित कैलकै या लोकसब जैहनड- जैहनड करै तहैनड चिल्हौर या सियार दुनु करे लागलै । उपासके दिन दुनु उपास सैहके राइतमे चिल्हौर बिहानके लेल असियाल छेलै या सियार भुखसे छटपट करे लागल छेलै । चिल्हौर कखनी निन परतै या हम गारल मुर्दा ख्यापावै कैहके मनेमने सियार सोंचे लागलै । यी बात बुझके चिल्हौर अन्ध्या देलकै कि सियार कथि करैछै । सियार राइतके भुख नै सहे सकलकै तब लदी किनारमे गारल मुर्दा उखाइरकै ख्याके सूरुज उग्याके फैन सुइत रहलै । बिहानके चिल्हौर उठाबैके कोशिस करलकै मगर येहेंन निन वकर से उ नै उठलै । चिल्हौर आपन नेमटेम कैरके जितिया पावैन पूरा करलकै । किछ समयके बाद दुनु गारे बच्चाके जन्म देलकै त सियारके बच्चा अपाङ्ग या चिल्हौरके बच्चा एकदम स्वस्थ जन्मलै ।

कथानुसार दोसर पाट फेन छै । अविवाहित एकटा महिला लदीमे सैबदिन सबेरे लहाबैत सूर्यके जल चहाबैत छेलै । यत्न क्रममे महिला पाछे गर्भवती हैत नवमास पार कैरके बेटाके जन्म दैछै । वइ बच्चाके नाम जितमहान राखलकै । वकर बेटा बहुत फुर्ति-फाति, हिस्टपुस्ट छेलै । तकर चर्चा गाँममे भेल रहैत छेलै । एकदिन बच्चासब खेल खेलै छेलै । जै खेलमे महताइरके नाम ल्याके भित्तर ज्याके बापके नाम ल्याके बहार आवैके नियम बन्याल गेल छेलै । बच्चासब जितमहान के हराबैके सोचमे रहै । यैमे जितमहान सोहो सहभागी भेले गुने जितमहानके बापके कोनो थाह पावै बला हाइने । यकर परिक्षा लैके लेल गाँमके बहुत जम्मा

भेल छेलै । बच्चासब घरभित्तर महताइरके नाम ल्याके ज्या लगलै या बापके नाम ल्याके बहार निकले लागलै । तब समस्या जितमहानके भेलै, जकरा महताइरके नाम त थाह छेलै मगर बापके नाम कोनो पता नै छेलै । यी संकटसे मुक्त हलै आपन महताइरके सम्फलकै । ताब पता पाबलकै कि जितमहान आपन बाप सूर्य चियै । यी वकर महताइरके जितियाके प्रतिफल छेलै से सब कोइयो थाह पाबलकै ।

सामा चकेवा गीत

-महिनारायण चौधरी

पापी चुगला रे चुगली लग्याके गेल मोर ।
चुगलाके बातमे परीके भेल मोर वनबास ।
बाप माई पति भाइ सब छुटल टुटल लैहराके आस ।
देह तोरा जडतौ रे चुगला पापी घुन लागतौ ।

केहेन तोहर गौरव हे गर्भ राजा सगरे भेलौ उपहास ।
चुगलाके चुगलीमे पैरके हे राजा बेटीके देल तुँ वनबास ।

चुरठके जिन दोष है रानी जिन दोष मोर बहौत रिस ।
विधिके लिखल हे रानी सामाके साथ भेल अनरित ।

कथिले कानै चिही सामा बैहिनी कथिले टुटलौ लैहराके आस ।
घर घुरी चल हे सामा बैहिनी बाँटी देबौ तोरा आधा राज ।
घर लौटी चल हे सामा बैहिनी बाबाके देवै हम ज्ञान ।
तुहुँ जिन घुरब हे सामा बैहिनी मोही तेजब आपन प्राण ।

जिन ऐसन करहु हे साम्ब भैया, बाबाके हेतौ बहौत बदनाम ।
हम करमके खोट हे भैया, विधि मोरा भेलैबाम ।
जिन हिया हार हे साम्ब भैया, जिन हम हेब हे निरास ।
दोसर जन्मुवा हे साम्ब भैया, फेनो एके कोखी लेबै अवतार ।

सामा खेले गेलिए हौ भैया बाबाके र हो टोल ।
सामा हरायगेल हो भैया डलवा ल्यागेल चोर ।

जोतला खेतमे बैठियह हो, बैठियह हो ।
ढेक फोइर खाइयह हो, खाइयह हो ।
सब रंग पटिया बिछावियह हो ।
वै पटियामे के के बैठे, के के बैठे ।
सामा चकेवा दुनु भाइ वहैन बैठे, दुनु भाइ वहैन बैठे ।

सन्दर्भ सामग्रीसूची

- अधिकारी, हेमाङ्गराज (२०५२), नेपाली कारक व्याकरण, काठमाडौं : नेपाल राजकीय प्रज्ञा प्रतिष्ठान ।
-(२०६३), समसामयिक नेपाली व्याकरण, दो.सं. काठमाडौं : विद्यार्थी पुस्तक भण्डार ।
- आचार्य, ब्रतराज (२०४०), हाम्रो भाषा, ललितपुर : सुन्धारा प्रिन्टिङ्ग प्रेस ।
-(२०५८), आधारभूत नेपाली व्याकरण तथा रचना, ललितपुर : साभा प्रकाशन
- आचार्य बाबुराम (२०१०), थारू जातिको मूलघर कहाँ ?, काठमाडौं : नेपाल सांस्कृतिक परिषद्
-(२०५४), नेपालको संस्कृति परम्परा, पृष्ठ...१३
- काइँला,वैरागी (२०६२), आदिवासी जनजातिको परिपेक्ष्यमा पहिचानको राजनीति र भाषा,वहा :
जर्नल २ :२, पृ- ३४
- खराल, गणेश प्रसाद (२०३५) नेपाली र चितवन थारू भाषाको तुलनात्मक शब्द संग्रह,
स्नातकोत्तर शोध प्रबन्ध, कीर्तिपुर ।
-(२०३९), नेपालमा बोलिने थारू भाषिकामा नेपाली भाषाको
प्रभाव, विद्यावारिधि शोधपत्र, काशी हिन्दु विद्यालय, काशी ।
- गिरी, जीवेन्द्रदेव (२०६३), भाषाविज्ञान, भाषा र भषिका, काठमाडौं : साभा प्रकाशन ।
- ग्रियर्सन, जर्ज अब्राहम (सन् १९०३), लिङ्गिविष्टिक सर्वे अफ इण्डिया, भोल्क्यूम-५, भाग-२,
कलकत्ता : अफिस अफ दि सुपरीटेन्डेन्ट गवर्नमेन्ट ।
- ग्लिसन (सन् १९७६), इन इन्ट्रोडकसन टु डिस्क्रिप्टिभ लिङ्ग्वेस्टिक, कलकत्ता : अक्सफोर्ड एण्ड
आर. बी. एड. ।
- गौतम, टेकनाथ (२०४४), थारू जातिको इतिहास तथा संस्कृति , साभा प्रकाशन, ललितपुर ।

- गौतम, देवी प्रसाद (२०४९), नेपाली भाषा परिचय, साभ्ना प्रकाशन, ललितपुर ।
(२०५३), कारक-व्याकरण, काठमाडौं : मुना प्रकाशन ।
- चौधरी, डा. ललन (२०५५), सप्तरीया थारू समुदायको सामाजिक तथा सांस्कृतिक
 अवस्था, शोधपत्र विद्यावारिधि, त्रि. वि. कीर्तिपुर ।
- चौधरी, पुरुषोत्तम (२०६२), थारू जातिको उत्पत्ति, एक विवेचना, काठमाडौं :
 ने.रा.प्र.प्र.पृ-१-११
- चौधरी, प्रभुनारायण (२०४१), थारू जातिको रीतिरिवाज, निर्णय मासिक २ : १, पृ-१६-१९
- चौधरी, भुलाई (२०४१), थारू और वोकर भाषा, थारू संस्कृति : नवम पुष्प-पृ : ३०
(२०६१), थारू संस्कृति, सप्तरी : सरोजदेवी चौधरी ।
- चौधरी, महेश (२०४९), दाङ्गके थारू भाषा व साहित्यके पुख्यौली बोली बचन गोचाली, अंक-८,
 गोचाली परिवार ।
(२०५६), थारू भाषक लिरौसी व्याकरण, दाङ :व्याकवार्ड सोसाइटी एजुकेशन(बेस)
(२०६२), थारूभाषा र यसका भाषिका गोष्ठी पत्र, काठमाडौं : ने. रा. प्र. प्र. ।
(२०६४), नेपालको तराई र यसका भूमिपुत्रहरू, दाङ : शान्ति चौधरी ।
- चौधरी, हृदय नारायण (२०५१), बृहत् थारू व्याकरण, सप्तरी : लेखक स्वयम् ।
- जिसेल, क्राउसकोफ र पमेलो ड्यूल्मेयर (सन् २००१), नेपालका राजा र तराईका थारू,
 काठमाडौं : नेपाल र एशियाली अनुसन्धान केन्द्र ।
- तामाङ, अमृत योजन (२०६३), नेपालका भाषाहरूको पहिचान वर्तमान स्थिति र भाषा विकास
 योजना,
 थापा, समशेर (२०६७), नेपाली र मैथिली भाषाका व्याकरणात्मक कोटिहरूको तुलनात्मक
 अध्ययन, स्नातकोत्तर अप्रकाशित शोधपत्र, त्रि.वि.नेपाली केन्द्रीय विभाग
 थारू, रामानन्द सिंह (सन् १९८८), दि रियल स्टोरी अफ दि थारूज, दि थारू संस्कृति,
 काठमाण्डौं
- दहित, गोपाल (२०६२), थारू संस्कृतिको सङ्क्षिप्त परिचय, ललितपुर : आदिवासी जनजाति
 उत्थान राष्ट्रिय प्रतिष्ठान ।
- द्विवेदी, पशुपति कुमार (२०४१), पुर्वाञ्चलको कोचिला थारू संस्कृति, मधुपर्क १७ : १,पृ-३०-३३

नेपाल (यात्री), पूर्णप्रकाश (२०५५), ऐतिहासिक मीमांशा , काठमाडौं : प्रज्ञा प्रतिष्ठान ।
नेपाल राजकीय प्रज्ञा प्रतिष्ठान (२०३८), पर्यायवाची शब्दकोश, काठमाडौं : ने. रा. प्र. प्र. ।
नेस्फिल्ड, जे. सी. (सन् १८५५), डिस्क्रिप्स अफ दि म्यानर्स, इन्डिस्ट्रिज, रिलिजन अफ
दि थारूज एण्ड विष्णा ट्राइब्स अफ अपर इण्डिया रिभ्यू-३०,
भाग-१, कलकता ।

पञ्जियार, तेजनारायण (२०४९), के थारू जातिको भाषा छैन ? मधुपर्क, पूर्णांक-१७५
काठमाडौं ।

.....(२०६४), थारू समाजको खोज खबर, सम्पादन : महेश चौधरी ।
पोखरेल, माधव प्रसाद, “नेपाली भाषामा लिङ्ग व्यवस्था”, पाठ्यक्रम विकास, (८ : १८, २०४२),
पृ. ४१-५४ ।

....., “नेपाली क्रियाको भाव,” मधुपर्क, (२५ : २, २०४९), पृ. ५९ ।
....., “नेपाली क्रियाको काल,” मधुपर्क, (२५ : ३, २०४९), पृ. ६१ ।
....., “नेपाली क्रियाको कालका पक्ष,” मधुपर्क, (२५ : ५, २०४९), पृ. ६०-६२ ।
....., “नेपाली भाषामा वचन व्यवस्था,” मधुपर्क, (२६ : १, २०५०), पृ. ५४-५५ ।
..... “नेपाली भाषामा पुरुष व्यवस्था,” मधुपर्क, (२६ : २, २०५०), पृ. ३९-४० ।
....., “नेपाली भाषाको कारक,” मधुपर्क, (२६ : ३, २०५०), पृ. ३५-३६ ।
....., “नेपाली भाषाको लिङ्ग,” मधुपर्क, (२६ : ४, २०५०), पृ. ४९-५० ।

पोखरेल, बालकृष्ण (२०४०), नेपाली बृहत् शब्दकोश, काठमाडौं : ने. रा. प्र. प्र. ।
.....(२०५५), राष्ट्रभाषा, आठौं सं. काठमाडौं : साभा प्रकाशन ।
.....(२०५५), नेपाली भाषाको उत्पत्ति, दो.सं. काठमाडौं : साभा प्रकाशन ।
पौडेल, नदन कुमार (२०५२), नेपाली र थारू भाषाका व्याकरणात्मक कोटिहरूको तुलनात्मक
अध्ययन, स्नातकोत्तर शोधपत्र, त्रि.वि. नेपाली केन्द्रीय विभाग
कीर्तिपुर, काठमाडौं ।

बन्धु, चूडामणि, (२०५२), नेपाली भाषाको उत्पत्ति, काठमाडौं : साभा प्रकाशन ।
.....(२०५३), भाषाविज्ञान, सा.सं. काठमाडौं : साभा प्रकाशन ।
.....(२०६० सं.), नेपाली साहित्यको इतिहास, ने.रा.प्र.प्र कमलादी काठमाडौं ।

वराल, कृष्णहरि र नेत्र एटम (२०६५), माध्यमिक नेपाली व्याकरण अभिव्यक्ति र अभ्यास,
काठमाडौं : तलेजु प्रकाशन ।

वराल, इश्वर (२००९ : ३), 'थारू जाति र तिनको संस्कृति'

विष्ट, डोर बहादुर (२०६४), सबै जातको फूलबारी, आ.सं. साभा प्रकाशन, ललितपुर ।

यादव, योगेन्द्र प्रसाद र भीमनारायण रेग्मी (२०५७), भाषाविज्ञान, काठमाडौं : न्यू हिरा बुक्स
इन्टरप्राइजेज ।

यादव, योगेन्द्र प्रसाद (२०६१), नेपालमा आदिवासी जनजातीय भाषाहरूको अवस्था : एक
विश्लेषण, ललितपुर : आदिवासी जनजाति उत्थान राष्ट्रिय
प्रतिष्ठान ।

लामिछाने, यादवप्रकाश (२०६४), सामान्य र प्रायोगिक भाषाविज्ञान तथा नेपाली भाषा,
काठमाडौं : विद्यार्थी पुस्तक भण्डार

शर्मा, जनक लाल (२०५८), हाम्रो समाज : एक अध्ययन, ते.सं. साभा प्रकाशन, ललितपुर ।

शर्मा, तारानाथ (२०५२), सजिलो नेपाली, ने.रा.प्र.प्र कमलादी काठमाडौं ।

.....(२०६१), नेपाली साहित्यको इतिहास, साभा प्रकाशन, ललितपुर ।

.....(२०६३ सं.), नेपाली साहित्यको ऐतिहासिक परिचय, साभा प्रकाशन, ललितपुर ।

शर्मा, नरेन्द्र (२०६३), नेपाली जनजीवन, चौं.सं.काठमाडौं : साभा प्रकाशन ।

शर्मा, मेदिनी प्रसाद (२०६४), थारू जाति एक अध्ययन, दो.सं. साभा प्रकाशन, ललितपुर ।

शर्मा, मोहनराज (२०५३), शब्द रचना र वर्ण विन्यास वाक्य तत्व र अभिव्यक्ति, काठमाडौं :
नवीन प्रकाशन ।

शर्मा, हेम (२०६५), नेपाली भाषा र देउखुरिया थारू भाषाका व्याकरणात्मक कोटिहरूको
तुलनात्मक अध्ययन, स्नातकोत्तर शोधपत्र, त्रि.वि.नेपाली केन्द्रीय विभाग
कीर्तिपुर, काठमाडौं ।

सिजापति, रामबिक्रम (२०५४), भाषा शिक्षा, साभा प्रकाशन, ललितपुर ।

सिग्दाल, सोमनाथ (२०५५), मध्यचन्द्रिका, साभा प्रकाशन, ललितपुर ।

सिंह, आर. एस. (सन् २००३), पिपुल अफ इण्डिया : द सेनेडुल्ड ट्राइब्स ।

श्रीवास्तव, एस. के. (सन् १९५८), दि थारूज स्टडी इन कल्चरल डाइनामिक्स, भारत : आगरा

विश्वविद्यालय प्रेस ।

श्रेष्ठ, दयाराम (२०५७), नेपाली कथा भाग-४, चौ.सं. साभा प्रकाशन, ललितपुर ।

.....(२०६१), साहित्यको इतिहास सिद्धान्त र सन्दर्भ, त्रिकोण प्रकाशन : काठमाडौं ।

श्रेष्ठ, दयाराम र मोहनराज शर्मा (२०६४), नेपाली साहित्यको सङ्क्षिप्त इतिहास, नं. सं.

काठमाडौं ।

त्रिपाठी, वासुदेव र अन्य (२०६०), नेपाली कविता भाग-४, चौ.सं.काठमाडौं : साभा प्रकाशन ।

ज्ञवाली, सूर्यविक्रम (१९९०), नेपाली भाषाको विकासको सङ्क्षिप्त इतिहास (भानुभक्तिय

रामायणको भूमिका), द्वि.स. नेपाली साहित्य सम्मेलनको भूमिका ।

अन्य

नेपाल अधिराज्यको संविधान (२०४७), श्री कानून किताब व्यवस्था समिति, बबरमहल,
काठमाडौं ।

नेपाल अधिराज्यको संविधान (२०४७), श्री कानून किताब व्यवस्था समिति, बबरमहल,
काठमाडौं ।

राष्ट्रिय जनगणना (२०५८), थारू संस्कृति,(२०६५, जेठ अंक-२२) मासिक पत्रिका ।

जनसङ्ख्या तथा स्वास्थ्य मन्त्रालय, (सन् २००७ : ४८), तथ्याङ्क ।

